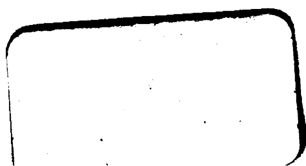

(Sjöborg)

GEG

FÖRSÖK

TILL EN

Nomenklatur

FÖR

NORDISKA FORNLEMNINGAR,

AF

N. H. SJÖBORG.

STOCKHOLM,

Tryckt hos CARL DELÉN, 1815.

HÖGBORNE FURSTE!

Öfvertygad att anblicken af de Minnesvårdar, som resa sig på Skandinaviens höjder, kraftigt

förmår underhålla Fosterlands-känslan, har jag i flera år samlat och till någon del sökt bidraga till upplysningar, rörande Nordiska Fornlemningar. Hvad jag tillförne gjort af egen böjelse, sker nu derjemte på Kongl. Maj:ts allernådigste befallning, och det är CARL XIII:s *anborna kärlek för Vettenskaperna, som fortsätter den afbrutna bana, hvilken* CARL XI *med så mycket nit hägnat. Då en underdånig åtlydnad föranledt närvarande arbete, har den vigtiga Synpunkt, från hvilken jag trott, att dessa vittnen af Förfäldrens Bragder böra skärskådas, ingifvit mig djerfheten*

att, såsom deras tolk, nalkas Arftagaren till Skandinaviens Krono, hvars i Norden uråldriga Namn (Oskar *eller* Ossur), *ristadt med mosstäckta Runor, ännu kan uppvisas på flera af Sveriges snart tusenåriga Stenvårdar.*

Men skönare igenkännes Dess, tiden lika trottsande, drag, tecknade i Svenska hjertan, välsignande arfvet af en Stor Hjeltes Vishet och Ädelmod: — och redan införlifvad uti Svears Språk och Häfder, täckes Eder Kongl. Höghet tillgifva Göters Söner, vane att glädas af Furstars dygder, hvarje utbrytande känsla af underdånig tillgifvenhet, och an-

se den såsom oskiljaktig från deras kärlek till Fosterjorden. Lycklig af denna öfvertygelse, vågar jag med OSCARS *lysande Namn gifva ett saknadt anseende åt dessa blad, och underdånigst utbedja mig Eders Kongl. Höghets Nåd, såsom högsta priset åt*

Författaren.

INNEHÅLL.

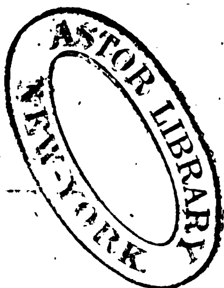
Ättstupor.

Offerhögar.

7/c

(Sjöborg)
GEG

FÖRSÖK

TILL EN

Nomenklatur

FÖR

NORDISKA FORNLEMNINGAR,

AF

N. H. SJÖBORG.

STOCKHOLM,

Tryckt hos CARL DELÉN, 1815.

Till Vettenskapernas odling har det alltid befunnits bidragande, att man haft afgjorda Indelningar och bestämda till en redig uppställning passande uttryck. Häraf har uppkommit tydlighet och fullständighet. Om saknaden af ett liknande System för Nordiska Antiqviteterne varit mindre märkbar på en tid, då man mest sysslosatt sig med Runstenar, har den likväl ej sällan och i synnerhet i anseende till Sten-monumenter vållat, dels i vissa delar uraktlåtna forskningar, dels missledande och tvetydiga uppgifter. Den, som ej redigt fattat och har bestämda uttryck för hvarje monuments särskilta delar, lemnar ofullständig beskrifning, så att man bedrages i hoppet om den önskade upplysningen, äfven vid tillfällen, då vigtiga slutföljder skulle bestämmas.

Då folkslag, lika till Religion, språk och seder, bebott hela Skandinavien, jemte vissa tillgränsande delar af Tyskland, böra uppgifter från flera ställen jemföras, ja, man kan ej hoppas pålitliga resultat af inskränkta forskningar, utan kännedom af hela Nordens uråldriga märkvärdigheter. Så kan på en ort finnas oskadadt i behåll just det, som tjenar till upplysning vid ett annat helt aflägse skingradt eller mindre fullständigt Monument. Så gifver öfver Norriges fjällar, eller öfver Sundets vågor, den ena vännen af Fornminnen en ledande vink åt Forskaren

på andra sidan. I Danmark har man nyligen med berömligt nit, och i tillräcklig mängd samlat uppgifter, men i anseende till inkomne berättelsers otydlighet och ofullständighet, har man ej alltid med noggrannhet kunnat beskrifva alla hos våra närmaste grannar befintliga fornlemningar. Vid dessa likväl ganska lärorika Samlingars jemförande med våra egna förut kända ålderdoms qvarlefvor, hvilka jag redan haft och framdeles kan få tillfälle att bese och nogare granska, och med de hittills okända, hvilka jag uppsökt och hvilka till större antal framdeles torde kunna under resor och brefvexling upptäckas i Sverige och Norrige, tror jag, att vi skola komma närmare på spåren af flera ämnen, hörande till Skandinaviens Archæologi, dem det aflägsna Islands Sagoskrifvare och våre af fördomar intagne förste Andelige Författare, dels ej känt, dels alltför kort och obestämdt antecknat, dels, såsom profant, till efterverldens kunskap ej velat lemna.

Sedan jag tillförne, uti Inledningen till kännedom af Fäderneslandets Antiqviteter, vågat försöket att i vissa klasser indela Nordens Fornlemningar, och nyligen, till underdånig åtlydnad af Kongl. Maj:ts nådiga befallning, uppgifvit de kännetecken, hvarigenom en Allmänhet, till förekommande af förstöringar, kan urskilja ett ålderdoms minnesmärke; torde det äfven i något afseende kunna föranleda till erhållande af noggranna uppgifter, att för dem, som sjelfve skrifva och forska, ja äfven för alla dem, hvilka dels af skyldighet, dels såsom vänner af Nordens Häfder, meddela upplysningar, gifva åtminstone förslag till en

Archæologisk Nomenklatur, enligt hvilken Högar och Stensatta Fornlemningar kunna granskas och beskrifvas.

Härvid är nödigt att, tills vidare framtida bekräftelser eller ändringar, tillåta några till en viss grad trovärdiga förslagsmeningar, hvilka här antagas, ej såsom Archæologiska Dogmer, utan såsom antagliga Ledare till fullständigare upplysningar.

Hvad Tacitus säger om Germanerne: *Funerum nulla ambitio, Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum et operosum laborem ut gravem defunctis aspernantur:* har i intet kändt tidehvarf kunnat lämpas på våra Skandinavers kring grafplatser reste så kallade Jättestenar, eller på de till en del ansenliga, med mycket stenarbete inuti hopsatta och af jord uppförda Ätthögar, eller på våra än äldre med alldeles obegriplig styrka uppresta Stengrottor. Men just för att beteckna dessa ord *Hög* och *Sten*, hafva vi uttryck, som vid närmare undersökning icke gifva Forskaren någon bestämd tanke, nemligen Kumbel, rättare *Kummel* och *Bautasten.* Vi hafva, i synnerhet sedan Dalins tid, blifvit vane att fästa vid ordet Kummel ett oredigt och osant begrepp om vissa Jättegrafvar, bestående af uppkastade koniska Stenrör, som skulle varit de enda begrafningsplatser för det folkslag, hvilket bebott vårt Land före de Göther, som inkommo med den i Sigtuna bosatte Oden, hvilken Danske Häfdetecknare orätt kalla den Upsaliske. Dalin har äfven den obestämda och till mängden af facta olika mot-

svarande Indelning af Sveriges äldre Historia uti *Kumbel- Bränn-* och *Högåldern.* Ej bättre är de sednare Danske Skribenters indelning af sin Historia uti den *Mörka, Fabelaktiga* och *Historiska tiden.* Mörker är motsats af all Historia, som åtminstone vill hafva skymning. Båda sätten att så trefaldiga Nordens Häfder gifva perioder, obestämdt i hvarandra inveckla de, och i anseende till mängden af uppgifter förhålla de sig till hvarannan ungefär som 0 till 10, och 10 till 10,000. Vi hafva en åtminstone långt lämpligare indelning, i anseende till våra Religions-Reformationer, då den Hedniska, den Katolska och den Reformerta tiden, eller Gamla, Medeltidens och nyare Historien uppkomma och utan svårighet bestämmas, så väl i Nordens, som i Europas allmänna Häfder.

På Island, som visserligen bibehållit en ganska stor del af hela Nordens fordna språk, betyder *Kuml* så väl, i en bemärkelse, en *Kulle* eller *Hög* i allmänhet, vare sig af sten eller jord, som, i en annan, en *Mask* för ansigtet, ja äfven en vid kappan fästad *hufva* att betäcka hufvudet med (Se Björn Haldorssons Lexikon). Således skulle man i båda dessa bemärkelser kunna gifva namnet *Kummel* åt en uppå eller till någon del uti en Hög varande liten, men massif Stengrotta, som tjent antingen till graf åt döda Hjeltar, eller till skjul för, och till invigdt Chor åt någon Afgud eller Helgedom, i händelse sådane monumenter ännu finnas, hvartill vi bättre fram få se anledningar. Det är sällsynt att träffa ordet *kuml* uti våra Sagor. Sturlesson kallar ätthög alltid *Haug*, vet ej af någon kummel-ålder, men nämner uti

företalet till Heims Kringla *Bruna Aulld*, då liken brändes och Bautastenar restes, och *Haugs Aulld*, då ätthögar uppkastades öfver de obrände, med tillägg, att Brännåldren varade längre i Sverige och Norrige än i Danmark, hvaraf finnes, hvilka länder mest likna hvarannan i fornålders minnen, äfvensom i seder och språk. De Eddiska Sånger kalla äfven Ättgrift *Haugr*, men i Kristni Saga s. 58 har jag funnit, såsom en sällsamhet, *kuml* i bemärkelsen alldeles svarande emot *Haugr*. Men vi behöfva icke alltid söka aflägsnare underrättelser, då vi omgifvas af minnesvårdar, hvilka, jemte fosterlands-känslan och aktningen för Fäders åminnelse, lifva forskningen af deras språk och seder. Våra Svenska Runstenar, hvilkas antal är öfver 10 gånger större, än sammanlagdt allt hvad af dessa finnes annorstädes, visa, med ett ej så mycket obetydligt förråd af ord (af hvilka jag redan samlat öfver 600), det egna af gamla språket i vårt Fädernesland, och det äfven säkrare, än Islands Sagorna, som dels alldeles icke äro äldre, dels äro till större delen för oss i flere afseenden främmande. Vanligen står på Runstenarne, att man *risti*, *sati*, *lagdu*, *hugu*, *lit hugva*, *rita*, reste, satte, lade, högg, lät hugga och rita, *stain* eller *hili*, stenen eller hällen, men i Södermanland, Villåttinge Härad, Ardala Socken vid Synnerby läses på en sten *gjardi kuml*, som kan betyda: gjorde stenvården, men kunde äfven endast hafva afseende på någon i grannskapet varande Ätthög, i hvilken den döda hvilar, ty äfven någre af de förste Christne läto begrafva sig på förfädernas sätt. Sturluson Yngl. Sag. C. 26, 51. nyttjar orden *urpu* och *orpinn*

att de uppkastade *haug* och *haugur*, högen, och att läggas i hög kallar han att blifva *heygder*. På en sten i Skåne, Vemmenhögs Härad vid Tullstorp läses tydligen ᚱᛁᚺᛏᚢ ᚴᚢᛘᛚ *ristu kuml*, att man reste, troligast ej någon hög, utan Stenen. Worm s. 226 uppgifver en sten på Bornholm med orden *Satu kumel*, och Göranson, hvilken lika med flere Runologer ofullständigt uppgifver lokalen, visar bland Skånska Stenar s. 318 (men utan att upplysa hvar den skall sökas), en med orden *karva kubl*, och då första ordet kan betyda uthögg, måste det andra beteckna stenen. Ihre i sitt Lexikon förklarar *kummel* med en stenhop till sjömärke, hvadan de gårdar och byar, som heta Kumla, troligen fått namn. Äfven uppgifver han uti Dial. Lex. att i Helsingland betyder *kumbel* ett sjömärke. Härmed är beslägtadt ett ord från Gottland, der ett stort koniskt stenrör kallas *Kalm*, hvaraf Staden Kalmar lär fått namn, (jemför Act. Soc. Sc. Ups. 1750 p. 1. etc.). Emedan vi nu såsom Antiquarier ej uppehålla oss vid Strandmärken, Barlaster och Sjötermer, än mindre vid de stenhopar, som tillkommit vid rödjande och uppodlingar; så kalla vi alla af klappur-sten uppkastade högar endast *Stenrör* eller *Stenrösen*. Skulle åter ett sådant rör, som då merendels är jordblandadt, på eller uti sig hafva en eller flera stengrottor, eller Hällkistor, får det deraf sin benämning: *Kummel-rör*, *Stengriftsrör*.

Då *Kummel* i Sverige och på Island betydt, dels en jordhög, eller ett jord- och stenblandadt Monument, dels en rest Sten och derjemte en betäckning eller ett skjul, och då sådane minnesvårdar förekomma i

Sverige till betydligt antal, dock, af hvad hittills är kändt, endast i Göta Rike, i större mängd i Danmark, färre i Norra Tyskland, föga något hittills rätt bestämdt i Norrige, och alldeles icke på Island; så gifva vi i Archæologiskt afseende namnet *Kummel* åt dessa små, men oftast af ofantliga stenhällar med en förundransvärd kraft, förmodligen af de Anti- Odinske Joter, uppsatta Grottor, hvilka antingen äro reste ofvanpå jordytan, eller till mer och mindre del fördjupade, oftast uti jordhögar, sällan i stenrör, men äfven någon gång befinnas stående på jemna fältet.

Bemärkelsen af ordet *Bautasten* har jag trott vara allmänt bestämd, till dess jag sett, att de nu varande Danske Archæologer med en hemlighetsfull osäkerhet studsa tillbaka vid detta ord 1). Verelius tror att Bautastein skall härledas från *baud* blod, hvilket ord han lär dragit ur Hervarar Sagan. Uti Njals Saga betyder *Baud* krig, men på Isländska är *Bauta* att slå, fälla. Meningen blifver den samma, stenar öfver slagna. Vårt urgamla och klassiska Dokument Havamal nämner *Bauta steinar* v. 61, och förklarar, att de voro stenar, som barn till åminnelse reste efter föräldrar och förfäder vid vägar och allmänna ställen. Uti Yngl. Sag. C. 8 befaller Oden, att liken skulle brännas tillika med alla de ägodelar, hvilka de i andra lifvet ville njuta till godo, att öfver de Högborne skulle högar uppkastas, men till minne af

1) Nyerup mindesm. fra Oldtiden, s. 3 etc.; B. Thorlacius Bemærkninger over Höje og Steensætninger s. 16. Antiquariske Annaler D. 2, s. 133 etc. 348 etc.

alla Manhaftige män skulle derjemte resas Bautastenar. Men då många, äfven storättade, krigare omtumlade nästan öfver allt i Norden under denna Hjeltetid, är ej underligt, att vi i Sverige hafva en ansenlig myckenhet af så väl Ätthögar som Bautastenar. Att desse sednare deremot i Danmark skola så sällan förekomma, är verkligen oväntadt, då man i Rolf Krakes, Harald Hildetans och Ragnar Lodbroks samt flere Regenters tid, äfven der hade godt förråd af tappre och vidt beryktade män.

Bautastenar kalla vi således nu, såsom fordom, alla stenar, reste till minne af i krig slagne eller annars döde välförtjente personer, samt af föräldrar, vänner, slägtingar och förfäder. Det hörer på intet sätt till egenskapen af en Bautasten, att den skall vara utmärkt hög, hvarföre jag ännu icke håller alla de, af Danska Antiqvarier anförda, så ovanligt höga stenar, som skola finnas reste i Norrige, för Bautastenar, utan tror att de haft en helt annan och högre bestämmelse, hvarom mera bättre fram. Våre Bautastenar befinnas nästan alltid 2 à 3, sällan 4 à 5 alnar höge. En Bautasten måste således 1:o vara eller hafva varit upprest, således af en dertill passande höjd och form, 2:o satt till minne af någon död. Sådane äro alla reste stenar, som finnas på och vid Ätthögar, hvilka höra till Odens Högålder; alla de, som omgifva deras stoft, hvilka blifvit begrafne på jemna fältet, således alla de, som på valplatsar, lika förfäders vålnader, åter till bardalekar ordnade, i mängd höja sig på de slagnas grifter och bära en så majestätlig stämpel af Göternas fruktade kraft; samt slutligen de, som på envīges platser finnas,

antingen en enda alldeles ensam, eller en i 2, dels inuti, dels vid en, dels vid båda ändarne af en oval eller aflångt fyrkantig stensättning. Ja, våra Runstenar äro visserligen Bautastenar, ehuru man ej vill gifva dem detta namn, då de äro nog utmärkte af Runorna. Benämningen af Bautasten är i vår Archæologi nödig, äfven för att vid stenars och stenmonumenters beskrifning, i anseende till höjden och formen, få vissa indelningar och bestämda begrepp om en *Kullersten*, *Tingssten*, *Kummelsten*, *Bautasten* och kolossalisk *Skyddssten* eller så kallad Trollsten. Sturluson gifver i Ynglinga Sagan följande upplysningar om våra äldsta Regenters begrafning. Både Oden och Njord brändes, men hvarken omtalas, att de fingo Ätthögar eller Bautastenar. Vannlander fick Bautastenar. Alf, Yngve och Halfdan blefvo lagde i högar vid gamla Upsala. Domar blef bränd på en backe och öfver honom restes Bautastenar, ej i Norrige, såsom Nyerup uppgifver s. 6, utan på Fyrisvall, hvars belägenhet är vid Gamla Upsala. Helt märkligt är Ynglinga Sagans Cap. 26, hvarest nämnes, att Konung Gunlög blef lagd i hög i Danmark, hvarvid Ejvinder Skaldaspiller tillägger, att der blef en *Fjölkunnur steine merktur* en lärorik sten märkt, eller en sten rest med ristningar af mycken betydelse. Har detta varit Runor eller Hieroglyfer? Hafva vi här den äldsta Runsten? Detta ställe har icke tillförne kommit att fästa någon Fornforskares uppmärksamhet, ty man läser ej de gamla Nordiska Skaldestycken. I Sagobrottet om Bråvalla slaget berättas, att Harald Hildetan lades i en stor uppkastad hög jemte vapen, stora ringar, sköna smycken samt häst och

sadel, för att rida till Valhall; men Bautastenar omtalas ej. Vid de Norrske Konungars Historia berättar Sturluson, att Halfdan Milde, Östen Halfdanson, Halfdan Hvitben, Halfdan Svarte, Olof Gejrstad Alf, Harald Hårfager och Håkan Adalstens Fostre fingo alla högar, och Halfdan Svarte 4 särskilta, men inga Bautastenar nämnas; ty stenarne på Harald Hårfagers hög voro likstenar, liknande dem på våra kyrkogårdar. Den enda Ejgil Ulsärk, som blef lagd i sitt skepp, hvarpå högades jord och klappursten, omtalas hafva fått på högen Bautastenar reste. Slutligen kan härvid tilläggas, att Arnkiel uti Cimbr. Heiden Relig. D. 2 s. 234 gifver våra Bautastenar namn af Pyramider och Segerstenar.

Vid bestämmande af en Archæologisk Terminologi, komma vi ej här att fästa vår uppmärksamhet på Handlingar, Runskrifter och Munkstyl, ej på gamla Mynt och Brakteater, ej på Ruiner af murade byggnader, icke heller på hvarjehanda Stridsvapen, Verktyg och Smycken.

Deremot skola vi bestämma vårt forskningssätt och våra uttryck vid frågan om Berg, Höjder och Stensättningar.

Ättstupor.

Desse kallades fordom *Ættернisstapi* och *Ättstapul.* Man känner inga af dem i Danmark eller Norrige, knappt någon i Svea, men flera i Göta Rike och i synnerhet i Vestergötland, hvarföre Götriks och Rolfs Saga, som har afseende på Göta Länderne, omtalar en dylik, som kallades *Gyllingshammar.* Att äfven de Gamle Romare trodde

att man, i händelse lifvet förlorat allt behag, hade lof att gifva sig döden, ja äfven störta sig utför klippor, ser man af Seneca Ep. 20—26, och hos Virgilius i Eclog. 8 v. 59, 60. Pomponius Mela B. 3. C. 5. s. 164 De situ Orbis, omtalar äfven en vid vatten belägen Ättstupa. Egentliga stället för Ättstupor tyckes vara på hälleberg och stenklippor. Dervid bör anmärkas:

1:o *Uppgången*, som består vanligen af en smal stig och, någon gång, af inhuggna trappsteg, som leda opp till planen; men stundom saknas alldeles denna uppgång.

2:o *Planen* af öfversta stället, ofta jemnadt, ifrån hvilket man kastade sig. Här anmärkes planens storlek och form, samt om någon sten, såsom till säte, der finnes. Denna sten kunde kallas *Odens Hällen*, och tyckes den vara tjenlig, antingen till försonings-offer, eller till hvila efter uppklättrandet, der sista afskedet kunde tagas af de mest älskade, efterlefvande, och derifrån man sedan, såsom från ett Altare, störtande offrade sig åt Valhalls blodiga Gudom. En dylik skall finnas på ättstupan vid Halleberg; men till en sådan plan och en sådan Odens Häll finner man ej alltid tydliga spår. Deremot skall i Östergötland, Bankekinds Härad, Björsäters Socken vid Odensjö vara en dylik Odens Häll, huggen i fyrkant, 3 alnar i qvadrat, som tjent till Ättstupa, ehuru härvid ej omtalas något Berg. Se Broocmans Beskrifning sid. 260.

3:o *Stupan*, hvarmed vi förstå branten af berget. Härvid anmärkes om den är lodrät, eller något sluttande, om den består af rätt uppstående stenpelare o. s. v. Höjden bör äfven bestämmas, om tillfället medgifver.

4:o *Fallet*, eller den nedra delen vid bergets fot, som merendels är stenig och består af stora från klipporna nedremnade skärfvor, hvilka så mycket säkrare gåfvo döden åt den nedfallande.

5:o *Skirvattnet*, af gamla ordet *skira*, rena, emedan de blodiga liken rentvåddes i något närbeläget vatten, hvarefter merendels synbart spår finnes, ja äfven en liten sjö helt nära fallet.

I Vestergötland, Varnhems socken på berget Billingen är en Ättstupa. Uti Kinne Härad, Vättelösa Socken vid lilla Bjurum är i en backe i skogen en djup graf, kallad Thorsgrafva, hvaruti man säger, att en Ättstupa varit, och då gården *Gullhammar* ligger här nära vid, förmodas, ehuru förfallit stället nu kan synas, att här varit det förutnämda *Gyllingshammar*. En rätt märkvärdig Ättstupa är vid ena ändan af Halleberg, på klippan Häcklafjäll, nära vägen, som löper emellan Halle- och Hunneberg till Vennersborg. En smal stig tjenar till uppgång. Planen är jemn och aflångt fyrkantig. Tuneld nämner, att dervid skall finnas en hjertformig sten med 2:ne halfrunda säten, kallad Vålehäll. Stupan, som här å orten kallas Störtet, är omkring 100 alnar djup, och består af höga stenpelare. På fallet ser man ej allenast stenskärfvor, utan äfven små stenpelare, liksom stolar, och dervid en grotta i berget. Ett ännu sumpigt ställe, af ortens Invånare kalladt Odens Dam, och som tros vara bottenlöst, gifver anvisning på, hvarest skirvattnet skall sökas. Hästevads Domstenar jemte flere Grafplatser öka ställets märkvärdighet. På Mösseberg vid Falköping skall äfven hafva varit en Ättstupa jemte Domare-kullen. Uti

Bleking, Bräkne Härad, Hällaryd Socken vid Kölja omtalas ännu Ättstupan Valhall. Uppgången, hvarvid är en hvälfd Grotta, har uthuggna trappsteg, hvilka dock nu äro mycket igenfallne. Skirvattnet har varit vid den närbelägna Valsjön, hvarom mera uti min Blek. Hist. D. 2. s. 322. Dylika minnesmärken tyckas äfven hafva varit vid den af branta hälleberg i en krets praktfullt omgifna Odensjö i Skåne, hvarefter Onsjö Härad fått namn, och vid Solberget nära Vexiö, der stupan kallas Dödsprånget, och hvarvid Skirvattnet kunde varit på den så kallade Kongsmaden, om ej på den lilla offerkällan öfverst på berget. Tuneld nämner lösligen, att uti Södermanland på ett berg vid Djula Säteri skall finnas ett dylikt minnesmärke. Ättstupor finnas aftagne i Svec. Ant. et Hod. Tom. 3. Tab. 49, 50, och uti Rhodes Antiquiteten Remarques s. 9. På dylika stenberg bör äfven efterses, om några *Jättegrytor* finnas, eller andra hålor, grottor och inhuggningar 2).

2) Desse ofta runda, öfverst breda, nedåt spetsande och merendels släta och liksom slipade uthålkningar i klipporna, hvilkas öfra största diameter är ifrån ett qvarter till 2 aln. finnas på flera ställen, ofta der något rinnande eller svallande vatten är eller varit i grannskapet, och då merendels på sluttningen af berget, då stundom nedra kanten är mycket lägre än den öfra. Dylika har jag sett i Bohuslän, särdeles vid Uddevalla, der 8 st. funnos på ett ställe af ½ till 1 ½ alns djup vid nedersta sidan; Jättgrytor finnas äfven på Väröarne omkring 2 mil ute i hafvet vid Strömstad; på Orost nära stranden vid Hunnebo; i Sotenäs Härad och Tössene Socken, dels vid Tofte-

Offerhögar.

Dessa äro merendels runda. Härvid anmärkes:

1:o *Altaret*, som består af en flat sten,

stad på *Russeberget* och dels på ett flackt berg vid Tössene; likaledes i Halland och Ås Socken på berget Smörkolle är en Jättegryta, som sedermera blifvit nyttjad till offerkälla. I Vestergötland vid Göta Elf och Trollhättan; i Bleking vid Ryadal, hvarest i en stenhall är den så kallade Jättekittel, som merendels är full af vatten och har i spetsiga bottnen ett litet hål; i Skåne, Östra Göinge Härad och Färlöf, hvarvid endast uti den så kallade Hällebacken finnas omkring 50 st.; i Gärds Härad vid Skipparslöf, hvarest uti en på jorden liggande stor sten, kallad Pricke sten, af omkring 6 alnars längd och bredd samt 3½ alns höjd, finnes en mängd större och mindre Jättegrytor, uti hvilka man offrat penningar m. m.; i Småland, Vestbo Härad och Femsjö, der på stora och flata stenar finnas 2:ne trekantiga Jättegrytor, i öfra kanten ¾ aln på hvar sida, och är äfven bottnen trekantig. Allmogen kallar dem Sigfrids källor, ty de äro merendels fulle af regnvatten, och tilläggas, att St. Sigfrid, såsom Moses, slog vid ett behöfligt tillfälle på hårda stenen och fick vatten; på Gottland och Olofs holmen St. Olofs twättfat; i Östergötland Finspångs Län, Skedevi Socken vid sjön Tisnaren i ett berg Klintskål, och i Kinds Härad emellan Tjärstad och Eneby i Kittelberget; i Södermanland i ett stort berg vid Djula Säteri, och i Storgårds berget vid Nyköping; i Upland på Grytberget vid Ekolsund. Fischerström omtalar Jättegrytor vid Mälaren s. 349, och uti en af dem på Svartsjölandet i Skå Socken på ett berg i Närlunda fjärden har man offrat. En

ofta liknande en bordskifva, hvilande på 2, merendels på 3, någon gång på 4 à 5, sällan på

dylik vid Engsön och Granfjärden kallas *Ryssbo Gryta.* *Jättefjät* eller i bergen utgröpta spår efter menniskofötter, åtföljde af någon förunderlig saga, finnas på flera ställen, såsom i Bohus Län, Sotenäs Härad, Tössene Socken vid Valla by på Tingshögen; och i Bleking, Gammalstorp Socken på *Ryssberget.* I samma provins på Ternö äro flere store och besynnerlige urhålkningar uti Drakarör. Inhuggne mennisko-figurer finnas i Bohus Län, Tanums Härad, emellan Tanum och Lur på Rylands utmark. Här ser man 2:ne med svärd i envig emot hvarannan, en stående på en vagn eller något upphöjdt ställe, och dervid en häst, se Göth. Monum. af Tham Tab. XIII n. 3. En mennisko-figur på Kolö kallas Ola på Kolö. Skepp, hvilka merendels hafva utseendet af Fig. XI, äro inhuggne i klippor i Bohuslän, Sotenäs Härad, Tössene Socken, Södra gärdet vid Öfverby Prestgård, likaledes i vester från Tössene Kyrka på Presias högar, samt i Qville Härad, Bottna Socken vid Skeppsvalla. I Bleking på Hästhallen i Thorhamn Socken äro öfver 20 fartyg inhuggne, med ifrån 8 till 30 menniskor i hvarje skepp. Ett skärgårdsfartyg af samma form finnes på Kiviks Monument i Skåne. Äfven ser man der dylika djur, hästar eller oxar, som de på bergen i Bohuslän, Tössene Socken och Valla by på vestra gärdet, äfven norr om Valla på Knippelsberget, samt i Qville Socken. På Tössene utmark nordvest från Valla i Vätteberg är en figur, som liknar ett vagnshjul eller en kompass. Äfven finnas Runor på berg, dels tydliga, såsom i Södermanland, Öster-Rekarne Härad, Jäders Socken vid Sundbyholm och Skeviks backe, hvarest nämnes den bro, som gjordes öfver Holmgers själ. Dervid ser man

flere uppreste stenar, såsom fötter. Dess plats är vanligen öfverst midtpå högen, så att

figurer af 2:ne hökar, en häst, ett pilkoger, en smed med tänger, hamrar och ett städ, en man på knä med ett svärd, en man halshuggen, och en räf. Stället kallas Runberget. Se Broocman Ingv. Sag s. 121. Tvifvelaktige och blotta liknelser till Runor finnas på det märkvärdiga Runamo i Bleking, Bräkne Härad och Hoby Socken; i Upland på Skrifvareberget i Frösåkers Härad, Höghufvuds Socken, samt i ett berg på Dal vid Högsbynäs i Tisleskogs Socken, Vedbo Härad. I Vestergötland, Vista Härad vid Sollebrunns Gästgifvaregård på Bro kulle, och uti Väne Härad emellan Stafveröd och Tunhem på ett flackt stenberg, öfver hvilket landsvägen går. Ragnar Lodbroks Runberg uti Bjarmaland omtalas uti Suhms Dansk. Hist. D. 1. s. 534. En stor menniskofigur ser man på Klockeberget på Dal, Vedbo Härad, Stenby Socken, och fjät efter en oxe på ett berg i Södermanland, Rönö Härad, Bälinge Socken. På Nyckelsten vid Sigtuna och viken Skarfven vill man se märken efter de gamla stadsnycklarne. Äfven hafva ristningar varit på hvita Sten i Johannisbergs trädgård i Vestmanland. Stenen är stor, hvit och klotrund Uti en Grotta i Pukeberget i Småland, Norra Tjust Här. och Lofta Socken fans en sten af öfver 1 alns längd och ½ alns bredd, uti hvilken voro inhuggne figurer af ett skepp, ett svärd med en kedja och en stor bygel på baljan, en ögla, en hake, jemte någon likhet med bokstäfverne A. O. C. E. P. Hit hörer äfven den så mycket omskrifna stenen i Grönan dal i Norra Jemtland vid vägen från Åre Socken emellan bergen genom Skurdalsporten till Märaker i Norrige. Af de obetydliga figurerne på ste-

att om Figuren 1 varit en offerhög med altare, hade det funnits vid n:o 1 i stället för Bauta-

nen har man velat göra denna rimmade spådom: *När Svenska män taga utländska seder, Kyrkor och Kloster rifvas neder, Än står stenen i grönan dal. När skalkar och bofvar trifvas, Och ärlige män utdrifvas, än står etc. När prester blifva bönder, och bönder blifva vidunder, Då ligger stenen i grönan dal.* Uti våra berg finnas äfven på flera ställen Rum och Grottor, hvilka dels varit Tempel åt hedniska Gudar, hvadan benämningen Puke, eller ond ande, dels tjent till boningar för de urgamla Joter, hvaraf man får höra omtalas jättar, troll, vättar, röfvarebo, vikingsnästen, m. m. Sådana äro i Upland, Lagunda Här. Nysätra Sock. i Pukberget; Trögds här. Boglösa Sock. i Husberget; Fröåkers här. Edebo Sock. i Gillberge Gryte; Långhundra Här. i ett berg vid Lagga Kyrka; Frustugan på Sandhamns ö i Wermdö Socken. Dalarne, Westerbergslag och Bråfallsbygden, Jättekyrkan med flera grottor i Norrberkes Socken. Bohuslän, JättHammar i Qville Härad och Socken; ön Orost och Morlanda vid Torebo; Röfvare- eller Asmunds kulan vid Tanum; Frilles Hillern vid Amundröd i Lurs Socken; öen Tjörn, Stufvan i Heås vid Prestgården. Småland, Albo Här. Skatelöf Sock. Pukekyrka; Sunnerbo Härad Lidhult Sock. i Hunnsberget; Norra Tjust här. Lofta Socken i Pukaberg; till Trollklippan i Wåxtorps Sock. Östbo här. hör den saga, att Trolleättens stamfader der borttagit ett dryckeshorn och huggit hufvudet af ett Troll, hvadan slägtens namn och vapen. På Gottland i det underansvärda Hoberget på öens Sydvestra kant, Hobergs Gubbens sängkammare; dylikt är Tjufhålet på Carlsön. I Skåne Kullamannens bo-

stenen. Dylika Altaren finnas afteckmade hos Worm s. 8, hos Rhode s. 1, hos Arnkiel

ning i Trollhålet på Kullaberg; och Baldursbergs håla eller Fläskgrafven vid Råbelöf ej långt ifrån Christianstad. På Dal i det stora berget i Örs Socken och Nordals Härad finnes en Grotta. Den genom trollsagorna, ja, genom många, dels löjliga, dels ömkliga och olyckliga Rättegångar vida beryktade afgrundskulan är på Blåkulla, en rund, klippfull och verkligen ryslig ö, emellan Ölands norra udde och Småland. Klippornas blåaktiga utseende har gifvit öen namn. Det var hit de elaka Gummorna förmentes rida i luften Skärtorsdagen. Ännu vilja en del Sjömän, af fruktan för påtrollade stormar, att man ej på hafvet skall nämna Blåkulla, utan i det stället kalla de då öen Känningen eller Jungfrun, — Äfvensom man på Wennern, af en dylik fruktan för Bergsrånens välde öfver vindar och vatten, gifvit berget Kinnekulle namn af Kinnebonde, till dess man fått fotfäste på landet, der man bortlagt detta vidskepliga undseende med namnen. Under de äldsta och råaste tidehvarf, före kännedomen af Konster och i synnerhet af metallers tillverkande och användande, har man i Norden särdeles sysselsatt sig med stenar, dels med ingräfningar i hälleberg, dels med uppresande och hopförande af ofantliga massor, och dels med förfärdigande af allahanda verktyg, stridsvapen och Helgedomar, särdeles af flinta. Det kan ej vara otroligt, att de Anti-Odinske Joter, som ofta bodde uti bergskulor och som kallades Jättar eller *Risir*, tillverkat Jättegrytorna. Märkligt är, att härvid förekomma namnen *Russeberg*, *Ryssbo* och *Ryssberget*. Dalin trodde, att vattnet gjort dessa hålor, och tog deraf bevis för sitt vattuminsknings-System. Likaså väl kunde man tro, att Askan

D. 1. s. 170, D. 2. s. 242. Då någon gång Tempel-kummel, hvarom bättre fram, på Offerhögarne förekomma, kunna de vara vid sidan af högen, ja äfven ett stycke från dess fot.

2:o *Disar-Salen*, Fig. 1. n. 2. utgörande öfverst på högen en cirkel af reste stenar omkring Altaret, likasom ett Tabernakel, inneslutande det Allrahelgaste. Af gamla ordet *Disir*, Gudinnor, kallades, vid det gamla offertemplet Balders Hage i Norrige, det åt gudabilderna helgade rum Disar-Salen.

3:o *Mellangården*, en dylik krets längre ned på högens sida n. 3.

4:o *Fotkedjan* eller Rotpelarne, hvarmed vi kunna beteckna nedersta cirkeln omkring foten af kullen n. 4.

5:o *Fredsbanan*, eller Hagen, en merendels aflångt fyrkantig stensättning, som omgifver Offerhögen, och kunde den äfven vara dubbel, så att det funnes en Inre n. 5 och en Yttre n. 6.

6:o *Baldurs Hällar*, hvarmed vi förstå

tillverkat dem, men hvarföre vise vattensvall och åskviggar nu mera ej samma skicklighet att tilldana Bergsgrytor? Man kunde gissa, att de, af brist på qvarnar, blifvit nyttjade att stöta säd uti, eller såsom mortare, för att stöta bergsalt eller annan materia. Jemför Vett. Akad. Handl. Vol. 4. 1743 s. 122 etc., hvarest man får den besynnerliga uppgift, att i Jättegrytor funnits jord, urnor, aska och ben. Så mycket är säkert, att de på så få ställen finnas, att de ej kunnat vara nyttjade till något lifvets oumbärliga behof. Jag förmodar, att de blifvit gjorde, för att samla regnvatten, må hända till någon Religions ceremoni.

högre stenar, uppreste till prydnad eller till okända märken, uti den öfriga stensättning af Fredsbanan. Desse kunna antingen finnas i hörnen n. 7., eller på sidorna, och egentligen midtpå de 2:ne smalare sidor, n. 8. Skulle inuti eller nära utanföre denna bana högre stenar finnas reste, kalla vi dem äfven Baldurs Hällar; men om ej Offerhögen tillika tjent till begrafningsplats, som äfven vore enligt med våra Förfäders tänkesätt, kunna inga af de ofvannämde kallas Bautastenar.

7:o *Skirkällor* kunna finnas vid Offerställen, äfvensom vid Ättstupor. Att brunnar, eller andra vatten, varit vid Helgade rum, är urgammalt; ehuru man ej nalkats dem i den afsigt, som Nordens Gudar besökte *Mimis Brunnr* eller vishets källan. Så omtalar Alb. Crantzius uti företalet, att vid gamla Upsala Tempel var en källa, uti hvilken offren först dränktes, (förmodligen för att göra döden så mycket mindre plågsam). Att sådane brunnar äfven varit vid templen på Island nämner Worm s. 7., och kallar dem Blotkällor. Tacitus de Mor. Germ. Cap. 40. berättar, att *Herthus* eller jorden, hvilken dyrkades såsom en Gudinna, samt med allt hennes tillbehör, tvåddes uti en fördold sjö, hvaruti äfven de trälar, som tvagit henne, offrades. Ännu finnes *Withe Söe* vid Herthedal, enligt Biskop Münthers uppgift uti sin afhandling, Lejre i Sjelland, sid. 50. Qvarlefvor af vattensamlingar med sumpiga ställen finnas äfven vid Trehögarne nära Lund. Man skulle tro att de märkvärdiga högarne i Jutland, Torilds Härad, vid Jellinge Kyrka, öfver Gorm den Gamle och hans Gemål Tjurvi eller Tyra, som äro, jemte

de dertill hörande Runstenar, aftagne hos Worm s. 328 och hos Arnkiel s. 274, äfven någon tid tjent till Offerhögar, emedan högt uppå sidan af Drottningens hög är en stenlagd brunn med källsprång. Märken efter en dylik brunn finnas äfven jemte ett Altarkummel på Seland, Slagelse, S:t Peders Socken på Barnehöj. — Dessa Hedniska Skirkällor hafva gifvit första anledningen till så väl de sednare tiders offerkällor, som de brunnar, hvilka finnas i de underjordiska KraftsKyrkor uti Lund och Dalby i Skåne, hvarom jag mera anfört i Skånes Hist. D. 1. Häft. 1, s. 84, Häft. 3. s. 243.

Dessa till Offerhögar hörande delar finnas nu mera icke tillsamman på något hittills kändt ställe, utan endast några af dem, eller delar deraf, och stundom är endast jordhögen qvar. I allmänhet finnas de i Danmark mera fullständiga och oskadade, än i Sverige.

Offerhögar äro ofta 3:ne tillsamman, hvarvid merendels traditionen bibehållit sig, att de varit helgade åt Thor, Oden och Freyr. Sådane äro Trehögarne vid Lund på östra, så kallade, Fälads marken ¼ mil från Staden, och har förmodligen af dessa offer åt Thor, de närbelägne byar med namnet *Torn* samt hela detta *Torna Härad* fått namn, och äfven som offersamlingarne vid Upsala gifvit anledning till Distings marknad, så har äfven här vid Lund varit Trehögars marknad något före Pingsttiden 3). Ehuru förfallne dessa högar nu synas, torde de likväl for-

3) Chytræi Monum., Lagerbrings Monum. Scan. s. 287, 288. anmärkning vid Waldemars Jordbok s. 24.

dom varit äfven så ansenliga, och med en af sten rest Fredsbana samt med Altare försedde, som de trenne offerhögar på Seland nära Landsvägen vid Birke, hvilka äro afteeknade uti Worms Monum. Dan. s. 8 och uti Arnkiels Cimbr. Heid. Relig. s. 170, der medlersta högen har ett Altare på 4 fötter med Disar Sal, och alla tre högarne hafva Fotkedja samt inneslutas af en Fredsbana. Nu lär endast medlersta högen vara qvar, emedan det tyckes vara samma sköna Monument, som nämnes uti Antiqvariska Annalerne, D. 1. s. 139 vid Ramsöe Härad, Daastrup Socken och Birke mark 1½ mil från Roskild, och kallas Wide-Dys. Högen är ansenlig, Altarskifvan aflångt fyrkantig, och Rotpelarne i behåll. Allmogen tror orätt, att Widrik Werlandson här är begrafven. Dessa högar hafva legat i en rad, men de vid Lund ligga i trekant, längre skilde från hvarannan. Samma trekantiga form hafva äfven de trenne högar, hvilka Biskop Münter nämner uti Lejre i Sjelland sid. 42. Sådane Trehögar, jemte en Offerhäll, finnas i Skåne och Albo Härad bland de många Monumenter vid Raflunda; i Småland på Bolmsö, jemte 9 reste stenar, vid Skeda emellan Bolmen och Helgasjön; likaledes på Berghems gärde i Kånna Socken, Sunnerbo Härad, jemte qvarlefvor af altaret; i Jutland, Wiborgs Stift, Aalborgs Amt, Slet Härad, på Frystrups mark i Lundby Socken, jemte reste stenar och en kummel-grotta; äfven dylike i Næsborgs Socken på Tholstrups mark, båda med stenar kringsatte, jemte en-kummel-grotta; i Schlesvig, Amt Norburg, på Aerrö i Riese Socken, med ett Altare på hvarje hög. Hit torde äfven kunna räknas de tre ansenliga kongs-

högarne vid Gamla Upsala, hvilka Busser beskrifver sid. 15, Peringskiöld s. 217 och Scheffer s. 359, ehuru de derjemte kunnat vara begrafnings ställen åt de gamla Regenter af Odens Guda-ätt. Ja, det är ej ovanligt på våra fält, att se 3:ne högar tillsamman uppresa sig, ej olika hvad man stundom ser på hafvet, der 3:ne större vågor följa hvarannan.

Utom anledningen af detta Tretal, hafva vi ej andra säkra tecken till urskiljandet af en Offerhög, än 1:o Altaret, eller qvarlefvor och tecken dertill, 2:o Fornsägner; äfvensom anledningar kunna hämtas af benämningen *Blot*, som betyder offer, *Hof*, *Haurgr* eller *Harg*, Tempel, och *We* Helgedom; men stället omgifvande stensättningar tillhöra äfven, både Ätt- och Tingshögar. Offerhögar finnas ej alltid 3:ne tillsamman, utan äfven ensamme, eller jemte grifter, tingsplatser och andra fornlemningar. I Sverige hafva vi få bestämda Offerhögar, ehuru man på flera ställen kunde hafva anledning söka dem, såsom vid Strängnäs, hvarest varit ett gammalt offerställe, och i Westergötland, (se dess Hist. s. 30). Kalmare kulle vid Hoby i Bleking lär varit en offerhög, emedan man vet, att der vid midsommarstiden blifvit en högtid firad med dans och lekar. Jag förmodar, att Solberget vid Wexiö snarare varit ett offerställe, än en Ättstupa; ty dels är stupan nog låg och är ej minsta tecken till stenigt fall, dels finnes öfverst på berget en offerkälla, som ännu emottager vidskepelsens små skänker, och i grannskapet finnes ett torpställe, som ännu kallas Hof. Ej utan god anledning anföres uti underrättelser om Finnheden i Småland af Kapiten Ennes s. 32, att högarne

vid gårdarna Hof på Bolmsö och Hof vid Wernamo varit offerhögar. I Danmark åter förekomma de oftare och bestämmas säkrare. På Seland, Roskilds Amt, Thune Härad vid Snoldelef förekommer Blothöj, som är ganska hög och ansenlig och dervid på en kulle 3:ne Altare, hvaraf det ena står på 7 fötter. I Sorö Amt, Öster Flackebergs Härad, Gunderslöf Sock. en stor hög med altare på 3 fötter, Fredsbana med Disarstenar i hörnen och Skirvatten vid Bavelse sjö, samt på Hållösa mark en hög med trefotadt altare och Fredsbana. I Holstein, Oldenburgs Distrikt vid Grossenbrode en hög med tredubbelt altare, så att 3 skifvor uppehållas af 10 fötter. Uti Fredricia i Jutland är en Offerhög med en fotkedja af 30 stenar samt ett femkantigt, 5 alnar långt och bredt, altare på 5 fötter.

Den i Bohus Län nära Åkers Gästgifvaregård vid Anfasteryd så kallade Håuen förmodar jag likaledes hafva varit en offerhög, emedan den jemte fotkedja och Mellangård har i stället för Disarsal en mindre hög öfverst på stora högen, dessutom är helt nära en gammal Skirkälla. På Ulfveberget skall äfven hafva varit offerställe. Offerkällan på berget Smörkolle i Halland och Ahs Socken är deremot ej annat än en Jättegryta. I Skåne, Frosta Härad, Gårdstånga Socken är ett stenrör, som kallas Rökelse-högen, och ej långt derifrån vid Röabäck på Vidarps ägor har man sett förstöras 2:ne stora ovala offeraltaren på sina stenfötter. I Harjagers Härad vid vestra Karaby omtalas Wasa-, rätteligen Asa-högen, belägen i en dal, ännu kallad Disardal, der förmodligen de äldre Hedningar offrat, hvarföre de sednare Christne

påstått att troll bodde i högen. En offerlund har varit uti den närbelägna Dösjödal, hvarest ännu finnes en gammal ek, hvilken man ej vågar hugga. En med träd omgifven och med fotkedja prydd offerhög får man se aftagen hos Arnkiel s. 249.

Vid Herthedal i Seland äro flera högar, som kunnat vara bestämda till Gudinnans dyrkan; dock tillhöra dessa minnesmärken de anti-Odinska tider: men af en sednare och lika stor märkvärdighet äro de dervid, nära Lejre, och egentligen vid Snoldelev i Tune Härad och Roskilds Amt varande högar. *Sylshöj*, fordom prydd med åtskilliga stensättningar och i sednare tider högst märkvärdig för den händelse, att man derpå under en sten af den storlek, att den efter sprängningen utgjorde 70 lass, i jorden funnit en Runsten, hvilken nu kan beses uti uppgången till Runda Tornet i Köpenhamn, på hvilken man läsit, att stenen tillhörde Gunvald Stenson och Runa Hjaltes Dotter. Dessutom ser man på stenen följande Hieroglyfer: trenne i hvarannan flätade dryckeshorn, hvilka förmodas föreställa Mannens Gästfrihet, samt 2:ne korslagde nycklar, utmärkande qvinnans hushållsvett. För att så läsa och tyda, har likväl fordrats en så öfvad, kunskapsfull och fintlig fornkännare, som aflidne Justitie-Rådet S. Thorlacius. Högen skall efter tradition vara densamma, på hvilken, vid den stora nieåriga högtid, slagtoffren blefvo granskade och godkände, hvarefter de invigdes och signades på det stora dervid belägna och med fotkedja prydda stenrör *Blothöj*, tvåddes uti den dervid varande Skirkällan *Siebäck*, samt slutligen offrades på den närbelägna och med 3 alta-

re försedda Helle- eller *Hallens-dys*. Deremot tyckes den med flera stensättningar smyckade *Ravnshöj* varit ett ställe för spådomars anställande i anledning af fåglars flygt. Det var vid dessa uråldrigt heliga ställen, som enligt Dithmarus Merseburgens. menniskor, hästar, hundar och tuppar, 99 af hvardera, men efter fornsägn, 9 drängar, 9 pigor, 9 hästar etc. offrades hvart 9:de år åt Gudarne.

Alla de offerhögar med eller utan altare, om hvilka man hittills fått någon redig upplysning, hafva varit runda och till större delen höga och ansenliga. Men då vi komma att omtala Tempel-kummel, få vi tillfälle anmärka, att då de ej sällan äro belägne på upphöjda platser, kunna dessa högar äfven vara aflånga. Slutligen kan äfven anmärkas, att Ätthögar, som, i anseende till vördade eller förgudade Fäders minnen, ansågos heliga, någon gång blifvit nyttjade såsom offerhögar och hade sina grafaltare, hvarföre Norrska Gulatings Lagen förbjuder, ej allenast att offra på, utan äfven att offra till högar, såsom till dyrkade Gudaboningar.

Tingshögar,

Som äfven kunde få namn af *Idavalls-högar*, i anledning af deras första höga urbild *Idavollur*, der Allfader, enligt Edda Dämes. 12, intog sin thron, omgifven af *Stjornarmän*, eller Gudahöfdingar, hvilka, sittande på 12 stolar, deltogo uti de allvisa råden öfver menniskors öden. Med Ting förstås här allahanda i anseende till Landets Regering, försvar, ordning och lagar uppbådade sammankomster, således ej allenast möten till

Rättegång, utan äfven Hyllnings högtidligheter, allmänna Riksmöten, mindre Provins- och Häradsstämmor till förkunnande af Regeringens bud, till öfverläggning och beskattning m. m. ja äfven *Husting*, som var ett slags Borgrätt för Hoffolk och huskarlar. De fordna Skandinaver höllo ting under öppen Himmel, antingen på högar, eller inom en stensättning på öppna fältet, ofta vid och liksom i förening med andra minnesmärken, i synnerhet vid och någon gång äfven uppå grifter, för att gifva en ökad skräck åt orättvisan genom grannskapet af Förfäders hämnande vålnader. Sturluson uti Magnus Erlings. Sag. C. 27 omtalar ting på högar och kallar dem uti Magnus Blindes S. C. 1. *Hauga ting*. Tingshögar befinnas uppkastade både runda, såsom vanligen i Sverige och Norrige, och aflånga, såsom merendels i Danmark, samt någon gång mer eller mindre ordentliga med begagnande af de höjder Naturen tilldanat. Dervid anmärkes:

1:o *Planen*, som är en, ehuru ej alltid nog utmärkt och bibehållen, flat yta öfverst på kullen; ty de mest ryktbara och vårdade Idavalls Högar hafva utseende af en, likväl mindre brant, kägelform, hvars topp är afhuggen. De till Riksmöten bestämda högar hafva på planen haft en *Kongs-stol* samt en *Jarls-* och *Lagmans-bänk*. Att härtill nyttjats vissa upplagde passande stenar, är troligt, dock lär svårligen spår af dem nu mera kunna finnas och utmärkas. På egentliga Domareställen är *Planen* stället för samma slags Domstenar, som de, ofta i rund, sällan i fyrkantig form, hvilka i Sverige finnas i stort antal på jemna fältet, och hvilkas delar och utseende bättre fram skola be-

stämmas, då bland stensättningar Tingstenar komma att beskrifvas. På Danska Tingshögar äro dessa stensättningar nästan alltid i form af parallelogrammer.

2:o *Mellangården*, 3:o *Fotkedjan* och 4:o *Fredsbanan*, enkel eller mångdubbel, yttre och inre, hvilka alla kunna hänföras till vårdprydnader, tillhörande så väl Tings- som Offer-högar.

Allshärjar Ting eller *Ting Allra Svia*, det största och märkvärdigaste Riksmöte i Norden, ehuru må hända ej det uråldrigaste, hölls vid Gamla Upsala på den vid Kyrkan och vid Kongshögarne belägna Tingshögen af omkring 300 alnars omkrets, vid 100 alnars diameter och öfver 20 alnars lodrät höjd. Diametren af dess plan är vid 50 alnar, men inga stensättningar förefinnas. Uti Olof Haralds. Sag. C. 80 omtalas, att Olof Skötkonung i Sverige satt, vid Tinget i Upsala, på en (förmodligen upphöjd) stol, omgifven i en krets af sitt hoffolk. På andra sidan gent emot var Jarls och Lagmans-sätet, förmodligen äfven tillräckligen upphöjdt. Framföre detta säte såg man Jarlens hofstat och Lagmannens huskarlar. Bakom Lagmannen och sedan ut åt hedar och höjder skockade sig den beväpnade allmogen. Val- och Hyllningsstället (Mora Stenar) var deremot ej på hög, utan på ett kullrigt fält, och skall derom mera förekomma, då Stensättningar beskrifvas. *Ting Allra Göta* hölls i Vestergötland vid Götala nära Skara 4), men minnesmärken deraf äro förstörde. Deremot är i Kållands Härad i Skalunda by en märklig så kallad

4) Lindskog om Skara Stift H. 1. s. 60. Bilmarks Disp. om Allgöta ting. Larfs hed har äfven varit ett allmänt Samlingsställe.

Domshög, 89 steg i omkrets och vid 8 alnars lodrät höjd. Den är nu med en gärdesgård hägnad, men en dervid rest sten, 4 alnar hög, förmodligen qvarlefva af en fotkedja, är bortförd. Den så kallade Skalene Högen, deruti en K. Sjolm skall ligga begrafven, är en helt annan, belägen utom byen, i vester från Kyrkan. Vid Staden Lund har varit ett ryktbart Danska och Skånska Konungarnas Val- och Hyllnings-ställe. I anledning af det Danska Riksbaner med 3 lejon i vapnet, hvilket åt Konungen af Erkebiskopen öfverräcktes, kallades detta ställe *Trelejonborgshög*, sedan illa sammandragit Liborgs, Lybergs, Slibers och Sliparehögen. Af Stadens ålder, fordna storlek och anseende, jemte det här belägna förutnämda Offerställe (Trehögarne) bestyrkes den förmodan, att här från urminnes tider varit ett stort Samlings- och Hyllnings-ställe, men Historiska uppgifter om här förrättade hyllningar hafva vi först från början af 1200 talet, uti Waldemar II Seyers tid, till Christian IV vid början af 1600 talet. Hit hörande Fornlemningar äro äfven *Kongshögen*, *Tollhögen* och *Tingshögarne*. Trelejonborgs hög är nu i en ganska vanvårdad belägenhet, den är nästan utjemnad och derpå uppförd en väderqvarn. Önskligt vore, att en så märklig vid landsvägen belägen Antiqvitet, någorlunda återställdes i sitt fordna skick och att antingen på denna, eller på Kongshögen, blefve upprest något passande Minnesmärke af Forntidens ryktbarhet 5). I Norrige var

5) Vi hafva ännu ett mynt, förmodligen slagit i Lund, som föreställer en här firad hyllningsakt med öfverlemnandet af Riksbaneret af

Eyra Ting vid Trondheim fordom det förnämsta Hyllningsställe och kunde anses för

Erkebiskop Birger åt Christian II. Se Kil. Stobæi Disp. De Num. et Sigill. Lund. Tab. 1. n. 10. Slipare-Högen kallas äfven i gamla Handlingar Trolleborgs, Trollebåls, Trollevångs, Lyddeboars hög, af den i grannskapet varande Lydde å, och Trollebarns hög, af sagan vid Domkyrko-byggnaden om jätten Finn och hans troll-familj. Den är belägen omkring 2000 alnar norr om Staden, på vestra sidan helt nära Landsvägen åt Landskrona. Härvid har fordom varit en bäck, Sliparebäcken kallad, hvarvid Skördekarlarne slipat sina huggjern. Chytræus vittnar att hyllnings-stället var norr om Staden, men derjemte vid Allhelgon kyrka och just der Kyrkan blifvit byggd, således Allhelgone eller Helnabacken. Han vill säga oss, att der först varit ett hedniskt Pantheon och sedan en Christen Kyrka åt alla Helgon, hvadan detta ställe, såsom det mest älskade, kallades (af det Tyska Liebe, kärlek), Libershög. Uti original-manuskriptet är i brädden antecknadt, att Sliparebacken var rätta hyllningsstället, detta tog äfven Lagerbring för afgjordt, men Kil. Stobæus trodde att valet skett än på en, än på en annan hög, och att deraf uppkommit de många namnen. Något längre i norr vid östra sidan af landsvägen råkar man *Kongshögen* och dervid den än större och ansenligare *Tollhögen*, stundom kallad Trollhögen och stora Kongshögen; fältet deromkring har äfven blifvit kalladt Trollevången. Högens omkrets är 120 steg och från roten till toppen 30 steg. *Tingshögarne* äro 2:ne vid hvarannan och synas ännu (ehuru nära sin förstörelse) $\frac{1}{8}$ mil i öster från Valkärra by, nordost från Tollhögen, på den så kallade Ladugårds-marken och på ett från byen Lackalänga utbrutit enskifte N:o 1. Der-

hela rikets, i sednare tider så kallade, Stor-ting. Dessutom omtalar Sturluson *Frosta ting*, *Gula ting*, *Fylkja ting*, äfven nämnas ting som blifvit hållne på Folden, i Rogaland, i Ranrike, i Nömdal, på Hundstorp i Dalarne, på Hedsäfvis i Römarike, hvadan den gamla Heidsävis Lagen för Uppländerna, i Halogaland, på Vange i Vors, i Hordaland och Sogn, samt vid Bergen. Jemte Husting, som ofta förekomma, nämnes Borgarting, och, i anseende till årstiden, Gångdaga ting, som hölls om våren vid Valborgs-messan emellan Påsk och Pingsthelgen. Om gångdagarna se Diikman s. 134. Det Mula ting, hvarvid 5 Konungar störtades uti en källa, hvilket Lagman Torgny hotande omtalte för Olof Skötkonung på Upsala ting, har efter all sannolikhet ej varit vid Mora Stenar i

vid skall äfven hafva varit en fyrkantig stensättning. Min förmodan är, att Landtdagen och Konungavalet blifvit hållit vid Tingshögarna, att vid Tollhögen (af gamla ordet Tollr, tull eller skatt) har den nya Regenten fått beskattnings-rättighet, då en viss bevillning torde blifvit bestämd, att han på Kongshögen blifvit folket föreställd och gifvit sin Konunga-försäkran eller handfästning, och att han på Trelejonborgshög jemte Riksbaneret emottagit undersåtarnes trohetsed, blifvit hyllad och smord. Att högtidligheten slutades i staden, der Konungen blifvit emottagen med gästabud, är bekant. Äfvenså, att högtidligheterna togo sin början med Gudstjenst i Domkyrkan. Kanhända i hedna tiden har man börjat med offrande på Trehögarna, då offren torde blifvit dränkta eller tvagna uti det nordost vid Staden emellan Lund och byen Östra Torn varande träsk, ännu kalladt *Torssjö*.

Upland, utan snarare i Westergötland, der så många forntids Konungar äfventyrat och omkommit, och förmodligen vid Smula i Redvägs Härad, der ännu flera fornlemningar finnas. Af Sturluson anföres äfven att man, för att sammankalla folket, lät uppskära tingbud och blåsa i Konungens ludur till samling. På Island kallades de allmänna sammankomster *Allting*. Uti Harald Hårfagers S. C. 8 berättas, att på Konunga-högen i Nömdalen i Norrige var en Konungastol med en förpall till Jarls säte. Då Rollöger fruktade Haralds öfvermakt, trodde sig ej kunna bibehålla sitt Konunga namn, utan ville blifva Haralds Jarl, gick han upp i Konungsstolen, lät lägga hyenden på förpallen, och vältrade sig så ned på Jarlsätet. Danskarnas stora Riksmöte, eller Dannerhoff, samlades vid gamla offerstället Lejre på Seland; men de här befintliga minesmärken äro antingen ännu ej nog granskade, eller ock genom åverkan nu mera orediga och mångtydiga. Konunga-valet tyckes hafva skett vid Drottnings- eller (som den äfven af Worm s. 28, jemför s. 23, rättare kallas), *Kongsstolen*, en cylindrisk, ofvantill flat och något hålig sten, hvilken fordom varit omgifven af en stensättning. Tvenne dervid varande högar hafva haft namn af Hyldehöj. En af dessa har i sednare tider blifvit kallad *Grydehöj*. Det var på denna, som den nyvalde Konungen förmodas hafva blifvit framställd för allmänheten. Högen är belägen sydost från Lejre. Toppen är nu urhålkad nästan i form af en gaffel. Af uppgifterna härom, äfven af de bästa och nyaste, kan ej med säkerhet slutas till dess storlek, ej heller om den

är rund eller aflång, såsom en stor del af de gamla Danska högar, och man vet ej om de många stenar, som ännu finnas till en del reste vid roten af högen och som för ett halft seculum sedan blifvit räknade till 160 stycken, utgjort en fotkedja af flerdubbla fredsbanor, eller snarare, som det tyckes, några nedom och på ett kort afstånd från högen varande eliptiska stensättningar. Då detta sednare lär varit händelsen, finner man här en inrättning af sällsamt slag. Dessa platser kunna då antingen varit bestämda till samlingsrum åt Allmogen, eller till en helgedom för presterne, då offret i Konungens öfvervaro förrättades, eller till sjelfva valförrättnings-stället. Om det sista antages, kunde vi med Biskop Münter anse Kongsstolen med sin krets såsom Drottenstuen för hofvets Husting. Nära härvid är den andre *Hyldehöj*, på hvilken sjelfva hyllningen förmodligen blifvit förrättad. Äfven denna har nu öfverst, i stället för plan, en fördjupning, och 30 steg ifrån roten är äfven här en lika oredig, men mindre stensättning af omkring 60 stegs längd och 15 stegs bredd. Åt dessa stenar gifver nu allmogen origtigt namn af Slottsgården, och håller dem för lemningar af Rolf Krakes Konunga-säte. Har detta äfven varit ett valställe, kunde man, för att få tretalet fullt, äfven antaga Konungastolen för ett sådant. Stenar voro annars vid en hyllningsakt en passande och med forntidens tänkesätt öfverensstämmande symbol af de ömsesidigt gifna löftens fasthet, och på detta sätt torde man kunna anse dessa, förmodligen snarare i oregelbundna massor, än i randade former reste stenar. I Jutland

var samlings- och hyllningsställe på *Danerljung* vid Viborg, i Slesvig vid *Kovirke*, der sedan muren och vallen Danevirke upprestes, i Tyskland vid gränsen af Cöln och Trier *Königsstuhl* vid Coblentz nära Rens, i Kärnthen *Furstenstein* vid Klagenfurt, och i England vid *Biscaw Woune* i Cornwall.

Det gamla Nordens invånare höllo äfven stundom rättegångar och förkunnade rättvisans domar ifrån höjder och kullar, på hvilka man äfven ännu någon gång kan få se de till säten upplagda stenar åt Ordföranden och dess Nämd. Urgamla och egentliga antalet af bisittarne var 12, och således, när det för 2:ne särskilta Landskap eller Härader fördubblades, 24 o. s. v. Så var i Grekland Areopagen på en hög, kallad Martis kulle, emedan Krigsguden der af 12 Gudar blifvit frikänd från ett åklagadt mord. I Skåne, Ingelstads Härad östra Herrestads Socken, vid vägen emellan Tjulstorp och Hammenhög, är en liten hög, på hviken man ser en vid 8 alnar lång och 4 alnar bred oval af 12 stenar med en åt öster stensatt ingång i 2 rader, med 3 stenar på hvar sida; och i Wermland, Ölmehärads Socken vid Hafstod på Domaregärdet är en stor Tingshög med 12 stenar; men vid Holma har man på en dylik hög sett 24 stenar med en midt uti, dock hafva desse sedermera blifvit ett rof för lagbrytares åverkan. Olof Tryggv. S. C. 71 nämner Åtta Fylkja Ting på Frosto; man skulle således tycka, att här borde varit 96 stenar, men det är långt ifrån att de nu befintliga tingssäten alltid utmärkas genom antalet af 12. På vårt gamla språk kallades Tingshögar *Lögbjarg* eller *Malberg*; de gamle Cornubier i England kallade dessa

samlingsställen *Loganstein* och Skottarne, *Clach-moid.*

I Upland hafva Ting blifvit hållne på K. Njords Ätthög i Erlinghundra Härad Norsunda Socken, och på Urdals- eller Årdala högen i Villåttinge Harad. Vid Staden Köping förmenas hafva varit offerställe, Konungasäte jemte stor handelsplats, och ¼ mil norr om Staden vid Strö är en stor tingshög. Dessutom har i Vestmanland varit Tingsställe, för Tjurbo Härad i Tortuna Socken på Lundboaberg vid Domarhällarne; för Siende Härad på Anunda högen i Badelunda Socken; för Tuhundra Härad på Tingshögen i Dingtuna Socken; för Vangsbro Härad på Vangsbacka vid bron öfver Svartån i Fernebo Socken, hvadan Häradets namn; för Våla Härad i Upland vid Gulla grind i Sala Socken. I Vestergötland är en Domarekulle i öster vid Mösseberg och en i Skånings Härad Jungs Socken vid Åsa Säteri, på hvars höjd man ser 13 stenar i rundel och 4 midt uti. I Bohuslän på Ulfveberget vid Torsby, och på Gröfsbacken i Ugglum Socken hafva varit tingsställen. Könefjälls domställe är vid Sundsudde i Forshälla Socken, och nära Bro Prestgård vid Stångenäs är en liten tingshög med fotkedja och öfverst växer en ek, kallad tingseken. I Småland skall man hafva begagnat K. Ingels vackra ätthög i Torsås Socken till tingsställe. I Skåne, Herrestads Härad Stora Köpings Socken vid Landsvägen emellan Stora Herrestad och Hammenhög har tingsställe varit på en något långsträckt backe, i Albo Härad Raflunda Socken är en tingsbacke i östra gärdet, och i södra gärdet på en ås det så kallade Gamla Ting. I Norrige finnas äfven dylika fornlemningar

ännu bibehållne. Nordenfjelds norr om gården Ryg är en *Kongshaue*, der Konungen hållit råd; den håller 180 steg i omkrets, har 17 alnars lodrät höjd och öfverst en stor fördjupning, uti hvilken är uppkastad en liten rund hög. Längre bort i söder är *Tinghufva*, som är rund, ansenlig och håller 100 steg i omkrets. Man har gissat att Jarlarne här haft sitt tingsställe. Söndenfjelds i södra Gullbrandsdalen, Frons Socken, norr om gården Huntorp är en *Kongshaue* med 116 steg i omkrets, och öster ifrån högen äro lemningar efter en tingscirkel, som tyckes utgjort 36 stenar, och har här varit stället för hela Gullbrandsdalens allshärjarting. På Seland, Slagelse Här. vid Stillinge är *Hylledys*, den är aflång, har en fredsbana i rektangelform och några stenar till märken efter mellangården. Här tyckes hafva varit ett tingsställe, äfven som på den aflånga högen i Faxöe Härad, Prästöe Amt vid Spjellerup, der man ser 5 ovala stenkretsar inom hvarandra, således en fyrdubbel mellangård och en Idavollur. I Jutland, Viborgs Stift, Aalborg Amt, Gislum Här. på Alstrups mark är en dylik hög med fredsbana och mellangård.

Bäsingar äro ett eget slag af högar, som hafva något afseende på rättegångs-ärenden. De höra egentligen till Vestergötland, hvars gamla lag, Bardaga Balkär, Flucker 7 um Lekare-rätt har den besynnerliga föreskrift, att om en kringstrykande spelman blir sårad, finnes för honom ej mer än ett (och sannerligen helt löjligt) sätt att få ersättning. Man skulle föra en otam qviga uppå en brant backe. Alla håren på svansen skulle afskrapas, qvigans svans och spelmannens skor smörjas. I så beskaffade omständighe-

ter skulle musikanten hålla i svansen på qvigan, som nu piskades med hvassa spön; kunde han då hålla fast, fick han behålla qvigan i vedergällning för sina sår och sin konst, i annat fall fick han gå med skammen och skadan, och tillägges, att han då lika så litet kunde få ersättning, som en qvinna, hvilken fått husaga. Östgöta lagen uppgifver samma Ceremoni, och nämnes der äfven nya insmorda handskar. En sådan rund, brant, hög, men ovanligt smal, ännu så kallad *Bäsing* finnes i Vestergötland och Laske Härad vid Larf, och bibehåller sig äfven någon fornsägn om dylika prof af längesedan urmodiga talanger.

Ätthögar.

Dessa finnas hos oss i stor myckenhet. De till dem hörande vårdprydnader äro:

1:o *Ätthällen*, en Bautasten öfverst på högen. Fig. 1. N:o 1. Man kunde kalla den Segersten, hvilket namn både Keysler och Arnkiel gifver åt Bautastenar, men af Wilkina Sag. s. 57 ser man, att dylika stenar gåfvo seger åt den som bar dem på sig, således förstås härmed små sten-amuletter, och torde en del af våra fornlemningar af sten och flinta hafva varit sådana segerstenar.

2:o *Kronan*, en ring af bautastenar öfverst på högen omkring ätthällen, se N:o 2.

3:o *Bältet*, en dylik krets längre ned på högen N:o 3.

4:o *Fotkedjan*, eller Rotpelarne, se N:o 4.

5:o *Bålstaden*, kan äfven som hvar och en Fredsbana vara en inre N:o 5, och en yttre N:o 6. Worm anmärker s. 35, att bå-

de Greker och Romare gärdade omkring sina afdödas grifter, och att Grekerne kallade sina stensättningar omkring Graf-monumenterne Κρηπίδας och Περιοικομίδας hvilket äfven intygas af Pausanias Lib. II. Eliac.

6:o *Baldurs Hällar*, eller såsom ofvanföre är nämdt, visse bland randstenarne, af sin höjd och någon gång af sin särdeles form eller spetsighet utmärkta. Dessa pläga antingen vara i hörnen N:o 7, eller midt på de 2:ne smala sidorna N:o 8. Yttre och inre hällar kunna äfven stå, liksom öfverflödiga, utom eller inom Bålstaden.

7:o *Ingången*. En dylik öppning skulle äfven kunna finnas på Bålstaden N:o 9.

Stundom då de ofvannämde Vårdprydnader ej förefinnas, ser man i deras ställe en

8:o *Bågpelare* eller Arkad, en i en rad tvers öfver högen, och äfven nedåt dess sidor gående stensättning, såsom ett band, en bågig kam, eller en diadem. Den kan vara enkel eller dubbel. Alla ofvannämde reste hällar kunna komma under namn af Bautastenar, så vida de stå öfver jorden, men i anseende till Ätthögars inre delar och sammansättning anmärkes:

9:o *Stenröret* eller Innanröset, på gamla språket *griot hruga*, består af klappursten och tager sin början vid 4 alnars djup från högens topp, går med halfklots, eller något mera konisk form ned till roten, der man i medelpunkten finner

10:o *Askevården* eller grufvan, *Aska klofi*, som består af större flata stenar, hvilka bilda ett litet rum merendels i kubisk form åt en Urna med aska, kol och brända ben m. m. En sådan askevård är aftecknad

hos Arnkiel s. 292 och jemte hela stenröret uti Act. Lit. Svec. V. 2. 1725—1729 s. 34.

11:o *Stengrafven*, är en aflång och fyrkantig stenkista, som stundom har en *Bottenhäll*, eller stor flat sten i botthen, och äfven öfver denna likkista en dylik *Täcksten*. Uti sådana stengrafvar finnas, antingen mer eller mindre skingrade, obrända menniskoskelett, eller aska och kol jemte små stycken af brända ben, ofta stycken af vapen eller andra fornlemningar, merendels af koppar, jern, sten och i synnerhet af flinta. En eller flera urnor skulle äfven kunna finnas i en sådan stenkista, men der stengrafvar äro i Ätthögarne, finnes ingen askevård, dock kan ett stenrör omgifva kistan, hvars längd och bredd är passande oftast efter vanlig menniskostorlek. Dess läge plägar vara omkring högens medlersta delar, och kunna flera dylika kistor finnas tillsamman. Med anledning af Sturlusons beskrifning öfver Harald Hårfagers grifthög, samt af den större likhet dessa stengrafvar hafva med våra likkistor, förmodar jag, att askvårdarne vittna om ett äldre och Stengrafvarne om ett sednare tidehvarf. Uti några Danska ätthögar har Stengrafven befunnits af den storlek, att den liknat en liten källare eller ett hvalf med en särskilt stensatt ingång. Äfven har grafven någon gång ej varit af sten, utan bestått af en ganska hårdt sammanpackad jord. Så äfven i Skåne.

Stundom, och i synnerhet då ingen af de ofvannämda märkvärdigheter finnas i högarne, blir man, i det ställe, vid undersökningar varse det vi vilja kalla

12:o *Drakringen*, i anledning af de diktade fornsagornas drakar, som i högarne vår-

dande omgåfvo förborgade skatter. Dessa Drakringar bestå af stenar, ofta till skapnad, storlek och resning lika Bautastenar, hvilka stå med jord betäckta inne uti högen, och utgöra en inre prydnad eller styrka af samma slag som Bältet eller Fotkedjan utanpå högen. Drakringen kan således vara öfre, såsom Bältet, eller nedre vid roten, såsom Fotkedjan; den kan äfven, då flera stå på samma plan, vara yttre eller inre.

14:o *Kullerstensplanen*, som är en uti högen varande horisontel cirkel, med klappursten planerad, på samma sätt som broar och gator stenläggas. På en sådan plan kan finnas en af större eller mindre stenar bestående Drakring i kanten, ja äfven flera Drakringar, eller concentriska cirklar inom hvarandra, äfven som i medelpunkten af planen kan finnas en större eller mindre fyrkantig, eller aflång stengraf eller kista.

Arbeten och uppställningar af trä och bjelkar har man äfven haft i högarne, men såsom dessa äro förmultnade, känner man ej väl deras beskaffenhet. Åt Freyr byggde man en hög med ett rum uti, och derpå en dörr samt 3 gluggar, genom hvilka man inlade skatten, bestående af guld, silfver och kopparpenningar, såsom det säges uti Yngl. S. C. 12. Bröderne och Konungarne Härlöger och Röllöger i Numedalen i Norrige arbetade i 3 år på en hög åt sig. Den gjordes af trä, stenar och kalk, men då Harald Hårfager kom för att underlägga sig hela landet, gick Härlöger in i högen med 12 män samt ett helt förråd af mat och dryck, hvarefter han lät igenkasta högen öfver sig. Se Har. Hårf. Sag. C. 8. Sjöhjeltar plägade man

i Norrige begrafva uti deras skepp. Ejgil Ulsärk, som blef slagen i en drabbning på slätten Rastarkalf vid Frädarberg nära Frädarsund och Stade, (förmodligen Stadsund i Bergen Stift och Fjorde fylke), blef lagd med sina närmaste män i sitt skepp, hvarpå högades jord och klappursten, hvarefter på högen restes Bautastenar. Äfven blefvo skepp uppdragne på landet, som lades öfver de öfriga döda. De flesta ätthögar äro runda, särdeles i Sverige, dock kunna äfven aflånga finnas, och äro de förra ofta högre och bestämde, antingen för en enda Konung och utmärkt hjelte, eller för flera, som tillsamman stupat i ett fältslag, deremot äro de aflånga, stundom lägre och egentligen ättgrifter för flera efter hvarannan döende af en viss slägt, hvarigenom deras tillbyggnad och längd småningom tillkommit.

Ätthögar förekomma af flera slag, större och mindre, allt ifrån omkring 2:ne till omkring 30 alnars lodrät höjd, hvaraf man kan göra sig begrepp om en mindre, en vanlig och en stor ätthög. Då vi mäta sidan af en höjd ifrån roten till öfversta spetsen, kalla vi det *Sluttningshöjd*, till skillnad från *Lodrät höjd*. De högar af mindre, ja äfven emot vanlig storlek, på hvilka Kummelgrottor eller utmärkta Hällkistor finnas, räknas här icke till ätthögar, emedan vid dem hufvudsakliga afseendet göres på sjelfva grottan eller stenkistan, hvilken befinnes på högens yttre delar, och till hvilka högen endast anses såsom en fyllnad, eller bihang, det är *Vårdprydnad*. Deremot hafva ätthögar de till ändamålet hörande delar djupt i jorden; då jag deremot anser de på yttre delarne resta stenar endast såsom vårdprydnader. Utom

detta afseende, skulle vi härvid ej få rediga bestämmelser.

Våra förfäder ansågo de dödas grifter ej allenast med en utmärkt aktning, utan äfven med ett slags dyrkan. Man trodde att de dödas Gudalika hamnar uppehöllo sig uti, eller sväfvade omkring högarne. Hervarar Sagan låter derföre Sköldmön Hervor hålla ett samtal på vers med sin Faders Angantyrs vålnad. Den Helige Olof i Norrige var deremot vidskepligt rädd för dylika profana minnesmärken, och då han red ifrån tinget i Vange (i Hordeland och Bergens stift) söng han Psalmer emellan högarna, höll dervid stilla, liksom han hört något ondt gensvar, och bad sina följeslagare öfverföra till hans efterträdare, Norriges Konungar, det råd, att de aldrig någonsin skulle fara emellan dessa högar, hvilket de äfven sedermera skola tagit i akt. Ol. Hel. Saga hos Sturluson C. 129.

Ännu kunna vi utmärka en del af de kullar, uti hvilka askan af Nordens fordna Hjeltar blifvit förvarad, ännu vittna högarne om deras anseende, bautastenarne om deras mandom, valplatserne om deras bedrifter, *et Regum cineres exstructo monte quiescunt*, såsom Lucanus säger. Dessa jemte de öfriga Nordens Fornlemningar utgöra ett kraftigt och nästan de enda första och säkra bevis för vår äldsta Historia; ty hvarken Islands Fornqväden, eller deras Sagor, hvarken Tiodolfer eller Sturluson, hvarken Danskarnes Saxo eller våra Rimkrönikor och Diarier äro af den ålder, att de hafva någon särdeles trovärdighet i våra urgamla häfder, utan dels så vida de inbördes hufvud-

sakligen öfverensstämma, dels och i synnerhet, så vida de vinna styrka af de minnesvårdar, hvilka ännu finnas, eller man vet hafva funnits i Norden, samt med de på hvarje ort bibehållna och ännu ej bortblandade traditioner.

Genom urskiljandet af våra ännu bibehållna Fornlemningar, tror jag mig hafva funnit uti våra Kummelgrottor och Skyddsstenar, hvarom bättre fram, ej otydliga spår af ett folkslag, (förmodligen de gamla Joter, sedermera för jättar och troll ansedda), hvilket tyckes hafva kommit ifrån Tyskland, öfversvämmat de Danska öar, besökt de Skånska kuster, vandrat strandvägen genom Halland till Bohuslän, men i synnerhet rotfästat sig omkring landryggen af Vestergötland. De tyckas icke hafva varit i det annars tidigt befolkade Småland, icke heller kommit längre opp i norr, än i Bohuslän och Vestergötland. Deras ankomst tyckes hafva skett flera sekler före den Sigtunske Odens, och deras Guds dyrkan och begrafningssätt skiljer sig utmärkt från de af Oden införda tänkesätt och lagar. Deras Gudom tyckes hafva varit Tvåfaldig, ett äktenskap, en Gud och en Gudinna, Solen och Jorden, harmonien af den aktiva och passiva Naturen. Oden införde deremot, som bekant är, jemte mångguderi, självandringstro och Strids-Religion, ett slags Treenighet. Joterne dolde sina Feticher, och de tillbedjande kunde blott på afstånd få en skymt af sin Gudom. Göterne deremot hade, jemte lundar och högar, stora Gudahus, sågo sina Afguda-beläten uppreste på piedestaler, vidrörde dem ej allenast, utan gåfvo dem mat, öfverströko dem med

offerblod och torkade dem emot elden 6). Joternas grifter befinnas mera låga och dolda, men sammansatte med en okänd styrka eller konst. Göternas äro mera skrytsamma, men på ett helt begripligt sätt sammanförde. Alltför sent började Joterne emotstå Göternas tapperhet, deras styrka gaf omsider helt och hållit vika så väl för Asa Thors stridshammare, som för denna sednare Odens öfverlägsna snille och konstverk. Den nya Regeringen nedsatte sig i Upland och inom några sekler öfverflödar, så väl i synnerhet denna Provins, som hela Norden, af Götiska minnesmärken. Om de flesta Joter sedermera icke tagit Bohusländska eller Skånska vägen och farit sjöledes ur landet, utan dragit sig åt de mera Nordliga trakter, och der någon tid qvarstannat, hafva deras seder blifvit så förändrade och bortblandade, att man svårligen igenfinner deras spår 7). Säkert är, att de icke varit Finnar, hvilken alldeles olika Nation långt senare kommit till vår Nord och så nära, att den äfven lemnat något minne af ett tillfälligt kortare vistande i Småland, äfven som den ännu bibehåller en liten yngre qvarlefva i Vestmanland, i Vermland och i Dalarne, samt en äldre i Norriges Nordliga trakter. Deremot

6) Se Sturl. Ol. Tryggv. S. C. 75, Ol. Haralds. S. C. 118, Hakon Adalst. Fostres S. C. 16. jemför Frithjofs Saga C. 5, 8.

7) Märkligt är, att i Siberien skall finnas allahanda Stensättningar, äfven som der i jorden funnits Afgudabilder m. m. Likaledes omtalas, att man der sett reste stenar med figurer ej så mycket olika våra Runor. Schönings Norg. Hist. D. 2. s. 35. Strahlenberg s. 356.

hafva Joter och Göter varit beslägtade, förstått hvarandras språk och med för hvarannan ej okända namn betecknat någon del af sina Gudomligheter, såsom Thor, hvilken efter mycken sannolikhet redan förut dyrkades, och Oden, som betydde Gudom.

De enligt Odens lag uppkastade grafhögar bibehöllo i århundraden minnet af de i dem jordades namn och bedrifter. Ännu på 800-talet kände man i hvilka högar alla Ynglinga Konungarna lågo begrafne, så att Thiodolfer kunde nämna och urskilja dessa högar i sina sånger. Omkring 9 sekler efter Yngve Freyrs död kände man ännu hans hög och viste att flera års skatt med honom blifvit begrafven, hvarföre några högbrytare togo sig före att der gräfva efter penningar, men stannade af förskräckelse då de råkade på 2:ne efter Freyr gjorda afgudabilder, af hvilka den ena fördes till Trondheim i Norrige, men den andra blef dyrkad i Sverige. Efter Christendomen ville Presterne viga Kyrkogårdar, läsa själmessor, ja äfven införa det förderfliga oskick att tillåta begrafningar för de rikare i sjelfva Kyrkorna, hvarföre de på allt sätt sökte utplåna minnen, som med den hedniska vantron tycktes hafva så nära gemenskap. Häraf har händt, att vid flera, äfven ansenliga högar, namnet och fornsagan förlorat sig. De mest utmärkta ätthögar i Norden äro de vid Gamla Upsala på det fordna Fyrisvall. Närmast Kyrkan är tingshögen, derefter de 3:ne kongshögarne, hvarefter följer i en lång rad en massa af mindre högar, äfven ser man en mängd i särskilta massor omkring Myrby träsk. Uti K. Gustaf Adolfs tid har man, enligt Scheffers intygande, uti dessa högar funnit åtskilliga

dyrbarheter och äfven kärl af guld. K. Carl XI lät år 1689 gräfva i några af Upsala högar, som då räknades till ett antal af 669, och fann uti en urna Kejsar Hadriani silfverpenning jemte en stor gjuten ring, hvilken är aftagen uti Rudbecks Atlantica Tom. 3 s. 99 n:o 6. Intet tvifvel är, att ju Ynglinga Konungarne här blifvit begrafne, i synnerhet uti de 3:ne Kongshögarne, som hafva omkring 350 alnars omkrets, 116 alnars diameter och 30 alnars lodrät höjd. Peringskiöld och Busser anföra, att i Kongshögarne förmodas vara nedsatte Konungarne Freyr, Domar, Alf, Yngve, Hugleik, Aune, Ejgil och Adil samt de af Ingjald Illråda innebrände Fylkes Konungar, Algöte af Vestergötland, Ingvar af Fjerdhundraland, Sporsnjaller af Nerike och Sigvater af Attundaland. Kongshögarne äro aftagne uti Svec. Ant. et Hod. Tom. 1. och alla högarne jemte trakten deromkring uti Peringskiölds Mon. Upl. Tom. 1 s. 216. Göransson och Tuneld tro sig hafva upptäckt sjelfva Odens graf uti Småland, Norrviddinge Härad vid Asagård. Ofta är det ogörligt att bilda sig ett sant begrepp om ett monument af våra Antiqvariers, Landskaps och Resbeskrifvares uppgifter; jättegraf, ättgrift, Götisk graf, stengraf m. m. förekommer helt naturligt, då inga bestämda termer finnas, utan åtskillnad om ätthögar, stenrör, Kummelgrottor och Hällkistor m. m. Här säges, att vid Asagård är Odens grafhög, starkt murad och hvälfd under en ättebacke (?) och att i en stor stenkista år 1669 funnits och synts jemte en ständigt (eller åtminstone till den dag upptäckten skedde) brinnande eld, en Geirsoddr, eller knif af jern, samt en dylik af flinta, och att ½ mil

derifrån i Kråketorps gärde är ett ställe, som kallas Odens krubba, der han haft sitt stall. Att Nordens Gud här har sitt hviloställe, kan man hvarken jaka eller neka. Är här en Kummelgrotta, så hör den ej Oden till, men är det en Hällkista med täcksten jemte en hög, är åtminstone monumentet Götiskt, och kunde ej vara alldeles otroligt, att han antingen af en händelse, eller på egen befallning, fått sitt hvilorum uti en aflägse landsort, der han haft en gård, på det man så mycket snarare skulle tro, att han farit till Gudarnas gamla Asgård. Upsala var ännu ej Konungasäte, och man känner ingen gammal graf vid Sigtuna. Suhm om Oden s. 112 förkastar denna uppgift derföre, att Sturluson intygar, att han blef död och bränd i Sigtuna, men detta är ett misstag: Sturluson nämner ej Sigtuna, utan endast i allmänhet Svithjod med tillägg, att Svearne trodde att han kommit till Asgård. En mängd af namn, på byar och gårdar etc., som bibehålla minnet af Thor, Oden och Freyr finnas i alla Landsorter. Odens efterträdare Njord, som haft sitt säte på Noåtun eller Nontuna, skall efter gammal sägn hafva sitt grafställe uti Upland, Erlinghundra Härad i den stora högen i Norsunda socken, hvilken i Peringskiölds Ättartal s. 8. visas, prydd med ätthäll och omgifven af flera mindre högar. Ottar Vendilkråka tillegnas en hög af 130 alnars sluttningshöjd i Örbyhus Här. Vendel Sock. vid vägen emellan Gryteby och Huseby, och är den, prydd med fotkedja och dubbel kullerstens Arkad samt omgifven af mindre högar, aftagen uti ättar-talet, s. 13. Braut Anunders eller Anunds högen är belägen i Vestmanland, Siende Härad och Balunda Socken,

söder ifrån Kyrkan vid landsvägen emellan Västerås och Upsala, nedra omkretsen är 327 alnar, sluttnings-höjden 45 alnar, öfverst på högen är en rund däld, qvarlefvor synas af en fotkedja, jemte flera smärre högar i grannskapet, och på afstånd flera stora och ansenliga ättbackar. Högen är utmärkt, äfven som Anunds förtjenster af landets uppodling; också har stället blifvit ryktbart och ting dervid hållne, hvarföre 2:ne stencirklar vid östra sidan nedom högen blifvit reste med 24 stenar i den ena och 27 i den andra. Vid högen finnes äfven en Runsten, hvarest en Anund nämnes; hvars fader hetat Folkvider och brodern Hedin, hvilken Anund man helt origtigt velat bortblanda med Braut Anund. Skulle högen vara ett minne af samma Anund, som nämnes på stenen, blir den väl minst 400 år yngre; ty ännu har man svårligen, oaktadt flere Antiqvariers sällsamma bemödande, kunnat uppvisa någon 1000 årig Runsten. Stället har i sednare tider blifvit märkvärdigt af Gustaf I:s och Dalkarlarnas seger öfver Danskarne d. 25 April 1521.

Efter den vida beryktade Hjelten, Harald Hildetan, hafva vi flera Fornlemningar. Uti Runamo berget i Bleking och Hoby Socken, hvarom mera uti min Blek. Hist. s. 20, 330, skall, efter en gammal fornsägn, Harald låtit med runor rista sin faders Röriks, eller sin morfaders Ifvar Widfadmes bedrifter. Om dessa på en ganska stor ormsfigur synliga springor, af hvilka några hafva likhet af Runor, en del ännu någorlunda fullkomliga, en del slitna och styckade, dock redan i K. Waldemar I:s tid, eller för öfver 600 år sedan, oläsliga, varit en verklig runskrift, eller,

jemte

jemte den ganska tydliga, i små bugter rätt fram och nedåt berget gående fullkomliga orms figur, varit ett naturens verk, lär nu ej med säkerhet kunna afgöras, då man ej kan beräkna hvad förändringar stenmassan på dessa 11 sekler sedan Haralds tid kunnat undergå. Visst är att, ehuru Saxo ej kunnat läsa stenen, har dock i hans tid, eller redan för 6 sekler sedan, traditionen varit allmän om detta Haralds minne, äfven som att det ej är 200 år sedan en af Worm ditsänd granskare trott sig kunna läsa ett ord, nemligen *Lund*. Harald stupade, som bekant är, i Bråvalla slaget, der han blef med stor högtidlighet bränd och fick en minneshög, men efter Saxos uppgift, blef hans urna med askan förd till Danmark. Här nedsattes den i en ätthög vid Lejre, som fått namn af Harald Hildetans Höj, och sedan blifvit kallad Frishöj. Monumentet der är till en del förstördt, men högen har varit fyrkantig, 35 alnar lång och 12 bred, med fotkedja och 4 Baldurs hällar. På denna aflånga högens norra sida är en särskilt rund, mindre hög, förmodligen egentliga grafplatsen. På den stora högen, vid roten af denna mindre öfversta kulle, var en Hällkista med täcksten, alldeles på äldsta Götiska sättet; dock tror jag, att detta stenmonument ej varit sjelfva grafven, utan snarare ett grafaltare, der man offrade för att fira hans åminnelse; också har i kistan ingen urna funnits. Stället är aftecknadt hos Worm. s. 22., men mycket bättre och tydligare uti Biskop Münters afhandling om Lejre. Hvar och en valplats kan kallas *Bråvalla;* ty *Brad* betyder åtel, eller döda kroppar till rofdjurs föda, således hade det ej på

Ättartalet s. 33, som uti Bautil n:o 1137 får man se högen aftagen med planterade träd till krona, och i stället för ätthäll en flaggstång, samt dervid en liggande oval sten med några runor i sednare tider derpå ristade. Björnshögen vid Håga ¼ mil från Upsala, i Bondkyrke Socken, är deremot ett minnesmärke efter K. Björn på Håga, som emottog den första Christna läraren Ansgarius och ser man der, jemte flera ätthögar, grundvalen af en gammal Kyrka, samt några dylika lemningar, som torde utmärka Konungens Hofgård. Till minne af Erik Emundson Wäderhatt har man på en stång, på öen Kongshatt i Mälaren vid Lofön, nära Drottningholm, af ålder på ett berg upprest en hatt, betecknande Eriks trollkonst; dock om detta minnesmärke skall kallas en Antiqvitet, blir den nästan af samma slag, som den teckning jag har af en stentafla (föreställande 48 kronor, eller en åt hvarje af de efter Erik kommande Sveriges Konungar, hvarefter Konungathronen förmentes försvinna och väldet blifva ombytligt), hvilken tafla man säger att K. Erik Wäderhatt sett uti en dröm och sedan funnit en sådan uti ett berg. Samma tafla, i ädla stenar infattad, skall sedan länge förvarats i Sverige, men blifvit olofligen af Erkebiskop Gustaf Trolle förd till Köpenhamn, der han aftog juvelerna och gaf taflan åt en Prest i Roskild, hvilken, då han sedan kom till Söfde Pastorat i Skåne, inskref taflan uti Kyrkans Inventarium. Sedan troddes Biskopen i Lund, Nils Hvid, hafva varit så stor samlare af Antiqviteter, att han stulit taflan från Söfde Kyrka, i anledning hvaraf Magister Jakob, som ansågs för en vitter man, skref pasqviller emot Hvid, hvar-

före Jakob, sedan af Biskopen förföljd, förlorade år 1586 till och med hufvudet 8). Åt Olof på Björkö kunde man hafva anledning uppsöka en ätthög bland de flera, som jemte 3 och 4 kantiga stensättningar finnas på denna ö i Mälaren. Om förstlingen af våra döpta Regenter, Olof Skötkonung, ligger, 'som en god Christen, på Husaby Kyrkogård i Vestergötland (se dess graf i Svec. Ant. jemför Lindskog Häft. 2. s. 63), är dock säkert, att hans efterträdare Stenkil, som dog 1066, och Håkan Röde, som dog 1079, låtit sitt stoft hvila i samma Provins i ätthögar vid Lefverne eller Levene i Viste Härad, der Håkan äfven var född. Stenkil har fått sin graf emellan Lefverne och Kongsleds torp, vester från Kyrkan, uti Kongskullen, som är med fotkedja omgifven, och fordom till ätthäll haft den i Konunga-längden vid Gamla Vestgöta Lagen nämda Konungs sten, sedan kallad Skäktesten, 4 alnar lång, hvilken derifrån olagligen blifvit förd till Levene gård. Stenkil har varit en särdeles öfvad bågskytt, (se Rimkrön. s. 10) och vid den dervid belägna, ofvanpå jemna Adelsåsen, omkring 1500 alnar lång och 200 bred, har han med sina Riddare och Hofmän täflat i bågskjutning, då de haft sina skottmål vid Skäktesten, som af pilarne fått sitt namn, vid Kungsgrinden och vid Stångsberget, på hvilket en stång for-

8) Ännu vid stupstocken utbrast Magistern i följande rim: *Skall nu Mäster Jakob miste sitt lif for hanen gal, Saa er dog Bispen en tyv for stenen han stal.* Se Fredrik II:s Krönika s. 438. Holbergs Dan. Hist. D. 2. s. 508 etc. Fants Disp. De Somniis, futuros eventus praesagientibus.

dom varit upprest. Vid ett dylikt tillfälle skall en käring i Kungsgrinden kommit i misshugg och blifvit dödad, hvarföre en vidskeplig allmoge trott, att hennes vålnad om nätterna gjort mycket oväsende på landsvägen, för att utrycka pilen. Håkan Rödes ätthög kallas nu Hasselbacken, är, jemte flera smärre högar och stencirklar, belägen norr om Kyrkan på Prestgårdens ängar, och har fotkedja samt ätthäll, ehuru en del af stenarna finnas kullfallna, men snart skola dessa Konungagrafvar återställas i tillbörligt skick. Tvenne närbelägna gårdar tros efter denne Konungs namn blifvit kallade Håkantorp och Rödesberg (nu Baljaröd), och på Rödinge backe i Jungs Socken förmenes Konungen haft en gård. K. Inge I vistades äfven ofta i Vestergötland och tyckes blifvit begrafven, först på Hångers Kyrkogård, men liket flyttadt till Varnhems Kyrka, sedan klostret der blef inrättadt, och vid Ingatorp i Gudhems Socken är en stenhög, som tros utvisa stället, der han haft en jagt- eller lust-gård. Ragvald Knaphöfdes grafställe har man hittills på origtiga ställen utsatt. Till Konung vald af Uppsvearne, blef han vid år 1135 mördad af Vestgöterna, som valt Danska Prinsen Magnus Nilsson, hvilken föll vid Foteviks slag i Skåne. I anledning af ett miss-skrifvit ord uti en gammal Konungalängd, som Stjernhjelm jemte Vestgöta lagen uppgaf, deruti förekommer, att Ragvald blef ihjelslagen vid Kailläpitt (bättre läsit Karlläpit, miss-skrifvit för Karleby) hafva Rudbeck, Wilde och Dalin kommit på den tanke, att han blifvit begrafven uti Jättekongens graf nära Göteborg och Kallebäck vid en dervid varande bäck, som förmodades fordom hetat

Kalleputt eller Kailläpitt. Men dessa gissningar och förvridningar kunna ej väcka uppmärksamhet, då Rimkrönikan, Messenius, Johannes Magnus, Ericus Olai och en Konungalängd i Benzelii Monumenter uttryckligen intyga, att Ragvald Knaphöfde blef dödad i Vestergötland vid Karleby, således vid det från urminnes tider märkvärdiga samlings- och begrafningsställe, Karleby Långa, i Vartofta Härad nära Falköping. Här har man åter trott sig såsom Konungagraf böra utmärka den, hvilken väcker mest förundran, som visserligen är den största, eller den andra norr ifrån Kyrkan belägna, af de flera der i en rad vid landsvägen liggande Kummelgrottor; detta har äfven blifvit antagit uti Skara Stifts beskrifning: men dessa grottor, som alla äro Jotiska Halfkors-grafvar, förmodligen de äldsta monument i Riket, äro mycket öfver 1000 år äldre än Ragvalds tid. Dylika minnesmärken äro på andra sidan om all Historia och all tradition, och då Allmogen ej af boksynte blir missledd, har den ej, och kan aldrig hafva på dem något namn, åtminstone intet gammalt, som kunde hänvisa till viss person. Då räfvar nyttjat nämde grotta till kula, har den blifvit kallad Räfvagrafven och Räfvare-rör, hvilket ord, i sednare tider, förblandadt med Ragvaldshög, blifvit Ravarehög. Flera gånger, då jag kommit denna väg, hafva byens äldste män utvisat nämda Kummelgrotta, såsom Ragvalds graf; då jag invändt, att det ej var möjligt, hafva de åberopat underrättelser af resande Herrar; men ortens Bönder känna mycket bättre traditionerna, och då de fått följa dem, hafva de utan betänkande gifvit anvisning på rätta stället, som är Ragvalds

hög, belägen ett stycke i vester ifrån byen och från dessa Kummelgrottor, ute på åkren. Högen tyckes hafva utgjort antingen en oval, eller en rektangel, omkring 30 alnar lång, 12 bred och emot 100 alnar i omkrets, men är nu mycket förstörd, vid ena hörnet till en betydlig del utgräfd och jemnad, samt på flera sidor af plogen bortkörd, dock höjer den sig ännu till 12 alnars sluttnings höjd och har 40 alnars omkrets. För flera år sedan såg jag öfverst på högen ett litet stenrör, som förmodligen fordom omgifvit en ätthäll, likaledes omkring röret en kullerstens cirkel, men förledit år var äfven denna vårdprydnad bortförd. Såsom grafvens namn här blifvit förflyttadt till stora Kummelgrottans, så har äfven namnet på en Hällkista, mera i vester vid gården Viken, närmare Falköping belägen, Hjalmars, Hjelms, eller Gällsrör kallad, i sednare tider origtigt blifvit gifvit åt 2:ne ännu dervid bibehållna kummelgrottor, hvilket äfven Tuneld följt s. 283. Hvad den föregifna Göteborgska Ragvalds graf vidkommer, så har den aldrig haft detta namn, utan endast blifvit kallad Jättegrafven och Ringshåla, är belägen i Säfvedals Härad och Örgryte socken vid Kallebäck, och består af en till någon del förstörd rektangelformig Hällkista utan öfverliggare. Den är 8 alnar lång, 4 bred, och bakom hvarje af de mindre sidor ligger en sten. Dessa hafva antingen varit vårdhållare, eller utvisa de, att grafven varit större åt dessa sidor och således tredubbel på längden. Sverkers graf är aftagen i Svec. Ant. et Hod. såsom en rest, hög och bred sten, men lokalen anföres ej.

Det är med sannolikheten mest öfverstämmande, att till denna första hälften af

1100 talet eller till K. Sverker I:s regering hänföra de ätthögar och stensättningar, som finnas på den Småländska så kallade Bråvalla hed, rätteligen *Blendas hed*, eller *Värends hed*, efter det gamla Värende, som innefattade Konga, Kinnevalls, Albo, Uppviddinge och Norrviddinge Härader 9). Utom roflystnad och vigtigare politiska grunder, hade, i anledning af Svenska Herrars tycke för grannrikets Skönheter, någon ovilja å Danska sidan uppkommit. Konung Sverker hade förstått att till sig draga K. Nils Svensons Gemål Ulfhilda. Svenska Prinsen Johan hade, af en dylik ingifvelse, funnit för godt att ifrån Halland bortföra 2:ne systrar, Danska Landshöfdingens Fru och Svägerska. Emedlertid hade Erik Emunds Son, Sven Grate, blifvit Konung på Seland och i Skåne, hvarifrån han gjorde ett härjande infall uti Småland. K. Sverker lemnade denna Provins åt sitt öde. Danska författaren Saxo vill ej veta af något sina landsmäns nederlag, ehuru anledning till förmodan är, att någon särskilt del af Danska hären blifvit uti Albo Härad alldeles nedergjord, hvartill Småländska Fruntimren på något utmärkt sätt tyckas hafva bidragit, under männens frånvaro. Denna mankönets bortovaro tyckes gifvit Saxo anledning anföra, att allt folket i Värende dra-

9) *Vid* betyder en vidd, en stor utsträckning, och således dels hafvet, dels en vidsträckt skog, äfven pilträd. De ställen af detta namn, som ej ligga vid hafvet, eller vid stora sjöar, hafva, eller hafva haft, betydliga skogar, eller åtminstone varit utmärkta af pilplantering, således hafva vi i Skåne byarne Norr- och Söder-Viddinge.

git sig åt skogarna. Troligt är, att de snart återtågande Danskar ej känt alla förefallande händelser och att, af den frånskilda tropp, ingen undankommit, som kunnat berätta om nederlaget och omständigheterna dervid. Emedlertid anföres af Saxo, att Östbo, Vestbo och Sunnerbo Härader blefvo af Danskarne intagne, och att i Värende råkade man en förhuggning, som någon tid gjorde uppehåll. Säkert är, att fienden, ehuru den anföll ett land, der Regeringen inga försvarsanstalter vidtagit, med förlust drog tillbaka, dels Skånska, dels Halländska vägen. Mera förmäler ej Historien. Men nu tillägger en af Fornlemningar och gamla lagar ovanligt väl bestyrkt tradition, att en Småländsk Höfding eller Småkonung Alle, som bott på Alletorp i Tofta Socken, Kinnevalds Härad, och efter hvars slott ännu ruiner synas, varit med allt manskapet aflägse, hvarföre de tappra Småländskor, och i synnerhet deras deraf odödliga Anförarinna Blenda, som kanhända, utom det våld, för hvilket könet af odissiplinerade krigare alltid varit utsatt, äfven fruktade Danskarnas särskilta anledningar till hämd öfver Svenska qvinnor, tog det både tappert och listigt utförda beslut att, under männens frånvaro, försvara sig och nedergöra hela Danska hären. Det är ett löjligt tillägg i Sagan, att Blendas slag tilldragit sig för 3000 år tillbaka, hvilket tillhör den tid, då man ville börja Svenska Historien, om ej med Adam i Kjälkestad, åtminstone med syndafloden. Danskarnas första General skall hetat Taxe, eller Kaxe, men sedan han framryckt i Stenbrohult Socken och omkommit vid Taxåsaklint under sömnen efter ett rus, har en Tumling blifvit fi-

endens anförare, hvilken, äfven som en Olof, varit en utmärkt Dansk kämpe. Danska Konungen var äfven sjelf, åtminstone någon tid, i Småland, och man hade redan börjat att röfva gods och våldföra de värnlösa, då Blenda ifrån Konga Härad utskickade sina budkaflar och samlade en qvinnohär jemte öl och mat till publik spisning åt den fiendtliga hären. De kommo tillhopa vid gamla samlingsstället Gemla i Kinnevalls Härad och Öja Socken. Vid Dansjö i Lekaryd Socken, Albo Härad, höll Blenda ett tal till sina Amazoner, anrättade kalaset, lät inbjuda fienden till välplägning och famntag, men dolde sina fruntimmer och sina vapen i skogarna, till dess den torstiga och för könet ej fruktande fienden af ruset insomnat, då en så betydlig del af fiendtliga hären blef af de framsmygande fruntimren nedergjord, att återstodens motstånd och flykt ej förmådde hindra dess fullkomliga undergång. Vid Dansjö, som af desse slagne Danskar fått namn, stupade både Tumling och Olof, och norr ifrån byen hafva 2:ne stenrör namn af Kongsrör och Tumlinge rör. Slagfältet kallas Kongsbacken, ty man hade besegrat en Konglig armé, och ser man der en bautasten jemte en rund stensättning. Söder om byen äro 2:ne ätthögar, Olofsbacken och Grebbe-backen, det är Pigornas hög. Ett litet stycke derifrån är en däld, som kallas Kråkedammen, antingen efter någon, som hetat Kråka, eller derföre, att de som lågo der i myckenhet slagne, liknades vid en flock kråkor. De flyende förföljdes ned åt Aringsås och Blädinge Socken, der de åter blefvo slagne vid Oby och Lästa samt förströdde vid Ströby, som deraf fått namn. På Kronobergs hed och vid Alvastads

Gästgifvaregård äro bautastenar och mindre stensättningar. Vid Blädinge äro flere små högar, en rund stensättning, hvars diameter är 12 alnar, samt flere bautastenar och klappurstens figurer. Vid Oby gård ser man en mängd runda stensättningar och en fyrkant med ½ alns höga stenar och en midtuti, samt en ingång åt öster, med mycken likhet af ett tingsställe. Vid Lästa äro bautastenar och små högar med fotkedja, samt vid Ströby högar och stenrör. Colliander tillägger, att Danska kämpen Baste Stark blifvit slagen vid Ströby, och att han hvilar uti Bastehögen. Slutligen hafva Danskarne blifvit fullkomligen nedergjorde emellan Skatelöf och Sjöby. Här på en liten bergsrygg och uti ett dervid varande gärde ser man vid 50, äfven omkring 5 alnar höga, reste stenar, och emellan dem en mängd runda samt ovala stensättningar, stenarna af en alns höjd. I spetsen för denna valplats, närmare Sjöbo, reser sig en vacker ätthög och vid dess fot en Runsten till minne af Rumar, som lär varit en af de betydligare hjeltar, vid detta ställe slagne, och inträffar denna händelse just under rätta runstens tiden. Efter erhållen seger skall qvinnohären hafva hvilat i grannskapet af Skatelöf vid Skäggelösa, der de åt Frigga helgat ett tackoffer. Här ser man en hög, och derpå en ätthäll, i mera regelbunden form tillhuggen, samt spår efter några fordna figurer. Det lär varit om denna man trott, att då han lutade, kunde boskapen ej komma väl hem till sina ägare, hvarföre stenen alltid hölls rätt uppstående, och lär detta vara den af Blenda så kallade Moderhögen, hvaromkring de segrande sprungo och dansade till Gudinnans ära; ty i Småland på

vissa orter bibehöllo sig i det längsta gamla hedniska bruk, och ända till sednare tider har man trott att Moderhögen högtids-nätterna stått på gyldene stolpar, hvarunder en liten spök-picknick låtit sig förnimma. Derefter firades segerhögtiden på andra eller norra sidan om sista slagfältet vid Skatelöf, der man åter offrade och invigde stället åt alla de gamla Gudar och Gudinnor, men i synnerhet åt Oden, hvarföre både sjön och byen ännu kallas Odenssjö. Grottan i ett närbeläget berg begagnades till Tempel, och stället kallas ännu både Odens och Puke Kyrka, i likhet med ordspråket, att der vår Herre har sin Kyrka, der har den onde sitt Kapell; ty Oden betyder Gud och Puke ond ande, hvadan, särdeles i Bleking, gårdar, hvilka såsom röfvare-nästen, eller såsom vikingars hamnar, varit ryktbara, fått benämning af Puke. Uti detta Odens Tempel skola de segrande Prestinnor hafva på ett stenaltare insatt en röd offerskål med blod, ingången till grottan skall sedan fallit igen, men uti ett Manuskript på Vexiö Bibliotek, Archivum Smolandicum kalladt, anföres, att man sedermera i denna grotta funnit ett dylikt offerkärl. Efter denna spisoffers och dansceremoni företogs en annan, åtminstone för helsan gagneligare, då samtliga fruntimren, efter utståndna mödor, togo ett uppfriskande bad uti Odensjö, till minne hvaraf landets döttrar i flera århundraden med ett slags vidskepelse haft för sed att vid pingst och midsommarstiden smyga sig till denna sjö att bada och på högen uti ett hål offra mat och dryck m. m. Endast i 2:ne afseenden har vidskepelsen kunnat lända till något gagn, — då den bland allmänheten återupplifvat

dren, oaktadt dessa höga efterdömen, bibehöll sig en längre tid. För att ej nämna Uplands i sitt slag klassiska högar, äro ned i landsorterne de små platta högar, antingen de hafva króna eller fotkedja, merendels de äldste, i synnerhet om uti dem finnas urnor och vapen m. m. af den antika kapparblandning, då de kunna hafva en ålder af 1600 år och deröfver. Vi kalla dem *ättkullar*. Dessa vanliga, höga ättbackar, eller egentliga *ätthögar*, uti hvilka man finner svärd m. m. af jern, äro deremot ofta yngre, och stundom ej öfver 7 à 800 år gamla. Allt hvad man för öfrigt med någon säkerhet kan bestämma är, att en uppkastad hög utan kummelgrotta, uti hvilken finnas delar af obrända skelett, ej kan vara äldre än Yngve Freys eller Dan Mickillatis tidehvarf.

Uti Upland finnas omkring 2000 ätthögar, och har Tuneld blott vid Ultuna nära Upsala uppgifvit öfver 700, utom de förutnämda vid Gamla Upsala. I Frösåkers Härad har Höghufvuds Socken fått namn efter Thore Höghufvud och dess hög på Prestgårdens gärde.

Uti Vestmanland finnes en mängd högar, så väl vid Arboga som vid Köping. Uti högen vid Kolbäck skola de blifvit lagde, som stupade 1251 vid slaget emellan Birger Jarl och de oroliga Folkungar, äfven som Socknen fått namn efter Biskop Kol, hvilken ej allenast bevistade, utan äfven gifvit mycken anledning till denna strid. Svidur, som var Fylkes Konung uti Tuhundra riket, har sin hög i Skedevi Socken, och tillägger Grau i sin Beskrifning, att på högen finnas 3 runstenar utan runor, hvilket yttrande äfven

förekommer

förekommer om stenarne på backen vid Kongsåra. Kumla Kyrka har fått namn af den hög, på hvilken den blifvit byggd.

I Dalarne ser man nära 30 ätthögar blott uti By Socken af Näsgårds Län, och hafva vid några af dem lekar blifvit anställde.

I Nerike är Sigurds hög vid Sigarsö i Lännäs Socken, och vid Ramundaboda eller Bodarne på skogen Tiveden är den kämpen Ramunders hög, hvilken omtalas uti Hromund Gripsons Saga, och visas hans svärd vid Gästgifvaregården. Vid Tjelvestads gård i Snaflunda Socken är Tjelves hög. Lanna högar vid Sellvans by erinra om ett slag, som i 6:te seklet skall tilldragit sig emellan bröderne, Konungarne Amund och Sigar. Vid Skyberga Gästgifvaregård ser man äfven flera högar.

På Dal är en stor hög, kallad Hångstadstens kulle, i Ödeskölds Socken, och i Holms Socken ser man Osteruds kulle af 60 alnars sluttnings höjd. Äfven finnas ätthögar på skogen Edsmon, vid Gestads, Örs, Högsäters och Rölanda Kyrkor.

I Södermanland ser man, utom på andra ställen, en ansenlig ätthög ej långt ifrån Nyköping, emellan Gästgifvaregårdarna Svärdsbro och Råby, vid Runtuna nära Löfsund. Flera dylika finnas vid Bönestad, och vid Malma kan man räkna öfver 200 ätthögar. Vid Saxbacken och flera högar vid Skyllinge är den tradition, att en Ramer på Ramstadal der slagit Saxarne.

I Vermland är Olof Trätäljas hög vid Brobacken och Säffele bro i By Socken. Äfven finnas flera högar uti Ölmehärads och Nors Socknar samt i Näs Härad.

I Bohuslän ser man K. Östens hög vid Holma i Sotenäs Härad, Askums Socken, och på öen Tjörn har gården Hoga fått namn af Kongshögen och de många högar, hvilka skola vara minnesmärken af ett Irländarnas nederlag efter en fiendtlig landstigning. Vid Haborgskulle i Tegneby Socken har blifvit funnen en stor guldring, af 23 dukaters värde. Efter någon Bure tyckes det så kallade Bureberget i Risteröd Socken vid Tolleröd fått namn. Af små ättkullar finnes äfven en mängd i Bohuslän.

I Östergötland vid Kagga Kyrka skall Jarlen Totil på Brokind blifvit begrafven. Vid Kettilstad äro många ätthögar, och skall Håkan Rödes Jarl, Kettil Ochristen, af fruktan för tvång till omvändelse af K. Inge den äldre, gått in i sin grafhög 3 år före sin död, se Dalin D. 2 s. 32, 38.

I Vestergötland är den stora Odenskulle ½ mil från Falköping, men den tyckes varit offerhög, hvarföre ännu traditionen är, att man der förehaft allahanda vidskepelse 10). Hälöga hög på Klefva hed är äfven ansenlig. Rolfs kulle ½ mil i öster från Alingsås, en sandbacke vid Säfve ån, äfven som Rolfs graf, en ätthög närmare Staden på Nolby ängar, äro minnesmärken efter Rolf Götriksson, Konung i Vestergötland omkring år 580, och finnes hans jemte fadrens Historia uti Götriks och Rolfs Saga. I Skånings Härad vid Vånga hvilar stoftet af den märkvärdiga Vestgöta Lagens författare och Provinsens första Lagman, Lumber, uti en hög norr ifrån

10) Dessutom finnas i Vestergötland Odensö, Odensåker och Friggeråker, äfven som Thorsåker i Upland.

byen Strax vid landsvägen på östra sidan 11). På andra sidan om vägen är den stora och vackra Lurehög med sin ätthäll, hvilken i min Inledn. till Känn. af Fädern. Ant. Tab. IV. n. 14 är aftagen: dess omkrets är 150 och dess sluttningshöjd 30 steg. Kinne Härad visar vid Husaby och Mottorp på Hofs gärde ett minne af en Märe Helleson, hvarvid uppgifves en kulle med någon stenprydnad och dervid något slags stenmonument. Gården Höjen har nämn af ätthögarna på Källbyås. I Götene Pastorat skall Vallmarsbacken vara ett minne af K. Valdemar. I Holmestads Socken finnas Ringsåsen, Ringsbacken och uti Svec. Ant. et Hod. är aftecknad denna Rings graf, som skall finnas vid Komstad; Monumentet tyckes bestå af en hög sten, liknande en stor länstol. Äfven visas här teckning af Kittel Runskes graf

11) Lum eller Lumber har förmodligen lefvat vid år 600, således är ej underligt, att dess 12 seklers gamla hög nu är mycket förfallen. Då dess sidor äro till åker uppkörde, har den fått en aflång skapnad af vid 10 stegs sluttnings höjd, äfven har dess öfra del genom gräfningar fått ett vågigt utseende. Lumbers eftertrådare, Björn Kjalki, skall, enligt Tidgrens Vestg. Hist. s. 129, ligga begrafven vid Målby Kyrka på samma hög, som Klockstapeln nu står: — men är det Målby i Kollands, eller det i Bjärke Härad? Tredje Lagmannen Thorer Räf bodde i Gökhem, och lär der vara begrafven. Hvar desse haft sina Tingsställen vet man ej säkert, men Fjerde Lagmannen Alli, som för sitt vingleri kallades Kring-Alli, skall hafva hållit sina Ting på Ickorna Vallen vid det gamla Gudhem, der flera ålderdoms minnen förekomma. Jemför Bihanget till Vestgöta Lagen.

vid Olanda på Kapellbacken i Valle Härad. I samma Härad vid Häggum och Bjersgård är en ätthög Bjessekull med ett nedsänkt stenrör. På Häggums ängar är äfven en stor och ansenlig kongshög 12). I Kinnefjerdings

12) Häromkring finnas flera högar med stenrör och Kummelgrottor. Det är härvid på berget Billingen, som varit, antingen sjelfva Gyllings hamrar, eller åtminstone en ryktbar ättstupa vid Bjessesjö. Stupan skall vara 20 alnar hög och visa rätt uppstående stenpelare. På eller omkring planen skall man hafva funnit lemningar efter en stencirkel. Ättstupa förmodas äfven hafva varit på Skara berget vid Lekåsa på Bragnums ängar i Barne Härad, der ett ställe på östra sidan blifvit kalladt Stöttet, vid ett djup af 14 till 16 alnar, och på samma berg vid Moboklef skall likaledes finnas anledningar till Stupa. — Nyligen har jag äfven erhållit underrättelse, att i Skåne, Södra Åsbo Härad, Björnekulla Socken, på den så kallade Björnekulla klint, skall finnas en dylik Ättstupa, hvarvid man i samma berg ser en grotta samt flera jättgrytor. Äfven skall i Bara Härad vid Hyby uti Vesterskog vara en ättstupa eller offerhög, kallad Altaret, som är brant nedåt ett kärr, och på planen har man funnit breda stenar, lagde såsom stolar. Ej långt derifrån skall äfven vara ett grafmonument. — Uti ett gammalt skåp i ofvannämnde Häggums Kyrka i Vestergötland har man funnit en pergaments skrift, hvaruti bland andra ortens tillhörigheter och gränsmärken nämnes *Bjessesjö*, *Ætenistapa*, eller Ättstupan, och *Konuhaug*, eller den förut nämde Kongshögen, som visar, att dylika benämningar ej äro nyare tiders påfund. Dokumentet blef produceradt såsom ett Tings bevis redan år 1309, är således än äldre, och namnen så mycket mera uråldriga, som då varande ägaren åberopar sin Faderfader.

Härad vid Säfvared är en stor sand-hed, Brakelund kallad, der man ser 21 små ätthögar jemte 15 stencirklar, förmodligen minnesmärken efter ett fältslag. I Kållands Härad är den sandås, på hvilken Hjerpås Kyrka ligger, ej annat än en ätthög, emedan man deruti funnit urnor, brända ben m. m. Dervid är äfven Dyrehög. K. Sjolms hög vid Skalunda är redan nämd s. 29. Denne K. Sjolm omtalas i lilla Rimkrönikan, men förblandas med Fjoln i Upsala, jemför Hadorf i företalet till Dale-lagen. Högen har vid pass 300 alnar i omkrets och nära 20 alnars lodrät höjd. En stor och vacker hög är i Åse Härad vid Tuns Kyrka. I Gudhems Härad är Appente hög och Myrs hög vid Förntorp. I Laske Härad vid Larf äro flera högar, uppkastade på medlersta höjden af backar, dem Naturen tilldanat. Här förekomma äfven Grims, Räppes, Kippers, Ingrids, Håkans och Odensö hög, på hvilken sistnämde skall vara en ättstupa. Hvad man bör förstå med den Lagman Bäsing, hvilken Lindskog nämner Häft. 2. s. 224, se här ofvan s. 36. Den i Vartofta Härad vid Vartofta by belägna Varkullen af 84 alnars lodrät höjd öfver landsvägen, på hvilken man räknar 20 Kyrkor, har gifvit Socknen och Häradet namn, men har ej varit annat än en plats för Vårdkasar, eller sådana *vitar* och vårdeldar, som omtalas uti Håkan Adalst. Fostres Sag. C. 22. I Slöta Församling äro Ingelsåsen och Hemmingshögen till minne af 2:ne Höfdingar, men ett af de yngre, till början af 1500 talet hörande, minnesmärken är Krumpe högen vid Saleby, som erinrar om allmogens der lidna nederlag, hvarföre man ännu på orten ordspråksvis säger: det är så länge sedan, som

då Otto Krumpe for igenom landet. Till dylika yngre minnesvårdar skulle äfven hänföras den ätthög, nedom hvilken på hvardera sidan man ser 2:ne resta stenar, nära Götеborg på öen Hisingen vid Lundby, så vida den, enligt Oedmans uppgift i sin Bohusl. Beskr. s. 145, äger någon gemenskap med en förefallen träffning med Danskarne i K. Carl X:s tid. Uti Gäsene Härad och Broddarps Socken, vid Hallanda nära vägen, finnes en ås med mindre resta stenar, hvilken tros vara Kafle-ättens gamla begrafningsställe.

I Småland ej långt ifrån Vexiö vid Ingelstads Gästgifvaregård i Torsås Socken, der fordom varit Fylkes Konungen Ingels Slott, ser man en af våra vackraste fornlemningar, *Ingelstads Inglinge*, eller Ingelshög af 160 stegs omkrets och 38 stegs nog brant sluttnings höjd, eller, efter Linnés uppgift, af 150 stegs omkrets och 12 alnars lodrät höjd. Ätthällen är 3 alnar hög, flisformig och i skapnad af en pyramid med 2½ alns bredd vid jorden. Det dervid liggande stenklot med inhuggna prydnader har 5 alnar i omkrets 13).

13) Om högen, enligt Tunelds uppgift, varit Tingsställe, torde denna sten tjent till Drottsäte och den större till Lagmanshäll, se Fig. II. n. 1, 2, jemför hvad härefter anföres om Tingsstenar. En fornsägn, att Ingel blifvit jordad med Krona och spira af guld samt 2:ne års skatt, har någon gång satt penningegräfvare i rörelse, i synnerhet hände vid år 1782, då General Hederstjerna var Landshöfding, att en Rådman från Skenninge i sådan afsigt höll på med högens fruktlösa förstörande, men måste efter flera ledsamheter och betydliga kostnader rättvisligen återställa allt i sitt fordna skick. Han skall hafva funnit

Dervid är ej allenast en mindre hög, utan Colliander uppgifver 165 stensättningar, och ser man äfven uti Svec. Ant. et Hod. vid högen flera ovaler med en och annan rest kämpesten, sådana som här vid Fig. III, hvaraf en af 31 alnars längd kallas Jätteplatsen. I grannskapet finnas Kongsängen, ladan, maden och bron, äfven som hela orten kallas Konga Härad. Härvid, men utan uppgift af lokalen, är i Svec. Ant. antecknad Ramboga Kolle, ett stort halfklotformigt stenrör med 3:ne i trekant resta stenar. Utom de i Värende på Blendas hed anförda högar, nämner Colliander Gissors, Kittels, Långe Fyrs, Gude och Tånehögen. De i mängd i Finnheden befintliga högar, stenrör, samt randade, planerade och fyllda stensättningar torde till en del vara minnesmärken af de fältslag, genom hvilka desse Finnar, eller denna i Småland främmande Nation, blifvit fördrifven. Stenrören på utmarker och nu obebodda ställen vittna om en forntida folkrikhet. Härvid finnas likväl inga ätthögar eller bautastenar, hvilka merendels vid byarne visa sig, och sålunda utmärka dessas ålder. Antiqviteterna försvinna deremot alldeles åt norra sidan och upp åt Jönköpings trakten. I Finnheden, eller Östbo, Vestbo och Sunnerbo Härader, finnas i synnerhet i mängd stensatta ättkullar, uti hvilka äfven visat sig

ett med spetsen uppstående svärd och derunder en massa af lera, som betäckte en urna m. m. dylikt. Det skall äfven händt i den gamla goda spöktiden, att en Jöns Gyllensparre låtit föra den runda stenen till sin gård i Ingelstad, men ingen ro blef i huset förr än stenen kom på sin plats.

metall-urnor, till bevis af ortens betydliga befolkning, redan i de första sekler efter de Odinske Göters ankomst till Norden. Jemför Ennes s. 24 etc. De större ätthögar får man se på många ställen, ja ofta flera tillsamman hopade och, utom på andra orter, ser man vid Näsbyholm i Fryeleds Socken och Östbo Härad, tillsamman på en sträcka af 120 alnar, 36 runda högar af 15 till 40 alnars omkrets. På Bolmsö äro flera ätthögar, utom andra stensatta grafvar, och finnes vid Skede en stor Kongshög jemte flera ättkullar och reste stenar. Det är på denna ö man förmodar att Kämpen Andgrimr haft sitt säte, som från K. Svafurlam i Ryssland tog svärdet Tirfing jemte Prinsessan Eyvor, och af hvars 12 söner, som stupade på Samsö, i synnerhet Angantyr, ej mindre än dennes Dotter Hervor, blifvit namnkunnig, (för öfrigt äro äfven anledningar, att detta Bolmsö varit beläget vid Halogaland i Norrige). Sednare skall en K. Håkan Ring haft sitt säte på Häringe, äfven som en dennes bror Harald säges bott på Bolmstad. Öster från Häringe vid sjön äro Gårdstads hällarne, der man funnit lemningar efter gamla Kongsgården, och dervid på en flat stenhäll finnes, jemte figuren af ett kors och ett riksäple, någon dels förstörd, dels mindre tydlig Runskrift, dock ser man der orden Huk, som äfven kan läsas *Hok*, och *Rhin*, hvilka man velat tyda på Håkan Ring. På Visingsö finnas dels ruiner efter 2:ne Slott, dels flera sednare minnesmärken efter Grefve P. Brahe, och dels flera ätthögar, hvilka dock äro nära sin fullkomliga förstörelse af en okunnig och af hit hörande författningar glömsk allmänhet.

I Skåne hafva vi Danska Kon. Harald Heins graf på Dalby Kyrkogård, men bland märkliga högar, hvilkas namn bibehållit sig, vill man anföra följande: I Torna Härad, nära Lund vid Nöbbelöf, finnes i söder Bålhögen, stor och ansenlig, i sydvest Ingeborgs högen, i nordvest Tornhögen, och längre bort Passle högen. Ej utan särdeles nöje har jag trott mig finna Historiska anledningen till de flesta af dessa minnesvårdar uti Halfdan Branufostras Saga. Uti Danska Kon. Rolf Krakes sista regeringsår, vid slutet af 500 talet, var en Kon. Ring Fylkis Regent i Skåne. Hans jarlar voro Torvider, de Kongl. barnens Fosterfader, och Torir, som var Landvärnsman. Rings barn voro Halfdan Ylfing eller Branufostra, som sedan blef Kon. i Skåne, och Prinsessan Ingeborg. Vikingarne Sote och Snækol friade till den sköna Prinsessan, men då hon hade afsky för dessa sjöröfvarehöfdingar af bistert utseende, bekrigade de fadren, slogo honom och voro i begrepp att bortröfva Ingeborg, då Fosterfadren Torvider i tysthet bortförde henne i säkerhet till en liten by i en skog hos en qvinna, hvars namn var Grimma. Med rätta har Suhm uti Danm. Hist. D. 1. s. 406 uteslutit det utländska af Prinsessans öden: ty Sagan, för att fullända äfventyret med allsköns lycka och flera på en gång firade bröllopsfester, tillägger, att Ingeborg sedan kom till England och blef der gift med en Konung Erik från Grekland. Det är så mycket troligare, att vår Prinsessas minne bibehåller sig uti Ingeborgs högen, att antingen Torvider eller Torir hvilar uti Tornhögen och att qvarlefvorna af Kon. Rings bål blifvit jordade uti det ansenligaste af dessa monument, Bålhö-

sednare tider hafva Runeberga högar blifvit namnkunniga genom K. Carl XI:s Skånska fälttåg och segrar. I samma Härad finnas bland andra vid Herslöf 2:ne, som kallas Poskhögar, en Algers hög, hvilket är ett Danskt namn, (ty på Seland i Siegerstæd Socken, vid Habors och Signilds minnesmärken, är en Algershög), och en rätt Skånsk, nemligen Gröthögen. I Frosta Härad före-

skare Balder, hvarefter man har en gammal jul-leks visa: *Balder och Rune om hans vif Yppades dem en grotan kif, På Tunö, der slog Balder Rune.* Detta Tunö har man förklarat med Tuna på öen Hven. Någon Balders namn kunde hafva bibehållit sig uti Baldringe i Herrestads Härad. Uti Danska Antiqvariska Annalerna, D. 1. s. 279, anföres följande. En Höfding vid trakten af Roskild i Tune Härad var med sin Fru Runa på ett gästabud i Tune. Bruket var då, att medan männen rådslogo om det allmänna bästa, skulle fruntimren taga afträde och qvarblifva uti qvinnostugan, tills de kallades. Runa, förledd af nyfikenhet och pratsjuka, förförde alla de öfriga qvinnor att oförmodligen infinna sig bland de välvise Herrar, blanda sig i deras tal och äfven öfverrösta dem. Efter en kort tystnad och häpenhet, uppreste Balder sig, tog sin Fru vid armen och ledde henne ut. De öfrige män följde det goda efterdömet. Deraf har i Danska jul-lekar blifvit dessa rim: *Balder og Rhune hans vif I Thune ypped et kif, Rhune bröd skicken i Thune, Då slog der Balder Rhune.* I Roskilds Amt, Tune Härad på Tune mark, finnes *Balders höj.* I Langebeks tid fanns på högen en nu förstörd Runsten, som visade blott dessa ord *hune* och *ldur*, som kunnat utmärka *Rhune* och *Baldur*. Man ser således huru dessa anekdoter med lokalerne blifvit förblandade.

kommer Gårdstånga, som har namn af en Gardstang, hvilken bevistade Bråvalla slaget. Utom flera Fornlemningar finnas här äfven ätthögar, hvaraf någon torde tillhöra kämpen Gardstang, hvilken, bland andra bedrifter, slog en Höfding Roë. Denne Roës hög kallas Konungagråfven, och skall Roslöf och Rolsberga behålla hans namn. Dessutom finnas här Ulfs hög och Selfhögen. Uti Onsjö, eller Odensjö, Härad är ännu i behåll vid Strö den vackra och märkliga minnesvård efter Skånska Höfdingen och Lagstiftaren Thor Thott; som lefde på 1100 talet. Högen kallas Tulles hög och ätthällen Lille Tulle, hvilken, ehuru till Eriksholm bortförd, dock fått en annan, som kan intaga dess ställe: 3:ne Baldurstenar vid hvar ända, hvaraf 2:ne hafva Runskrift, utgöra vårdprydnaden, må hända qvarlefvor af en fotkedja. Höjden är ej betydlig, omkretsen 119, längden 50, men bredden endast 20 alnar, emedan den lidit af plogens åverkan. Högen är aftagen hos Worm s. 147 och uti Hofmans Danske Adelsmænd s. 129. Mera om Thor, hans hög och runstenar kan läsas uti min Skån. Hist. D. 1. Häft. 3. s. 336 etc. 385 n. 28. Då Strö varit en Thottisk egendom af urminnes tider, och då *Tuthr*, som ännu läses på ena runstenen, men som Worm läsit på båda, skulle kunna hafva afseende på *Thor Thotts* namn, ehuru det åtminstone på den nu mest läsbara sten äfven så väl kunde betyda, att den der nämde Ossur var *död*; så tyckes Worms mening vara trovärdig, att detta är Thotts grafplats. Annars då ena stenen vittnar tydligen, att den är satt öfver *Osur*, och Dalin D. 1. s. 400 i anledning deraf uppgifver en Skånsk Konung af detta namn, skulle man

vilja kalla denna kulle Ossurs eller Oskars hög. Namnet Tulle, som den bibehållit, kunde äfven vara efter viss person. Så säges i Vestergötland vid Hellekis och Kinnekulle, att en sjöröfvare Tulle bott uti Sjöskogen, der stället ännu kallas Tullen. Här vid Strö lär likväl namnet i synnerhet haft afseende på den lilla trubbiga ätthällen; ty *Tuli* betyder en trubbig påle. I Harjagers Härad vid Käflinge har annars varit den Kycklinge hög, hvilken varit beryktad, såsom Thor Thotts hviloställe, Den är nu förstörd, men namnet tyckes gifva tillkänna, att här varit ett grafkummel. Kycklinge-hönan och Kycklinge-högen äro ej ovanliga namn på Kummelgrottor. En dylik har varit vid Bara och en är ännu vid Järrestad af samma namn; och har den vid Käflinge varit af detta slag, så går den tillbaka öfver 1000 år före Thor Thotts tid. Vid Dagstorp ser man, bland andra, Hanehögen, och Hundshögen. Hane är ett kändt Danskt namn, och då Rerek och Helge regerade på Seland, var en Hane Konung på Fyen. Hundshögen kan hafva namn af en dylik anledning, som Hundskogen emellan Sösdala och Röinge, vid Mälby i vestra Göinge Härad, der Konung Hund eller Racka skall ligga begrafven under en sten. Dessa benämningar härröra deraf, att Konung Adil i Sverige satte Rerek hin raske Bokison till förmyndare öfver Rolf Krake i Danmark. Denne Rerek var så hatad i Danska länderna, att man kallade honom Racka; han skall hafva fått sin graf i Skåne, och bland allmogen utspriddes en saga, att man satt en hund till Regent öfver dem. Vid Hofterup är Hottars hög och Mannhögarne. Floræus uppgifver, att Socknen har namn af Hottar,

som af Adil i Sverige sattes till Konung, och att det var denne Hottar, som slog Mannerne, dem Joh. Magnus kallar Menningi, och efter hvilka Mannhögarne fått namn. Vid Barsebäck finnas, utom andra minnesmärken, Truls, Rams, Mal, Uller, Dal, Gill och Kumlehögarne. Uti Oxie Härad vid Oxie by är äfven en Hanehög, uti hvilken man trott, att en trollgumma Vickeping haft sitt hemvist. Dervid skall äfven vara några, eller någon, med namnet Årshög, eller Oshög, efter en Ossur. Af Osige eller Oshöge har sedan kunnat blifva Oxie, hvaraf Häradets namn. Dessutom finnas der Gallevads hög och Kongshögarne. Vid Mellan-Grefvie, eller Grafhöge, äro 3:ne Valdemars högar, vid Arrie Risebergs högen med flera dervid resta stenar, och vid Klagstorp Skumparps högen. Uti Skjuts Härad vid Fuglie har man anmärkt 3:ne högar, och på en af dem en Runsten öfver en som hetat Öftur. Vid lilla Slågarp och Villie äro högar med ätthällar. Vid Gylle äro 5 högar och var det på den högsta af dessa, som Linné räknade 24 Kyrkor. Vemmenhögs Härad och by har namn af en Vemunds eller Vimmings begrafningsplats. Uti gamla Danska kämpevisor, se nya upplagan D. 1. s. 106, omtalas huru den unge, af lyckan och kärleken gynnade Grimmer och den starke Kamper inom en krets på Vimmings höj genom ett envige afgjorde, hvilken af dem skulle äga den älskade Ingeborg. Således har denna ätthög i en sednare tid äfven tjent till envigesplats. Vid Arlöf, i Bara Härad, äro 3:ne Danhögar. Herrestads Härad och by skall, enligt Floræus, hafva namn efter Prinsessan Hervor, men kunde äfven och troligare fått benämning af någon, som hetat

Herved, eller af någon, som här varit Herse eller Hölding, och härpå torde den med ätthäll prydda Herre eller Herse- högen vid Gundralöf hafva afseende. Ingelstads Härad har namn af Danska Kon. Frode VII:s son, Ingel Wendemod, som regerade i Södra Skåne omkring år 600, se Suhm D. 1. s. 446; han begrofs ej i hög, men de vid hans graf på åkern helt nära Ingelstads gård reste Bautastenar äro nu förstörde. Konung Gorms hög, äfven kallad Gromylle backen, ej långt derifrån belägen, är ansenlig, prydes med en af 22 stenar bestående krona, och har äfven fordom haft en stor ätthäll. Traditionen säger, att Ingel varit af ett fördelaktigt utseende, men rädd och veklig, Gorm deremot en modig kämpe. Båda friade till en Vestgötisk Prinsessa, och nu skulle de träda i envige emot hvarannan, men Ingel skickade sina kämpar i sitt ställe, hvilka likväl alla af Gorm voro nära att nedergöras, då Gorms egen bestuckne vapendragare bakifrån med ett nidingshugg gaf honom sin bane. Emedlertid kan det anses för en efterverldens dom, i denna tidens och ortens smak, att Gorm fått en så skön ätthög och Ingel endast några reste stenar. Båda namnen, Gorm och Ingel, förekomma uti den Skånska Konungalängd, som jag infört uti mina Saml. s. 19 etc. ehuru de der ej blifva samtidiga. Gården Tosterup har namn af en Toste, hvars hög der finnes. Vid Glimminge är Sverkers hög och Blåhatt, deruti ett troll af samma namn föregifves hafva bott. Vid Öfraby är en hög, som kallas Borva. Vid Löderup är jemte Domhögen en Stafshög. Vid Stora Köpinge äro Källs högar, och vid Valleberga

en Wales hög. I Albo Härad vid Raflunda skall en K. Halfdan ligga begrafven i backen Stora Ting. Dervid är Svärtings kulle, och i norra gärdet Sone eller Sunekullar, Roberts kullen, Lingeröds backen, Drottning kullen och Sivers kullen, samt vid östra gärdet Dölhögarne; äfven skall ett stenrör i skogen Bolen, kalladt Frorum, vara minnesmärke efter en Kon. Frode; men sällsammast är den inne vid Prestgården liggande höga, branta och med dälder omgifna Neptuns hög, som äfven kallas Wales hög och Humlebacken, hvilken tyckes varit en Offerhög för sjöfarande 15). Linné nämner en hög med ätthäll vid Råbelöf i Willands Härad, äfven äro flere högar vid Fjelkinge. Uti Christianstads Län finnas äfven några ättkullar med krona eller fotkedja, såsom vid Torup, Maltesholm, Skipparslöf och Oppmanna. På sistnämda ställe har man uti en dylik, på 2 alnars djup, funnit en urna, svärd, stycken af handpikar med flera vanliga graffynd 16). Rings och Rolfs högar skola fin-

15) Mera om dessa Antiqviteter i Albo och Ingelstads Härader anföres uti mina Disputationer De Prædio Ingelstad och Topographia Parœc. Raflunda et Monumentorum, quæ circa sunt.

16) Här i Oppmanna Socken vid Synnerby var det som, efter gamla trollsagor, Kjell Runske eller Rune, hade sitt tillhåll, hvilken med sin Runstaf troddes kunna öppna, och gå igenom högar och berg. Om den samma Kjell Rune är tradition så väl på Visingsö, som vid Alsheda i Småland och östra Härad. Jemför Sverig. Rikes Skådetorn s. 141. Tuneld D. 2. s. 144. Mina Skånsk. Saml. s. 108. Dess

nas jemte domstenar vid Osjö, förmodligen i Norra Åsbo Härad. I Bleking är vid Hoby Kols hög och 2:ne Saxekullar, vid Fridlefstad, på ängen Gunåkra, Fridlefs graf, som är en, nu mera helt låg, hög med fotkedja. Pyslingbacken vid Torhamn är ej annat, än en gammal hög för en eller flera ätter, och de många så kallade Pyslingbröd, som finnas i sanden, äro stycken af urnor. I Halland och Himle Härad vid Hunnestad är Hunne-hög, som har en ätthäll. Uti Stafsinge Socken vid Glumsten äro uti Brödra-högarne hjeltarne Snjall och Hjall från Norrige jordade. Märkligt är, att då K. Harald Hårdråde 1062 besåg dessa högar, kunde han ej, förr än vid återkomsten till Norrige, af Skalden Kare hin Hvite få de dithörande Historiska underrättelser. Se Schöning D. 1. s. 292, Richardson s. 96. På Gottland och Öland äro begrafningshögarne grafrör. På öen Hven är Gallehögen på nordöstra sidan vid gamla kloster-ruinen, den är försedd med fotkedja och har 95 stegs omkrets och 16 stegs sluttnings höjd. Dervid äro Möjunga högarne, som äro 3:ne, af hvilka den största har fotkedja och är af samma storlek som Gallehögen, men de öfriga äro till en stor del förstörda. Hällehögen, ligger vester ifrån Slottet och är nu derpå planteringar och gångar inrättade. Renshögen ligger dervid närmare Sönderborgs slott 17). Ej allenast i Svea och Göta riken

graf vid Ölanda i Vestergötland är nämd här ofvan s. 67.

17) Antiqviteterna på Hven äro dels Hedniska, dels Katolska och dels Tycho-Braheska. De Hedniska äro, utom de nämda ätthögar, dessa slott: *Norreborg*, hvarefter vid norra stran-

utan äfven i Norrland finnas Götiska minnesmärken. I Helsingland upptäcker man dem

den ännu synas vallar: *Söndarborg*, ytterst vid stranden i vester, der man ännu ser en liten vall jemte platsen, der slottet legat: *Karlshöga Slott*, som legat nederst vid hafvét på öens sydöstra kant, der man ännu ser platsen: *Hammar Slott*, hvarefter man äfven ser platsen på öens östra kant. Nära Kalshöga Slott i norr har varit en stensättning i parallelogram-form, som kallats *Fru Grimilds graf*. Danska kämpevisor, D.'1. s. 109, omtala, att Kon. Didriks af Bern Hjeltar, Hertigarne Helled Hagen, som i skölden förde en röd gam, och Folker Spelman, hvars Sköldmärke var en violin med stråke, lefde i ovänskap med sin Syster, Fru Grimild på Hven. Denna Furstinna underhöll en mängd raska kämpar, och lät utmana alla främmande hjeltar, att tälla med kämparne på Hven. Då infann sig äfven hennes båda bröder, ehuru mycket de af alla, som kände anläggningen, blefvo derifrån afrådde. Grimild låtsade med systerlig vänskap emottaga sina bröder, och böd dem in på mjöd, på silkesängar och slottet Norrborgs hofjungfrur, men derjemte utlofvade hon stora belöningar åt den af sina kämpar, som kunde besegra och döda brodren Helled Hagen, hvilken hon i synnerhet hatade, och af hvilken hon tagit löfte att, om han blef fälld till jorden, skulle han ej resa sig. På stridsplatsen lät hon då utbreda hudar och derpå strö ärter, så att Hagen kom på knä och slogs enligt löfte i denna ställning, utan att resa sig. Båda bröderne nedergjorde större delen af Grimilds kämpar, men föllo äfven sjelfve. Helled Hagens Gemål var Hvenild, som sedan bodde på öen, hvilken behållit hennes namn. Med henne hade han sonen Ranke, som hämnade fadrens död och lät

i synnerhet vid sjökanten, och skall inom Fossa och Hög Socknar finnas omkring 400

Grimild i ett berg svälta ihjel. En fornsägn på öen gör Grimild och Hvenild till 2:ne jättinnor och systrar, som bodde på Seland, då Hvenild tillskapade öen på det sätt, att hon ville bära stycken af Seland till Skåne, och kom först lyckligen dit med några jordstycken i förklädet, och blefvo af dessa Runeberga högar, men då hon sedan tog ett enda alltför stort stycke, brast förklädes-bandet midti sjön, så att hon tappade hvad hon bar, och tillkom således öen Hven. Då skall hon sedermera byggt S:t Ibs Kyrka, efter hvilken systern Grimild på Seland slungat en sten, som nedföll i sjön vid Karlshöga slott, der den ännu visas. Grimild säges sedan hafva bott på Hammar slott, men då hennes hämnande brorson kommit, kastade han slottsnycklarna i sjön och trollade slottet, så att det sänktes ned i jorden m. m. Ett katolskt minnesmärke är *Ruinen efter ett kloster*, eller en Kyrka, som legat vid nordöstra stranden, öster ifrån Norreborg. Der synas grundvalar efter en byggnad af 40 alnars längd och 12 alnars bredd med en förgård i qvadrat af omkring 70 alnar i hvarje sida. Till Tycho Brahes minnesmärken höra vallarne, som omgåfvo *Gamla Uranienburg*, hvilka synas ännu någorlunda bibehållne, norr ifrån det midt på öen belägna, så kallade Nya Slottet, som likväl redan liknar alldeles en Antiqvitet. Nämde vallar utgöra en fyrkant med 126 alnar å hvarje sida utom vallen, och är midtpå hvar sida en utgående halfcirkel med 31 alnar i diameter inom vallen; således äro 4 sådana bågar i fyrkant gent emot hvarandra. Vid norra hörnet fanns år 1747 en murad nedgång samt en fyrkantig källare af omkring 6 alnar i hvar sida, och kunde man dömma af det tomma

ätthögar. I Medelpad är Ramunds hög vid Vissland, Sverres hög vid Röde by i Alnö Socken och Vias graf vid Vifstad. I Ångermanland får man äfven se ätthögar och i Jemtland är Tibrands högen på Rodön. Finland har endast stenrör, som kallas Lappgrafvar, och tros vara minnesmärken af en tid, då Lapparne innehaft Finland. Märkligt är, att man i Österbotten i Laihela Socken, funnit öfver 200 högar, hvilka alla lära vara af

återskall på det släta golfvet, att ännu en källare var derunder, till hvilken fans äfven märke efter nedgången. På ena källarväggen kunde då läsas ordet Zeland och årtalet 1595; men äfven dessa qvarlefvor af inskrift hafva sedermera af fuktighet försvunnit. Lemningarna af *Stelleburg*, som äro söder härifrån närmare slottet och hafva varit mindre, äro nu förstörda, dock utgör den fredade platsen en fyrkant med 17 à 18 alnar i hvarje sida: och på dessa försvunna spår af en forntida ryktbarhet önskar åskådaren att se en minnessten öfver den i lärda verlden så utmärkt berömde Nordens Astronom. I detta tillstånd finnas för det närvarande Fornlemningarna på Hven, hvilka likväl, sedan bönderne fått arrendet af Kongsgården, blifvit utsatta för beständiga förödelser, i synnerhet då ingen Kronobetjent vistas på öen. Då detta för mig blifvit anmält, lät jag den 21 Juli 1814 sammankalla samtlige Öboarna och för dem uppläsa våra Kongl. Författningar, rörande helgden af Förfäders Minnesvårdar, då äfven öens märkvärdigheter särskilt uppräknades, och har fridlysningen af dessa, äfven som af alla Skånska Antiqviteter, blifvit af Konungens Befallningshafvande å nyo upprepad. Derjemte har den på stället boende Ekonomie Direktören P. O. Tauson lofvat, att fortfara med sitt berömliga nit, äfven för öens Historiska prydnader.

klappursten, dock på Götiska sättet med fot-kedja. Uti dem har man funnit dels Drak-ring, dels afdelta rum, liksom till boning, ja, äfven en eldstad, och dels ben, kol, guld, koppar- samt jern-smycken och vapen, se Åbo Tidn. 1782, s. 221.

Uti Norrige är det ofta största svårigheten att få reda på lokalen, härrörande af den förvirring och de ombyten, som en lång tid ägt rum i anledning, dels af de många Fylkes Regenternas regering och oenigheter, dels af de mellankommande Öfver-Konungarnas inkräktningar. Äfven är man af uppgifterna osäker, om monumenterna aro ätthögar eller stenrör. Uti Christiania Stift i nuvarande Grefskapet Jarlsberg fick K. Halfdan Milde sin hög vid Borrö. Han dog på sin gård Holter eller Holte i Christiansands Stift, Nedenäs Län emellan Risöer och Arendal. Östen Halfdanson blef likaledes högad vid Borrö och åen Vadlas utlopp. Halfdan Hvitben blef lagd i hög vid Särid eller Skærid vid Skiringssal, Skiringsdal, eller Skieringså i det fordna Vestfold. Om detta ställe ej legat omkring Tönsberg, torde det böra sökas vid det några mil vester derifrån belägna. Skeen, dervid en ansenlig ström framrinner. Uti Hedemarken är en utmärkt hög, kallad Sjosta Kongens höj, deruti en Näs-Konung skall vara begrafven, hvars vapen och ridtyg man uppgräfvit. Om den älskade Lagstiftaren, K. Halfdan Svarte, som dog 863, uppkom en sådan täflan, att på särskilta orter få åt honom resa en minnesvård, att hans döda kropp blef delad i 4 stycken, som i 4 högar jordades, hufvudet i Ringarike vid gården Sten, de öfriga delar i Vesfold vid Skiringsdal, i Hadeland vid gården The-

ingilstad (eller efter Sturluson i Hedemarken), och i Raumarike. Uti Christiansands Stift har Harald Hårfager fått sin hög vid Karmösund uti Ryefylke, i nordvest nära Kyrkogården i Högasund. En sten lades vid hufvudet och en vid fötterna, vid sidorna fylldes med klappursten och på denna Hällkista lades en täcksten af öfver 6 alnars längd och vid 2 alnars bredd, men dessa stenar äro sedermera ifrån högen inflyttade på Kyrkogården. Här på öen Karmen och Augvaldsnäs är K. på Rogaland Augvaldur eller Ögvald både död och högad. Han trodde på en ko, den han alltid förde med sig. Egyptierne dyrkade en oxe, sjelfva Guds folk göto sig en guldkalf, och i alla fall är Ögvald ej den ende, som haft ett Fä till Afgud. Konungen och hans kö fingo hvar sin hög, och kallades de Köklings Hauene. Äfven funnos reliqvier af dem båda, då sedermera K. Olof Tryggvason lät uppkasta högarna, i anledning af den underrättelse om anekdoten, rörande Ögvalds tro, som han fick af en okänd, hvilken förmentes vara Odens vålnad. Se Olof Tryggv. S. C. 70. K. Olof Geirstad Alf i Vestfold blef lagd i hög i Geirstad, som är beläget i Nedernäs Län omkring Risöer. I Lister och Lindesnäs vid Spangered är kämpen Spangs jemte flera högar. Uti Bergens Stift och Nordhård, eller Norra Hordeland vid Sjöhem lades K. Hagen Adalsten Fostre i hög med vapen och rustning, hvarjemte en parentation eller likvers öfver honom upplästes af Ejvinder Skaldaspiller. Högen kallas Hagens Helle, skall vara belägen öster om Bergen, och norr om Vatnas Höjene. Högarne efter Ejgil Ullsärk, som redan äro nämde s. 41, torde säkrast igenfinnas på Sundmöer, om ej

tiden förstört dem. Uti Trondheims Stift och Nummedalen är den redan s. 40 nämda Härlögers hög, dessutom finnas vid Grong, Ranum och i synnerhet i Skage Socken vid Hund och Skage många, dels runda, dels aflånga högar, uti hvillka man sett vanliga fynd, och då man äfven finner skeppsnaglar, skulle man tro, att i de aflånga vid sjön belägna högar äro sjömän med sina skepp jordade. I Fossen på Öreland vid Österåd gård är Skjeggis höj efter Asbjörn Jernskägg, som blef ihjelslagen på Öreting, då Olof Tryggvason nitälskade för Christendomens införande. I Romsdalen vid Marstein äro flera ätthögar och i Guldals föjderi, Aalens Socken vid Ophaug, norr ifrån Hof, är Storhauen af 200 stegs omkrets och 42 stegs sluttnings höjd. Märkligt är, att Bautastenarne i Norrige ej finnas på, utan ett stycke från högarna.

I Danmark äro på Seland omkring Lejre och Herthedal vid 100 större och mindre ätthögar, uti hvilka Sköldunga Konungarne och flere Regenter hvila, af hvilka dock endast några få kunna urskiljas och med någon trovärdighet namngifvas. Harald Hildetans hög är redan nämd s. 49. Hans son Frode skall vara jordad i en hög vid Værebro. Olof Littilati torde ligga i Olufs höj på Svågerlöf mark vid vägen emellan Lethraborg och Roskild, deremot tror man, att Dan Mikillati har sitt hviloställe söder ifrån Lejre uti Heste höj. I 10:de seklet kände man äfven Rolf Krakes hög, då en Isländsk sjöröfvare kom och grof upp Konungens beryktade svärd, Skofnung. Balders hög är redan nämd s. 72. På Fyen vid Odense är den namnkunnige Jomsborgs Höfdingen Palne Toke, som dog omkring år 1000, begrafven uti Palnes höj

jemte sin hustru Olufa. Bönderne tro, att de visa sig om nätterna, och kalla honom Palle Jäger och henne Langpatte. Att Gorm den Gamle har sin hög i Jutland, hafva vi redan sett s. 20; der är äfven vid Rostved en hög efter Kon. Sverting, som brände Thors Tempel vid Thorsager i Aarhus Stift och Kallö Amt. I Koldinghus Amt på Leirskovs mark äro flere högar som vittna om det slag, som der stod vid slutet af 400 talet emellan Skånska Konungen Sivard och Slaverna. Suhm nämner, att Hother, som slogs med den Slesvigske Balder, och dog vid år 315, är begrafven vid Sveistrup. Af de många högar som finnas i Danmark, äro en stor del aflånga, äfven som flere af dem endast utgöra vårdprydnader för Kummelgrottor. För öfrigt äro stensatta vårdprydnader på högarna i Danmark flera, och såsom det tyckes, till större del bibehållne, än i Sverige och Norrige. Grims hög vid Snoldelef i Seland har haft dubbla Bågpelare, men den af samma namn vid Stillinge har ätthäll och dubbel Bålstad. En hög med enkel Arkad är aftagen hos Arnkiel s. 224, och en med Bälte, Rotpelare och Bålstad s. 224, och hos Worm s. 35. I Jutland äro flere högar bibehållne med Fotkedja, Bälte och 4 Baldurshällar: såsom i Viborgs Stift, Aalborgs Amt, Fleskum Härad vid Dal: Gislum Härad, Alstrups och Overskors mark. Högar, på hvilka finnas ett slags broläggning, får man se i Soröe Amt i Gunderslöf skog, i Holstein vid Gleschendorf och på Ovrö. Hjalmters och Olvers Sag. omtalar, att Kon. Ynge i Mannahem på sin Gemåls hög satte till ätthäll en stol, på hvilken han satt dag och natt, sörjande förlusten af en älskad maka. På Samsö är äfven en mängd

större och smärre ätthögar, stenrör och grifter, och är det i synnerhet på öens sydöstra strand, som man skall söka Orvar Odds, Angantyrs och hans 12 bröders högar.

Högbrytare hafva visat sig allt sedan Thorstein Haugabriotrs tid, som tyckes lefvat i 9:de seklet, och ätthögarnas inre delar hafva, dels genom lärgiriga Forskares åtgärd, dels genom skattsökare och dels genom hushållares förstörande verksamhet, blifvit kände. Innanröse har man funnit i Upland, Semminghundra Härad, Orkestad Socken vid Vaxtuna gård, der 1720, på Kongl. befallning, en hög undersöktes af Assessor von Schantz, med biträde af soldater af Uplands Regemente. På 3 alnars djup råkade man en bädd af hård materia, liksom af beck eller slagg, derunder något, som liknade ett hvitt pulver, lac lunæ, derunder på 4 alnars djup koniska stenröret i samma form som högen; hålet utvidgades till 80 alnars omkrets; ju längre man kom ned, dess större blefvo stenarna och mitt uti nederst var Askevården med 1½ aln lång och ½ aln tjock täcksten, samt deruti en röd ler-urna på 14 alnars djup. Uti urnan funnos brända ben, aska och skimrande sand. Högen, röset och askevården äro afteckhade uti Act. Lit. Svec. V. 2. s. 34. Vid samma tillfälle uppgrofs en mindre hög, som hade ätthäll, och ej rätt under denna häll, utan åt södra sidan, fans ett stenrör omgifvande 4 urnor. I Ljunits Härad i Skåne vid Snårestads Kyrka är Snåres, eller Snåres, (må hända Skånska Höfdingen Simon Snares, eller, såsom han i Danska Kämpevisor D. 1. s. 96 kallas, Simon Snarensvens) hög, på hvilken man uppsatt klockstapeln. På Hans Exc. m. m. Herr Grefve

Ruuths föranstaltande, undersöktes denna hög år 1793 af Majoren A. Polheimer. Här befans äfven ett innanröse, och voro stenarne ju större, desto närmare de lågo det innersta af högen, 2 alnar ifrån bottnen tycktes högen hafva varit utjemnad, och på denna plan låg aska och kalk till ett par fingers tjocklek, men ingen urna fans. Ett dylikt stenrör har jag i Skåne funnit vid Raflunda uti en af Dölhögarna på $3\frac{1}{2}$ alns djup. Bland annat, såg jag der i östra gärdet på jemna fältet en med småsten kringsatt cirkel, af ej öfver 4 alnar i diameter, med en i jorden nedsänkt sten midtuti; man kallade den Bede Stället, och i anledning af namnets sällsamhet, lät jag undersöka platsen. Under medlersta stenen fann man en hop ben, och derunder en flat sten, under denna sten låg andra hvarfvet af ben, derunder åter en kullrig sten, som betäckte sista och tredje hvarfvet af ben. Här tycktes således hafva varit 3:ne särskilta begrafnings-platser på hvarannan, och någon, som haft det goda infall att på Fäders griftplats förrätta sin andakt, har kunnat gifva anledning till benämningen. Uti Finheden i Småland kallas små tre- och fyrkantiga stenrör Tillbedjare-platser, må hända af dylika anledningar. Uti Kalmar Län, Tjust Härad och Tryserums Socken gjordes år 1757 undersökningar af Prosten Doktor Sivers uti flera med fotkedja omgifna ättkullar af 2 alnars lodrät höjd och 5 alnars diameter, då han på 5 qvarters djup fann en mängd brända ben och kol, spik och skepps-naglar med hufvud på båda ändar, ringar, dragnålar af jern, smycken af jernbleck, gröna glasperlor, hvaraf en var dubbel med hål uti. Askevårdar, stundom en,

stundom flera i hvarje hög, med bottenhäll och täcksten, inneslutande en urna, dels kupig, dels smalare nedåt i form af en bägare, de kupiga af omkring 8 tums höjd och 7 tums diameter, leran af nära en tums tjocklek. Märkligt att de bägarlika urnor voro gjorda utan botten, men stödjande sig på bottenhällen i Askevården, innehöllo de, äfven som de öfriga, ben, aska och jord. Stundom funnos under bottenhällen några små smycken. På ett ställe fans endast djupt i jorden ett litet brunt barnhufvud, i en annan hög upptäcktes en stenkista med täcksten och deruti ett 3 alnar långt skelett, liggande på ryggen med hufvudet i vester. Högarna bestodo till större delen af sand och stora stenar. Se Svenska Biblioteket D. 2. s. 328 etc. Uti ätthällarne på Brakelund i Säfvareds Socken i Vestergötland har man, i stället för en sluten fyrkantig askevård, funnit en öppen stencirkel, och deruti först ett lager med aska, sedan ett med någon stinkande materia, och underst ett med bensmulor. På Seland uti Sandö höj vid Snoldelev, har man funnit 4 askvårdar, men ej urnor, utan i det ställe stycken af en sköld och stormhufva, en armring, en liten knif och Thorviggar; deremot hafva 3:ne askevårdar med urnor funnits i en hög vid Strö i Fredriksborgs Amt. Trenne märkvärdiga högar lät Danske Arfprinsen öppna på Jägerspris år 1776. Uti den ena fans uti askevården ett kärl, som troddes vara ämnadt till rökelse, en liten tång, en koppar- och några flint-knifvar, ett stycke derifrån (men förmodligen i samma askevård) en röd glaserad lerurna med ben jemte en kopparknapp och några smycken. Detta tyckes således hafva varit ett fruntimmers ätthög.

I andra högen fann man en af stenar och packad jord formerad askevård och deruti endast en koppardolk ½ aln lång, för hvars skull hela högen tycktes vara inrättad. Uti den tredje och sällsammaste högen fann man vid 3 alnars djup på södra sidan en stenmur och dervid emot östra och vestra ändan 2:ne af packad jord och stenar tilldanade askevårdar samt en midt emellan dem. Uti den medlersta voro endast några brända ben, men i de vid ändarne befans i hvarje en urna med ben, kol och aska, ja äfven i den ena en kopparknapp. Innanför denna mur och dessa askevårdar såg man åt norra sidan en stor stenkista, öfver 12 alnar lång och 3 alnar bred midtpå, och 2 vid ändarne, med 5 täckstenar. I stenkistan, som var 3 alnar djup, funnos, uti sand och småsten, öfverst en stor hop brända ben, men 2 alnar derunder en hufvudskål och obrända ben af en knappt 3 alnar hög menniska. Innerst uti stenkistan var ett litet särskilt rum, utåt i kanten, för barns lik, och voro af dessa små ben äfven de öfversta brända och de understa obrända. På andra ställen i högen funnos flintknifvar, Thorviggar, en liten gaffel af flinta, en probersten, ett litet stycke bernsten och någon spanskgröna, omgifvande stycken af kopparsvärd. Jemte denna sällsamma blandning af ett urminnes begrafningssätt, något liknande det Jotiska, och ett sednare, enligt den äldsta Götiska bålbränning, intygas äfven monumentets höga ålder deraf, att intet jernarbete deruti förmärktes. Stundom finnas innanrösen, liknande stenmurar, såsom i Jutland, Skanderborg Amt, Sabro Härad vid Favrskov i Kongs höj, hvaruti, jemte en Drakring af 24 stenar, funnos 3:ne under hvaran-

sällsamt högålders monument har man haft tillfälle undersöka i Skåne, Bará Härad, Burlöf Socken vid Helenelund. Uti en vacker hög, af vid 10 alnars lodrät höjd och 100 alnars omkrets, fans på 4 alnars djup en rund kullerstens-plan och deruppå 3:ne, af 2 alnars höga stenar bestående, concentriska Drakringar med ett passande afstånd från hvarandra. Uti innersta och minsta ringen, eller rättare uti den gemensamma medelpunkten, var en liten fyrkantig stenkista, hvaruti man blef varse en af tiden brusten och förfallen kopparask, samt deruti några menniskotänder, ännu så bibehållna, att man kunnat bestämma den dödas ålder till omkring 30 år. Dervid såg man stycken af ett kopparsvärd, samt en helt massif och oskadad hästsko af jern, ej ovanligt stor, men på Spanska sättet med baktill uppgående ändar, liksom för att understödja hofven och hofskägget. Fynden

skall vara begrafven, träffades ett hvalf, (förmodligen täckstenarna öfver en stor askęvård). Vid hvalfvets öppnande mötte ett sken, likt en blixt, som strax utsläcktes. Uti hvalfvet fans för öfrigt en hällkista, sammansatt af släta flintstenar, en oglaserad lerlampa, en tverhand bred, en flintknif, 9 tum lång, ett knifblad af poleradt stål och ett annat jern af ½ alns längd. Dessa fynd skola blifvit lemnade till Hofmarskalken Baron Bengt Rosenhane. Vid Kråketorp ½ mil ifrån Asagården är den så kallade Odens krubba, eller stall, bestående af en 6 alnar tjock stenmur, som inneslutar ett rum af 80 alnars längd och 20 alnars bredd. Häromkring ser man många ätthögar, och i denna Asabygd skall hvila en gammal slägt, som hetat Bete, men nu kallas Asa kämpar.

den förvaras uti Akademiens Historiska Museum i Lund. Ej uti kistan, utan i jorden, som betäckte och omgaf denna kullerstensplan, såg man delar af den dödas skelett. Vid roten af högen upptäcktes en Drakring, af Bautastens storlek och några af så grof och klumpformig beskaffenhet, att de måste sprängas; ty högen raserades och derifrån bortkördes 3400 lass jord och 220 lass sten. Dervid finnas ännu 2:ne dylika nära inpå hvarannan belägna högar, och ser man vid roten några toppar af nedra drakringen framskjuta ur jorden. Må hända endast de, som föllo i striden, fingo Bautastenar och yttre vårdprydnader; men de, som omkommo af våda, eller dogo af sjukdom, endast fingo inre, dolda stensättningar. Att den här jordade varit af högt anseende och börd visar hela monumentet, att han varit en stridsman visar svärdet, men af det öfriga skulle man snart gissa, att en väl skodd häst slagit honom tänderna ur munnen och att han deraf dödt. Uti nedra drakringen voro smärre stenar inkilade emellan de större: och sådana har man äfven upptäckt i Södra Ditmarsen uti en ätthög i Södra Hattstad Socken, hvarest den yttre Drakringens stenar voro endast af en alns höjd, men de i inra ringen af menniskostorlek.

I anseende till de fynd, som man råkar i högarne och emellan de inre stensättningar, göres första afseendet på *De Jordade Lik*, hvilka, då de finnas obrända, antingen liggande eller sittande, förmodligen alltid haft den ställning, att ansigte och ögon vändt emot solen. De visa ej någon jättelik storlek, och hafva vi bland våra nu lefvande

kopp att förvärfva förmögenhet. De kunnigaste af våra Fäder hade den öfvertygelse, att själen efter döden kunde återkomma på jorden och genom Naturens cirkelgång *omklädas i en ny kropp*, äfven flera gånger, för att åter spela en mennisko-roll: att den likväl förr eller senare kunde komma i hjeltehimlen *Walhall*, och omsider, efter verldens Förnyelse, då alla undergudar förlorade sitt välde, njuta en evig salighet i dygdens och sanningens boning *Gimle*. Under de 2:ne första belägenheter var det, som man trodde, att de aflidne kunde begagna det, som med dem jordades i högarne, eller åtminstone det inre väsendet deraf, af hvilket det för de lefvande vanligen synliga, endast var en symbol. Hvad man således jemte de dödas stoft förvarade var:

1:o *Helgedomar*, hvaraf de, Norden egentligast tillhörande, äro *Thorviggar* af flinta, hackade eller slipade, mer och mindre kullriga på breda sidan, oftast af denna stens vanliga utseende, men äfven med gula och hvita färger blandade. De största af dem äro vid ½ aln långa och 4 tum breda, de flesta med skarpa äggar på de båda smala ändar, men någon gång i ena ändan spetsade. Då en sådan med sin medlersta del fästes uti ett dertill passande håligt skaft, eller hålles uti en upplyftad hand, bildar den ett kors, eller ett hammarmärke, sådant som Thors hammare *mjolner*, hvilken var ett vapen, dels att hugga med, dels att kasta. Då Thor, Nordens äldste Gudom, i synnerhet fått på sin lott att styra åskan, var mjolner tillika bilden af de åskviggar, hvarmed han troddes förfölja de i berg och högar varande troll och skadliga väsenden. Att Thors Afguda-

beläte föreställdes med hammaren, är oemotsägligt af Olof Har. S. C. 118, att detta hammarmärke hade likhet af ett korstecken, bevisas till fullo af Håkan Adalst. Fostr. S. C. 18, och att äfven sådana smärre stenar, ej allenast höllos för Guda-redskap, utan äfven med ett slags dyrkan ansågos, såsom kraftägande Gudomligheter, ser man af Thorlaks och Ketills Isländska Kirkeret af år 1122, hvaruti förbjudes att, med tron på dylika stenars kraft, binda dem på menniskor och boskap. Härtill kunde äfven räknas de midtuti håliga stenhamrar, som ej hafva den storlek, att de, jemte ett dertill passande skaft, ägde nog styrka att tjena till stridsvapen, hvilka likaledes bilda ett kors eller hammarmärke. Dessa Thorviggar hafva troligen i templen sutit i handen på Thors bild, och i alla fall, så mycket säkrare i templen såsom helgedomar förvarats, som vi veta af Saxo s. 236, edit. Klotzii s. 368, att Magnus Nilsson, då han vid början af 1100 talet återkom till Danmark från ett härjande tåg i Sverige, uppviste, såsom troféer, thordöns hamrar, hvilka dyrkades i templen, hvarföre han tillägger: *et fanum cultu et Jovem insignibus spoliare sanctitatis loco habuit.* Dessa helgedomar troddes således i högarne för de dödas vålnader afvända allt ondt, tillskynda allt godt och hafva samma verkan, som sedermera munkarnas jordkastning, klockringning, själmessor, vigvatten och smörjelse. Derföre finner jag det likväl ej troligt, att våra kors på Runstenarna äro 4 hopsatta stenkilar, utan, ehuru man vill vända dem, äro de endast munklika förändringar af ett och samma Christna korstecken; icke heller kan jag antaga dessa flintstenar för symboler af åskan

på annat sätt, än att de föreställa Thor och hans mjolner, ehuru både lärda och förträffliga jag i öfrigt finner våra Danska Lärdas anförande härom. Tvertom tror jag, att de, i likhet med Thors vapen, någon tid äfven kunnat vara nyttjade till strid, ja sjelfva kriget var en Guds dyrkan, ett utbrott af Gudakraft. *Flintknifvar* anser jag äfven till denna klass hörande. De äro alltid tveäggade, sällan såglika, de större hafva ofta ett handtag, passande till en vanlig hands storlek, och af de omkring 100, som jag sett, hafva väl flera varit mindre än ¼, men ingen större än vid ½ aln. Att de skulle föreställa åskans genomborrande verkan, är en finhet och en artig spetsfundighet i fördelningen af åskans kraft, som jag ej finner enlig med våra Fäders tänkesätt. Visst är, att de ej duga särdeles till dolkar, till knifvar, eller till slagtredskap; likväl tyckes Worm redan råkat det mest trovärdiga, då han förmodar, att de nyttjats vid en vigtig ceremoni, spådomarne utaf offerdjurens inelfvor, der ej skärande, utan endast urskiljande under beskådandet var af nöden. Helgedomar fingo ej med blotta händer vidröras, men flintstenen var helig. Må hända de med samma knifvar slagit opp elden till offret; ty äfven denna skulle vara helig och, före sitt utbrott, osynlig och himmelsk. Till slagtande behöfdes de ej i bränn- och högåldren; ty de finnas jemte koppar och jernknifvar i högarne, handtaget visar likväl att de ej varit symboler, utan att de varit nyttjade till något, och Thor hade ingen knif, som föreställde åskan. Stenknifvar höllos redan af Israëliterne i helgd, och Josua befalltes af Gud sjelf att göra dem, se C. 5, v. 3. Romarne brukade dem äfven till offer,

hvarföre Plautus ordspråksvis säger: *esse inter sacrum et saxum.* För att dömma af deras utseende, kunde de blifvit nyttjade att röra uti något flytande, eller att dermed handtera något mera fast, såsom fett, smörjelse med mera. Tills vidare göra vi säkrast att bibehålla deras gamla benämning af *Offer-knifvar.* Hit hörer äfven, hvad dessa derjemte kunnat vara, *Offerelds Stenar.* Då bland de mest tänkande Nationer, allt ifrån de mest aflägsna tider, Solen blifvit ansedd såsom den skönaste och sannaste afbild af det högsta Majestät, hvars ljus och värma föreställde Guds Vishet och Kärlek; så har äfven elden för dess liknande egenskaper blifvit dyrkad, och då flintstenen gifver eld, har den deraf blifvit ett Helgedomens verktyg, hvars gnistor, kommande plötsligen från Naturens dolda sköte, hade något Gudomligt och vid offrens påtändande bäst passande. En del af de smärre Stenkilar, äfven som de halfcirkelformiga flintstenar, hvilka mera sällan visa sig, tyckas härvid kunna komma i betraktande. Dessa flintkilar kunna utan svårighet skiljas från Thorviggarne, som dels äro större, dels hvassa i båda ändar. Viggarne äro deremot mindre, kortare, hvassa i ena och flata eller trubbiga i andra ändan, såsom huggjern eller jernkilar. Någon del af dem skulle kanhända, i de äldsta tider före metallers kännedom, kunnat nyttjas i stället för huggjern och jernkilar, äfven som en del af dem varit nyttjade till strids-vapen. För öfrigt är nu svårt att hänföra något visst slag till Offerelds stenar, då alla redskap af flinta kunnat möjligen dertill nyttjas. Säkrare räkna vi till Helgedomar små *Skyddsbilder, Feticher* och *Amuletter.* En liten bröstbild af

malm är funnen jemte en offerknif af flinta på Ickorna vallen vid Gudhem i Vestergötland. I Norrige, Guledalen, Aalens Socken, norr ifrån gården Hof vid Storhauen är funnen en liten gjuten kopparoxe. Dessa Idoler äro väl ej af inhemsk fabrik, men kunna dock i Nordiska Tempel fått sin plats, och af hvad redan nämdt är ser man, att sjelfva Thorviggarne blifvit dyrkade. Hit höra äfven de förr omtalte Segerstenar, hvartill dessa ovala i kanten ingräfda stenar, som vi kalla slungstenar, kunnat tjena. Om stenar finnas med hål uti, vore dessa att anse för tjenliga segerstenar, annars tyckas inga vara dertill mera passande, än sjelfva offerknifvarne, hvilka antingen sittande i ett bälte, såsom dolkar, eller vid handtaget bundne och hängande om halsen, kunde såsom skyddstenar medfölja i striden. Att sådana sten-amuletter och sådana segerstenar funnits, veta vi af handlingar, men derföre är det lika svårt nu att urskilja det särskilta eller gemensamma ändamål af hvarje gammalt fynd, och här såsom på flera ställen i vår Nordiska Archæologi, är ännu mycket ogjordt och obestämdt. Vi hafva nog, om vi, efter flera försök, kunna nalkas sanningen.

2:o Vapen, hvarvid vi först nämna *Anfallsvapen*, såsom *stridshamrar* af sten och marmor. Dessa kunna så mycket mindre vara af flinta, som de midtuti hafva ett hål, hvilket stundom är tillräckligen stort, så att stenen med ett passande skaft ganska väl kunnat tjena till stridsklubba eller hammare. Nationer, hvilka ej hunnit längre i odling, än att de bruka sten till verktyg, lita mera på armens styrka och skicklighet, än på vapnens storlek, hvilket man till och med röjer

af de små kopparsvärden. Då dessa stenar hafva ägg i ena eller båda ändarne, kalla vi dem *Stridsyxòr*, hvilka således, af denna beskaffenhet, ej kunna vara af flinta. Dylika yxor finnas äfven af koppar, stundom med några ingräfde prydnader, och af jern helt grofva. El. Brenner skall i sin samling haft en stenhammare med derpå tecknade runor. Den stora mängd vi hafva af större och mindre flintkilar hafva till en del äfven kunnat vara stridsvapen, och det på 2:ne sätt, dels såsom *Kilklubbor*. Vi hafva vid Akademiens Samlingar i Lund en liten stridsklubba, tagen från vildarne i södra Amerika. Skaftet, vid ⅓ aln långt, är väl tjockt och fyrkantigt, af ett hårdt svart trä, prydligen omlindadt med något slags rötter af flera färger, vid ändarna är det bredare och smalare midtuppå, åt sidan vid öfra ändan är ganska fast och konstigt insatt en helt liten skarp kil af svart sten: allt passar ganska väl till ett vapen, som, af en öfvad arm fördt, gåfve en säker död. Det är troligt att våra förfäder haft dylika, och kunde de varit så mycket mera kraftfulla, som våra flintkilar äro mycket större, och skaften varit derefter passande. Det är dylika man kunde kalla kilklubbor. Sådana kilar finnas äfven både af koppar och jern. Dessutom, och mera säkert, hafva våra flintkilar till en del varit *Kaststenar*. Man vet att Thors mjolner kastades. En händelse i Skåne, den äfven Suhm infört i sin Dan. Historia, upplyser än mera detta ämne. Omkring år 500 hade en Jarmerik sitt residens vid Kullaberg, han hade förorättat Slaverne i Tyskland, blef af dem öfverfallen och äfven öfvervunnen. Skåningarne bortjagade likväl Slaverne och nyttjade då skarpa flintstenar,

dem de kastade på fienden, hvilken konst ansågs så förträfflig, att Historien tillägger, att de lärt den genom en Gudomlig uppenbarelse af Oden sjelf. Skaldestycket Thorsdrapa låter Thor och Joten Gejrod slåss med jernkilar, Höstlanga låter Joten Hrungnir kasta en slipsten after Thor, som kastade sin hammare emot och segrade, likaledes säges i Edda Dæmes. 55, att Hrungners svärd var af sten. Flera mindre odlade Nationer hafva ett annat slag af kaststenar, hvilka, fästade i band, kunna dragas tillbaka. De ovala och randade, äfven som stenar med hål uti, kunde hos oss haft samma bestämmelse. Till *Slungstenar*, som med en rem eller band kastades, tyckes annars våra ovala stenar med sin fåra i kanten vara bäst passande. *Kopparsvärd* äro äldre och mindre, *Jernsvärd* yngre och större. Romarne hade äfven vapen af koppar, hvarföre Virgilius sjunger: *Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.* Göternas svärd hade sina särskilta namn, således känner man Angantyrs Tirfing, Rolf Krakes Skofnung, Ramunders Dymbling o. s. v. Äfven finnas Hellebarder af jern samt spjut- och pil-uddar både af flinta, koppar och jern, och äro de af flinta stundom helt små och hjertformiga. Äfven har man någon gång i Danmark funnit af de så kallade Pålstafvar eller Sköldbrytare af koppar, hvartill hörde ett långt och tjockt träskaft, omveckladt i öfra ändan med en läderrem. Slutligen visar sig i högarne *Riddare Rustning till Försvar*, eller stycken deraf, såsom hjelm och stormhufva, sköld, harnesk, pansarsjorta, sporrar, betseltyg, hästskor jemte allahanda beslag till bälten och dylikt. Sådana fynd äro vanligen af koppar och jern. Kejsler omta-

lar likväl allahanda ridtyg af silfver, som funnits i Mark Brandenburg. Uti Småland, Vestbo Härad, Femsjö Pastorat skall man, i den så kallade Silfverkullen, äfven funnit en hel rustning af silfver.

3:o *Allahanda Smycken och Verktyg.* De Guldsmycken, dels af större medaljers, dels vanliga jettoners storlek, som upputi hafva en aflång ögla, för att hänga, visa figurer blott på en sida, merendels ett menniskohufvud på ryggen af ett så illa tecknadt djur, att man ej kan uppgifva dess benämning, och stundom en i luften flygande menniska med ett djur, kanske en häst, och 2:ne fåglar. Märkligt är, att samma slags djur, i samma smak tecknade, finnas på en ätthäll, i Bautil aftagen s. 147. Dessa figurer omgifvas af flera cirklar och prydnader: men dessa fynd lära ej vara af Nordisk tillverkning, utan hafva förmodligen, åtminstone till en del, hitkommit, då de i Constantinopel blifvit skänkte till Nordiska Väringar. Då man dertill på några af dem ser runor, kunde likväl hända, att figurerne hafva afseende på Nordiska Mythologien, då förklaringen blefve lätt. Dessa runor gifva likväl ingen mening, och lära, såsom vanligen på ringar, amuletter och annat dylikt, vara ditsatta för att, såsom Magiska tecken, meddela en välgörande kraft. Uti min Inledning Tab. III. finnas 3:ne dylika aftecknade. Sådana hafva blifvit burne såsom prydnader, i någon likhet med våra ordnar. De kallades på vårt gamla språk *Men.* Uti Ol. Helg. S. C. 149 säges, att en Thorer hade på sin hals *menit that mikla*, det stora guldsmycke, som han tagit ifrån en,

hvilken han mördat 19), och i C. 152 nämnes, att Konungen gaf sina män *sæmilega lute* kosteliga stycken. Så säges i Ryska Historien vid år 1015, att Prins Boris tjenare bar om sin hals en guldkedja, hvaruti hängde en medalj. Se Levesque D. 1. s. 143, 202, och emedan inga Ryska medaljer då funnos, är ej svårt att se, hvad härmed menas. Man känner blott en enda liknande af silfver, funnen vid Gärsnäs Gård i Skåne, och förvarad uti Historiska Museum i Lund; den visar en bröstbild, omgifven af en styckad inskrift, allt i en vild Österländsk smak. På andra sidan synes ett slags kors på ett altare. Detta har, som det tyckes, varit en medalj, hvilken blifvit infattad uti flera perllika cirklar. Likväl finnas på frånsidan öglor, för att fästa den på kläderna. Ett annat slag af gamla guldsmycken hafva flera vidhängande löf till prydnad, hvilket fordom förnäma mod nu nedflyttat sig till våra bondpigor. Någon gång, ehuru sällan, finnas lampor af lera, alldeles liknande de Romerska. Ofta förekomma deremot handtverks redskap af sten, såsom slipstenar och proberstenar af flinta, kilar, urhålkade till mejslar, tunna jemnade flisor, som kunnat nyttjas till skrapning och polering, filar och sågar, äfven koppar-redskap, såsom sågar, knifvar, hår- och skägg-skärare, samt skeppsnaglar, jern-bråte, såsom knifvar, klumpiga spikar m. m. Grifflar hafva äfven blifvit funne. Till högst sällsamma Antiqviteter kan räknas ett skackspel, ja äfven en mun-

19) Af detta gamla *mikla menit* hafva bönderne i en del landsorter bibehållit ordet *micklament*, hvarmed de beteckna ett smycke, ett konstverk. Med sådana guldsmycken pryddes äfven Afgudabilderne. Det ofvannämda hade sutit på Guden Jomala i Bjarmaland.

harpa, som man funnit i Norrige, en tärning till ett okändt spel i Bleking, den förr omtalta runsten vid Snoldenlev på Seland, ett dryckes-horn med munkskrift på öen Falster, och på öen Föhr vid Slesvig, hvarest finnas omkring 200 ätthögar, har man uti en af dem uppgräft icke allenast en urna af gråsten, täckt med en flat sten, utan äfven några, tre tum tjocka, stentråg eller kistor: äfven är ganska märkligt, att man i ett stenrör på Langeland funnit läderstycken med en silfvernagel midtuti, må hända nödmynt. De gamla bruk hafva till sednare tider så bibehållit sig på Öland, att man der kallar grafvarna på Kyrkogårdarne högar, äfven som man gifver mången gubbe, till sällskap i likkistan, hans tobakspipa och elddon. — Det är merendels i Fruntimmers högar man finner dosor, tänger, eller små pincetter, gafflar, knappar, hakar, spännen, grofva såglika hårkammar, långa nålar med en plåt på ena ändan, liknande pitscher, hårtoppar, liknande små lock till något kärl med en uppstående spira, hvilka fästes öfverst i håret med en lång nål, allt af koppar: arm- och fingerringar, enkla, eller mångdubbla i spiraler, handlogsspännen och halskedjor, dels af guld, dels af koppar: glasperlor af flera färger, nycklar, stora synålar eller dragnålar, saxar, liknande våra ullsaxar, men helt små, dels af koppar och dels af jern. I Norrige har man äfven funnit en hel kopparkittel. Bland märkliga Fornlemningar äro de små *Yxkärl* af koppar. Så kallar jag, tills vidare, dessa ifrån 2 till 6 tum långa fynd, som på ena ändan äro ihåliga som en liten bägare, på andra hvassa som en yxa, och vid håliga ändan hafva en ögla, likasom till ett litet hand-

tag. De kunna icke tillhöra något aflägse folks Religionsbruk eller, seder, och således genom någon enskilt särdeles händelse hitkommit; ty de finnas hos oss i mängd. De hafva, utom på flera orter i Sverige, funnits i Skåne, i Halland, i Småland, i Södermanland vid Tullinge, på många orter i Danmark och i stor mängd i England, der de anses för Celtiska och kallas *Celtes*. Märkligt är, att de vanligen finnas jemte fruntimmers tillhörigheter, såsom askar, spiralringar, pincetter, knifvar och dessa toppiga hårprydnader, som hafva blifvit ansedda för, hvad några torde hafva mycken likhet af, lock till kärlen: men af omkring 20 dylika, dem jag hittills sett, har likväl aldrig detta lock passat till detta kärl, hvilket dock skall vara händelsen med Tullinge monumentet. Vanligen finner man äfven flera lock än kärl, utan att någotdera passar. Man har gissat, att kärlen nyttjats såsom Lacrymatoirer, hvilket vore helt anständigt för det tårmilda kön, äfven som den hvassa ändan vore beqväm för de hulda gråterskor, då de på vänners grafplatser skulle i jorden nedtrycka detta saknadens offer. Man kunde likaledes förmoda, att de deruti haft någon balsam eller smörjelse, antingen till egen toilette, om ej till de aflidnas skötsel, eller till det kända Afgudarnas öfverstrykande, då i alla fall det vackra kön alltid varit benäget för smörjelse. Man har äfven trott, att de, insatte i skaft, tjent till något slags stridsyxor. På det sätt kunde de beqvämare användas till huggjern, eller såsom käppknappar derjemte tjena till handspadar, för att upptaga rötter och blomster, då öglan kunnat passa till käppbandet, hvilket slags nyttiga käppar man hos oss icke

så länge sedan på flera orter begagnat. Jemte dessa minnesmärken finner man äfven stundom ett slags kopparkilar, merendels med ränder, eller med upphöjda kanter: dessa tyckas deremot vara tjenliga, antingen till något stridsvapen, eller till något handtverks-redskap. — Således tyckas Thorviggarne varit Feticher, skyddande och dyrkade symboler af en Gudom: stenhamrar och yxor, dels stridsvapen, dels Thors hammarmärken: flintknifvar till offer spådomar: små flintuddar till pilspetsar: flintkilar af olika slag till offer-elds stenar, till stridsklubbor och till kast-stenar: flintmejslar till handtverks-redskap, och yxkärl till tårflaskor eller smörjelse-urnor.

Island, som annars i Archæologiskt afseende är af så stor märkvärdighet, Sagornas ursprung och Nordiska Historiens Fostermoder, har blott några få ätthögar och stenrör, nästan inga runstenar, och de der uppgräfna jordfynd äro af en egen sällsamhet. Orsaken härtill är tydlig. Öen blef först uppfunnen 869, redan 981 började man der predika Christendom, och dessutom har dess aflägsenhet fredat den för deltagande i allmänna oroligheter, för bragdernas och förödelsernas minnesvårdar. Öens uppfinnare, Ingolf, hvilar uti en aflång stenhög, kallad Ingolfsleide, eller Ingolfshollt. Förbiresande öka alltid högen med en eller flera stenars ditläggande, för att ännu hedra hans åminnelse. Den Gunnar, som omtalas i Njals Saga och som qvad visan emot månen, har äfven här sin hög. Tvenne Nunnor, som för något brott blifvit brända, lades i hvar sin hög. Den ena af dem skall lidit oskyldigt, och säger man, att hennes hög alltid grönskar, då deremot den brottsligas står blek och förtorkad. En ätt-

hög hvilar på en stark grundval af timmer öfver ett vattensprång. Enligt Isländaren och Antiqvarien Jon Olafsens uppgift, skall man i högarne, utom stenkistor, ben, kol och jernstycken, funnit en malmhäst, Freyrs häst kallad, ett koppar-lejon, ringar och smycken af malm, en kopparkittel, flera malmkistor, små fat och tallrikar, ett svärd af blått stål, en messingskam, en malmplåt med S:t Görans och flera bilder, en kyrkodörrs ring, en dopfunt, klockor och ljuskronor. Af hvad anledning dylika saker blifvit begrafne, har man icke kunnat uppgifva.

4:o *Mynt och Skatter.* Utom allahanda vapen och verktyg af guld, har man i högarne funnit mynt af guld, silfver och koppar, såsom Kufiska, Byzantinska, Romerska, Engelska och i synnerhet af Ethelreds, samt en del af våra Nordiska och Tyska brakteater. Derjemte visa sig stundom små guldstycken, äfven som guldtråd, hvilken tyckes vara ämnad att deraf hugga och afväga vissa till handel passande stycken. Likaledes har vid Raflunda i Skåne, äfven som på Bornholm, funnits helt små aflånga och tunna guldplåtar, lika brakteater, med på ena sidan uttryckta figurer af menniskor, må hända idoler, ofta i en sittande nedtryckt ställning, och kallas dessa i Skåne guldgubbar. Olof Tryggvason i Norrige lät öppna högar, (och i hans tid torde det lönat mödan), för att borttaga och bättre använda dylika förborgade skatter.

Stenrör.

Dessa kullerstens samlingar äro af åtskilliga slag och till olika ändamål sammanförda.

förda. De höra således, dels alldeles icke, dels mindre eller mera till Archæologiens område, och det i denna ordning: *Uppodlings-rör*, *Sjömärken*, *Vårdkasar*, *Barlastplatser*, *Gränsmärken*, *Ammunitionsförråd* vid stränderna, ty det var i synnerhet vid sjöslag, som man stundom gjorde anfall med stenars kastande: *Ryktbarhets-vårdar*, då församlade härar tyckas hafva på skryt innan de åtskildes, och blott för att göra sig ett namn, (äfven som vid tornbyggnaden i Babel), uppkastat ofantliga stenmassor; af dylikt slag äro äfven *Landstignings-minnen*, likaså *Ruinhögar*, då, efter tradition på en och annan ort, sedan fästen blifvit intagne och nedbrutne, man betäckt dem med ofantliga stenhögar, på det ej minsta spår deraf skulle synas: *Grafrör*, under hvilka, eller på hvilkas botten; stenkistor, urnor, ben, aska och mera dylikt finnes: *Stenrörs Fyllnader*, såsom då ett stenrör endast utgör fyllnad eller vårdprydnad för en Hällkista, så inrättad, att den öfver röret skulle synas och utgöra hufvudsakliga monumentet: och slutligen *Helgade Stenrör*, bestämde till offer eller annan andakt. Större delen af dessa äro med visshet, (och förmodligen äro alla), Götiska Fornlemningar efter den Sigtunske Odens tid, och höra således på intet sätt till den så kallade kummel-åldern. De stenhögar, hvilka såsom fyllnader omgifva Kummelgrottor, äro deremot Jotiska eller Anti-Odinska.

Stenrör kunna, äfven som ätthögar, hafva *Ätthäll*, *Fotkedja* o. s. v. De äro äfven, dels af större slaget, dels af det mindre eller *Rörkullar*.

Då ett och annat af dessa slags Forn-

lemningar vid förbigående, och i anseende till sammanhanget, blifvit nämde med ätthögarne, vilja vi här göra början med det ryktbaraste af Stenrör, nemligen Kiviks Monumentet i Christianstads Län, Albo Härad och Mälby Socken nära fiskläget Kivik vid Cimbrishamns trakten. Dess högst märkvärdiga Stenkista står på bottnen midt uti ett stenrör af öfver 100 alnars diameter, den är 7 alnar lång i norr och söder, $1\frac{1}{2}$ aln bred och har haft såsom väggar uppresta 12 à 14, vid 2 alnar höga, 8 à 9 tum tjocka och emot $1\frac{1}{2}$ aln breda stenar, 5 eller 6 vid hvarje af långsidorna, en vid norra och en eller ett par vid södra ändan, der nu ingången är. Då Linné 1749 besåg grafven, hade den 3 täckstenar och var dessutom öfverhöljd af stenröret, som nu, sedan flera hundrade lass sten blifvit derifrån tagne, ej tyckes hafva varit öfver 3 alnar högt. Monumentet kallas nu af allmogen på orten Bredarör, Linné har fått benämningen af Penninggrafven, hvaraf man kunde sluta till, antingen ett förmodadt, eller ett verkligt fynd af värde. På inre sidan af långsidornas stenväggar finnas verkliga figurer, ej djupt inhuggna, utan liksom vore de med en liten fingerända helt lätt intryckta uti någon mjuk materia, så att de till större delen, ej utan en fortsatt uppmärksamhet, kunna urskiljas. Jag vill nämna stenarna i den ordning, enligt hvilken jag förklarar dem, och således kalla den sten, jag anser för den första, N:o 1, som visar *ett skärgårds-fartyg med en besättning af 6 man*, så att man äfven kan urskilja deras hufvud: deröfver synes äfven något tecken till mast. Detta skall förmodligen gifva tillkänna en till orten ankommen flotta och

arméens landstigning: men denna sten är uti Lagerbringska och Suhmska Kopparsticket ej fullständigt aftagen. Fartyget har mycken likhet af Fig. XI och de som finnas ristade på klipporna, se s. 15. N:o 2, *fyra hästar* jemte flera prydnader, N:o 3, *tvenne cirklar med 2:ne korsande diametrar*, dem jag anser för hjul, föreställande stridsvagnar, N:o 4, *tvenne dylika hjul* och deröfver *tvenne stridsyxor* utan skaft, och N:o 5 *tvenne stridsyxor* med tillbaka böjda skaft, alldeles såsom S:t Olofs i Norrska vapnet, och *tvenne spjut*, hvilka sistnämde 4 stenar förmodligen äro symboler af ett fältslag, som den Landstigne Här på denna ort hållit. N:o 6 visar de märkligaste figurer och det i trenne rader, hvaraf den första föreställer ej otydligt, ehuru i en högst enfaldig smak och utan teckning, en menniska med en piska eller töm i handen, stående på en vagn med 2:ne hjul, af samma utseende, ehuru mycket mindre, än de förutnämda cirklar. Före vagnen, som är med 2:ne hästar bespänd, går en person med ett svärd eller spjut i handen, som har framför sig 3:ne, hvilka tyckas hafva händerna fastbundna på ryggen. Andra raden visar 3:ne liggande djur såsom slagtade (förmodligen till offer), och tredje raden föreställer 8 personer med framstående mössor och eftersläpande kåpor (förmodligen offerprester; men Lagerbring anför, att då Landets Döttrar gå under höstarbetet i det närmaste alldeles oklädda, hade dessa långa hvita figurer här af de främmande blifvit aftecknade). Frammanföre presterna visar sig en person med en klubba eller ett rökelsekar. N:o 7 är närmast intill den föregående och, af de med figurer, närmast utgången åt söder. Stenen

rum; uppreste passande stenar, der några felades; satte allt, så vida görligt var, i sitt fordna skick; upptäckte på östra sidan vid grafvens ingång en annan mindre graf, såsom till ett barn, med 2:ne täckstenar; aftecknade allt i sitt nu varande skick, och fogade anstalt om Monumentets fridlysande. Några få ben funnos i lilla, äfven som i stora grafven. Skada att stenen N:o 7 nu är den enda med figurer, som, äfven efter flera undersökningar i Kivik, ej kunde igenfinnas! Då man för flera år sedan till en närbelägen qvarn behöfde en qvarnsten, tog man en passande sten i Bredarör och försökte borra den, men den brast i stycken, och lär det olyckligtvis just varit denna märkvärdiga sten man råkat. För öfrigt fann jag Hilfelings ritning sann, pålitlig, och blott på få ställen litet prydligare än originalet. Endast fartygets form syntes något mera enkel och naturlig, äfven som besättningen då lär svårligen kunnat skönjas och blifvit utelemnad; ty det är härmed, såsom med slitna runor, det ankommer på dagens klarhet, på solens och skuggornas läge, det som tydligen visar sig en dag, kan dölja sig en annan, och stundom kunna fingerändarne komma ögonen till hjelp, äfven som det är en fördel att hafva närvarande flera, som se föremålet i olika rigtning. Uti den nära härvid liggande Esperöds lund ser man ett stenrör af emot 40 alnars diameter med fotkedja och ätthäll samt en mängd stencirklar. Jag finner nu mycken trovärdighet uti Kammarherren Suhms förmodan, som i sin Dansk. Hist. nämner detta monument vid år 750, då vid Skåningarnas uppror, Ragnar Lodbrok skickade emot dem en armé, hvilken besegrade dem vid Hvitaby, som är annex-

kyrka till Mälby, då slaget lär tagit sin början vid Raflunda, hvarest en mängd bautastenar finnas reste, och blifvit fortsatt vid Hvitaby och Esperöd, då någon utmärkt hjelte lär blifvit slagen och lagd i denna graf, samt vid hans fötter en son, eller någon liten väpnare, som han älskat. Någon närvarande Dansk eller Tysk tidens Artist, som rest och fått ett slags begrepp om Romerska triumftåg, kan då här med dessa figurer velat visa sin konst, tillfredställa allmänna aktningen för den stupade, och fägna dess vålnad med föreställningen af odödliga bragder; ty så vida grafven var täckt, kunde ingen lefvande hafva nöje deraf, också äro dragen så lätt intryckta, att de tyckas gjorde endast för andar. Man skall förgäfves söka skäl att hänföra detta monument till en högre ålder. Utom dessa figurer, är ingen annan skillnad emellan ett dylikt rör och en vanlig ätthög, än att man på en stenlupen ort tillgriper det ämne, som förefinnes, och stenkistor äro äfven en ätthögarnas tillhörighet. Utom andra bevis för bruket af stenrörs-begrafningar ända in till Christendomen, behöfver blott anföras Norrska Gulatings lagen, som förbjuder, såsom då, i K. Håkan Adalsten Fostres tid, vanligt att begrafva de döda i högar och rösen. Den gamle namnkunnige kämpen Starkotter slutade, enligt Saxos och Suhms uppgift, sina dagar vid år 460 i Skåne, der han, ålderstigen och ledsen vid lifvet, råkade en Hather, hvars fader han mördat, denne bad han då hämnas sin faders död och räckte honom ett svärd, Hather verkställde mordet, begrof liket på Råljungs hed vid Veglinge bro, och gjorde öfver honom en 60 alnar lång stenhög. Detta bestyrkes äfven af fornlem-

ningar; ty i Södra Åsbo Härad vid Vegeholm befinnes Råljungs mark och Veglingebro, hvarvid ännu några, ehuru få, qvarlefvor synas efter stenröret och den i sednare tider förstörda Starkotters graf. En med flisstenar kringsatt graf af samma namn är i Vestergötland, Ale Härad vid Stärkered, en annan Starkotters graf är uti Medelpad vid Tuna, hvilken äfven kallas Rödungs Piltens graf, och då flere sednare hjeltar antagit den äldre ryktbares namn, kunna äfven vara flera Starkotters grafvar. Uti Norra Åsbo Härad, emellan Ösjö och Rösjöholm, såg Linné en mängd stenrör, hvilka uppgåfvos såsom minnesmärken efter den så kallade Hackaretiden, då skogarne upphackades, således Odlingsrör. I Halland, Viske Härad, vid Värö, äro Bolesrös och Kaggehögarna äfven stenrör. Man har icke allenast funnit i ett rör én stenkista med urna, utan i Stråvalla Socken har i en kista varit 18 stenkistor. Bland flera rör på Gottland är Angantyrs hög med fotkedja af 113 stegs omkrets. På Öland finnas ett eget slags långa stenrör i 2:ne linier, som kallas Skälegator. Utom flera, är vid Resmo Mysingshög och vid Källa en sällsam rörkulle med 2:ne rader, likasom till en ingång, och är en dylik äfven vid Näsbyholm i Småland, uti hvilket landskap finnes en mängd af stenhögar och rörkullar med och utan stenkistor. I Vestergötland, Åse Härad, vid Tun, är ett ofantligt stenrör, 400 steg i omkrets, ehuru det årligen minskas: det kallas Stenkullen, har utseende af en Ryktbarhets vård, men både allmän sägn och murar, som i högen röja sig, vittna, att det är en Ruinhög. Uti Gudhems Härad och Ugglums Socken är Dejerör. I Bohuslän äro en myckenhet rör och

stenkullar med och utan fotkedja. På Otterö är ett betydligt rör af 300 alnars längd, 100 alnars bredd och 6 alnars höjd. Uti Upland, Sjuhundra Härad och Skederyd Socken vid Finsta är ett stenrör, som fordom inneslutit en grotta, uti hvilken S:t Brita haft sina uppenbarelser. Ja, sjelfva det nu planerade, men fordom i flera Historiska afseenden märkliga, Brunkeberg i Stockholm har, ehuru det ej helt och hållit varit ett rör, utan till en stor del innehållit sand, dock varit så fullt af klappursten, att nästan alla torg och gator i Hufvudstaden blifvit dermed stenlagda. Deruti har äfven varit en Eremit-kula, men då Eremiterne gjort kyskhets löfte, blef kulan snart öde, se Fischerström om Mälaren s. 345. Ett stort stenrör, Gimpel-stenarne kalladt, är uti sjön på stora Granfjärden i Mälaren emellan Aggarön och Fagerön. I Dalarne, Särna Socken vid Idre tyckes vara ett Helgadt Stenrör, det kallas Offersten, och ännu af förbifarande påkastas qvistar och stenar. Dervid är Skäftlokan, ett slags spådoms och hunger-källa, som bådar torka och missvext, då den är full, men har intet vatten i goda år vid fruktgifvande regn. I Medelpad är ett stenrör, som kallas Måle Jättes graf; och Bryngel Jättes graf på Dal, en mil ifrån Eds Kyrka på Klefmarks fjällen, lär äfven vara ett stenrör, som skall vara 18 alnar långt och ofvanpå prydt med 3:ne reste-stenar.

Slutligen kan anmärkas, att alla slags högar och stenrör böra mätas och uppgifvas efter alnmått till sluttningshöjd eller lodrät höjd, till omkrets, och om högen är låg och rund, till diameter. I brist af alnmått, och af tid och tillfälle, kan omkretsen, hvarmed

alltid förstås den nedersta vid roten. tagas med steg efter vanlig och naturlig gång, äfven som resta stenars höjder på det närmaste kunna bestämmas, då de jemföras med mätarens egen kropp och dess höjd. I nödfall och brådska kan äfven vanan gifva ett någorlunda säkert ögonmått. Det samma gäller äfven om alla mätningar af storlekar, äfven vid stensättningar. Men om noggranhet är nödig vid mätning, är det ännu mera i anseende till lokalens bestämmande; ty i alla länder och i de flesta provinser finnas Socknar, Byar och Gårdar af samma namn, ofta på flera olika ställen. Oftast är hela uppgiften derigenom förlorad, och i alla fall bör Läsaren förskonas för mödan af eftersökande uti Topografier, som ej allestädes äro till hands, och kostnaden af resor samt brefvexling, hvartill ej alltid är tid och tillfälle.

Sedan jag således uppgifvit de märkligaste Fornlemningar i Norden, som utgöras af höjder jemte Nomenklaturen för deras särskilta delar, återstår att anföra något om

Stensättningar.

Vi böra således äfven hafva en bestämmelse för stenars olika skapnad och storlek. Till Formen äro stenar *Klotformiga*, *Ovala*, långrunda som ett egg, *Kubikformiga*, liknande en tärning eller fyrkantig kullerstol, *Klumpformiga*, då de hafva en tjock massa utan regelbunden form, *Pelarlika*, smala, höga och nästan lika tjocka öfverst, som vid roten, *Koniska* eller Pyramidlika, då de spetsa uppåt, såsom en kägla, och *Flisformiga*, då de äro tunna samt breda, och utgöra sådana ofta sidorna uti stenkistor. Dessutom

kunna de vara trekantiga, aflångt fyrkantiga o. s. v.

Både i anseende till Storlek och Form kunna de bestämmas, då de hafva likhet af *Skyddshällar*, eller *Offerhällar:* så kallar jag dessa ofantliga, på och till en del uti jorden liggande, stenar, utgörande likasom löskastade betydliga massor af klippor, af hvilka en del varit nyttjade såsom altaren till offer, och andra dyrkade såsom boningar för skyddsandar, hvarföre någon saga alltid medföljer, att dessa små hälleberg af troll eller af jätteslägter blifvit kastade antingen emot hvarannan, eller för att nedslå någon Kyrka. Dessa äro merendels kubikformiga, eller klumpformiga, à 3, 4, 5 eller 6 alnar i kubik storlek, ja, må hända någon gång deröfver. Den vid ätthällen liggande klumpformiga sten, uti Bautil s. 220, tyckes vara en sådan Skyddshäll. Likhet af *Bautastenar*, som oftast och egentligen äro koniska eller ock i pelarform, men befinnas äfven stundom antingen flis- eller klumpformiga, de äro af mennisko höjd till 2, 3 à 4 alnar, sällan deröfver. Likhet af *Skyddspelare*, till formen lika bautastenar, men af jätte-storlek till omkring 3, 4, 5 à 6 alnar, eller deröfver, och är det äfven dessa, som jag förmodar blifvit dyrkade, i anseende till tron på någon iboende ande, hvartill anledningen på sitt ställe skall visas. Likhet af *Domstenar*, som äro omkring 1 à 2 alnar höga, någon gång rätt ordentligt kubiska, som en taburett, och passande till säten, men äfven klotformiga, ovala, klumpformiga, eller af bautastens utseende, och finnas sådana på tingshögar och uti våra många stensatta tingsställen på jemna fältet. Minsta storleken af stenar kallas *Klappursten*, eller

Kullersten, som är klot- eller klumpformig, och kan vara af första graden, då till dess lyftning fordras en fullkomlig karls styrka: af andra storleken, såsom ett menniskohufvud, en kanonkula eller ett kägelklot: af tredje dimensionen, vid en knytnäfves eller kastbolls storlek: och af fjerde graden vid en valnöts eller muskötkulas storlek, passande till slungsten m. m.

Alla dessa ofvannämda Former kunna vara danade *jemt*, eller nära regelbundet, och *ojemt*, groft och klumpigt. Storleken kan deremot vara *större*, det är omkring största måttet, *vanlig* vid medlersta och *mindre* vid den minsta uppgifna storlek. Således är en *jemt kubik-formig större Skyddshäll* en terning-liknande massa af omkring 6 alnars längd, bredd och höjd, som väl ej, efter ett nogare mått, vore fullkomligt kubisk; dock, i anseende till sin fyllighet på alla sidor, har någorlunda och närmast utseende af en kub. Deremot om några utmärkt framstående kanter och bugter gifva stenen ett oregelbundet utseende, kan den kallas *ojemt kubisk*, och, om den är än mera aflägse från det regelbundna, *klumpformig*.

Så väl vid andra Fornlemningar, som i synnerhet vid dem vi kalla Stensättningar, på gamla språket *Griotgardar* eller Stengårdar, röjes våra Förfäders stora böjelse för ordning och *Symetri*, som här utgör en hufvud-karakter. Undantagen äro få.

Vi hafva således många *Regelbundna*, uti hvilka symetrien tillräckligen visar sig, antingen stenarna äro tätt tillsamman och bilda figurer, eller några få stå afskilda i rätt trekant, fyrkant o. s. v. men vi hafva äfven några få *Strödda*, eller oregelbundna Sten-

sättningar, som icke innesluta någon viss figur, icke heller visa något slags ordning. Till sednare slaget höra i synnerhet de på slagfält resta bautastenar, hvaribland väl cirklar, ovala och fyrkantiga figurer kunna finnas, dock stå de flesta vanligen utan tecken till symetri, strödda i linier, eller i massor; men sjelfva denna oordning innefattar ett uttryck af sanning. Man föreställe sig endast utseendet på en valplats, sedan 2:ne härar med värjan i handen rusat in på hvarannan, och man sedan öfver hvarje slagen ville resa en sten.

Regelbundna Stensättningar kunna vara *Sjelfständiga*, då de ensamme utgöra hela minnesvården, och då de uti den stundom varande förhöjningar af jord eller sten, endast anses såsom deras bihang och fyllnader. Men i annat afseende hafva vi till en del redan sett, att stensättningar både i cirklar och fyrkanter varit osjelfständiga, och således endast *Vårdprydnader*, såsom vid offerhögar, Tingshögar, Ätthögar, Stenrör, Kummelgrottor, och Hällkistor, då de äfven visa den största symetri. Således äro alla stenarna omkring och på ätthögen Fig. 1 endast vårdprydnader, ty högen, som innesluter grafven, är hufvudsakliga minnesvården. Äfvenså är vid Fig. XIII stencirklen omkring Hällkistan en vårdprydnad, utgörande kronan på en kulle, som upphöjer monumentet, hvilket vore fullständigt och finge samma benämning, äfven om denna cirkel och denna kulle vore borta. Blefve åter endast cirkeln qvar, förlorade monumentet hela sin karakter, och man skulle förklara det för ett Tingsställe. Alla de öfriga Figurer äro Sjelfständiga.

Vi kalla de Stensättningar *Randade*, som,

utan allt slags inre jord eller kullerstens fyllnad, endast hafva stenar resta, eller lagda i figurens yttre linier, hvilka likväl kunna vara 2 eller flerdubbla, sådana äro Figurerna II, III och XII, hvilka endast visa conturer. *Planerade* äro de, som derjemte hafva inre platsen stensatt med klappursten, nästan såsom gator och broar stenläggas. Sådan är Fotangelformen Fig. VI och båda små däcken vid ändarna af Skeppsformen Fig. X. *Fyllda* kalla vi åter dem, som uti denna inre randade plats till vårdprydnad hafva en fyllnad, det är en låg, ofta helt platt, alltid obetydlig jordhög, eller ett stenrör, vid ½ alns och stundom ej öfver en tverhands höjd. Sådan är Fotanglen Fig. V. Det ankommer på vidare undersökning, om det finnes fyllda figurer, som derunder äro planerade. Dessa runda och fyllda Stensättningar gränsa nära intill Ätt- och Stenkullar, men äro lägre och hafva vanligen mindre randstenar. De 3 och fyrkantiga former äro deremot endast fyllnader åt Stensättningar. Bautil sid. 91, 217 visar fyllnader omkring Runstenar, och ett helt stenrör s. 158.

Randade Stensättningar kunna stundom endast utgöra *Linier*, enkla och flerdubbla rader, merendels parallela, sällan vinklar, då likväl noga bör urskiljas, om de äro annat än återstående delar af förstörda monumenter. Ofta bilda de *Figurer*. Dessa Figurer kunna dels vara *Slutna*, se Fig. III, X och XII, dels hafva en öppen *Ingång*, antingen *Stensatt*, såsom Fig. II n. 5, 6, eller *Oprydd*, såsom Fig. I. n. 9.

Uti Randade Figurer kunna några stenar vara *Väsendtliga* och oundgängliga till monumentets bestämmelse, såsom sjelfva cirk-

len och medlersta stenen n. 1 vid Tingsplatsen Fig. II. *Randstenarna* äro således alltid väsendtliga. Andra kunna deremot vara *Tillfälliga*, hvilka dels nu ofta saknas, dels aldrig varit närvarande vid ett, ehuru de befinnas vid ett annat monument, och i alla fall ej höra till dess egentliga beståndsdelar. Således äro vid vårdprydnader, ej allenast någon viss sten, utan äfven hela stensättningen tillfällig, och uti fyllda Figurer är hela fyllnaden tillfällig. Äfven vid Fig. II är n. 2 tillfällig.

Tillfälliga Stenår vid Sjelfständiga monumenter äro af flera slag. *Central Stenar*, midtuti en cirkel, oval, fyrkant, trekant eller fotangel-form. Fig. II. n. 1. Fig. V och VI n. 1. *Hörnstenar* uti fyrkanter och rektanglar, i likhet med Fig. 1. n. 7, hvilka utmärkas från Randstenarne med sin höjd, och någon gång endast genom en särdeles spetsighet och pyramidformig skapnad. Sidostenarne n. 8 finnas endast på vårdprydnader, och endast på Danska Monumenter. Baldursstenar vid vårdprydnader äro, utom sådana sidostenar, af samma slag som Hörnstenar samt öfverlopps-stenar vid Sjelfständiga Monumenter. *Treudds Hällar* i trianglars och fotanglars yttersta spetsar Fig. V och VI n. 2. *Polarstenar* vid ändarna af Ovaler, Fig. III n. 1. Hit hörer äfven *Stensatt ingång*, Fig. II n. 5, Fig. VII n. 5. *Vårdhållare* tyckas bevaka ingången, men (likasom en stor del posterade vakter) göra ingen annan nytta, än den, ehuru ofta vigtiga, att de stå och synas. Sė Fig. II n. 4, Fig. VII n. 6 samt de 2:ne stenarne i öster vid Fig. XIII. En del stenkistor hafva deremot ett eget slags vårdhållare både före och bakom, såsom vid Fig.

VIII. n. 2 och 3, ja, några hafva äfven resta vårdhållare vid båda sidor. Stundom kunna Randstenarna bestå af mindre och, deremellan på lika afstånd, större stenar, likasom större perlor på ett perlband emellan de mindre. Dessa större kalla vi *Perlstenar*, se dylika på en Oval med Centralsten, Bautil sid. 232. Alla de ofvannämda, ehuru tillfälliga, bidraga dock till prydnad och symetri, ja hafva stundom äfven någon särskilt betydelse, såsom 2:ne Polarstenar i en Envigesplats, som kunna visa, att båda de kämpande stupat: men stenar finnas tillkomne, hvilka dels ej bidraga till symetrien, dels skada den och vanpryda. Dessa kalla vi *Öfverlopps Stenar*, hvilka ligga eller stå resta, såsom rekryter, eller såsom åskådare, inom eller utom den randade banan. Således äro de dels *inre*, dels *yttre*. Vid Monumentet Fig. XIII är den vid Hällkistan liggande sten, i sin nu varande ställning, en inre Öfverlopps Sten, äfven om den vore rest, men det kan förmodas, att han fordom tjent till täcksten. Vid Fig. VIII äro äfven de medlersta vid n. 3 öfverloppsstenar. Hit höra armarna n. 3 vid Fig. VI. Bautil s. 239 visar flera öfverlopps-stenar på en ätthög, som har en, såsom det tyckes, rund Fotkedja med 4 Baldurshällar, och en Runsten till ätthäll. Bland tillfälliga Stensättningar äro *Förenings-kedjor* särdeles märkvärdiga och af god verkan för ögat, men nu mera sällsynta. De kunna finnas vid alla slags Fornlemningar, der flere finnas tillsamman, och göra med enkla eller dubbla linier en skön förening dem emellan, eller likasom visa vägen ifrån den ena till den andra. De kunna således gå öfver en ätthög, derpå da-

na

na en arkad, och derifrån hänvisa till andra med den i förbindelse varande samtida Minnesvårdar. Se Bautil sid. 16, 114; något dylikt tyckes äfven varit vid Njords hög s. 54: en oval föreningskedja förbinder 2:ne Runstenar s. 45.

Regelbundna Stensättningar bilda åtskilliga Former. *Runda*, Fig. II, hvilka kunna hafva flerdubbla cirklar, äfvensom särskilta stenlagda radier, hvilket man äfven någon gång sett uti fyrkanter. *Ovala*, Fig. III. Hit höra äfven *Skeppsformer* Fig. X, XII, hvilka sällan förekomma. Mera vanliga äro *Qvadratlika*, äfvensom Former af *Rektanglar*, aflånga Fyrkanter, eller Parallelogramer. Äfven visa sig *Trekantiga* Former, och ett eget ofta förekommande slag af dem äro *Fotangelformer* eller Treuddar, se Fig. V och VI, hvarest n. 1 utvisar Centralstenen och n. 2. Treudds-hällarna. Då man vid ordet Treudd plägar föreställa sig en gaffelform med 3 spetsar, har jag hellre valt namnet Fotangel 20).

20) Jag har ingenstädes funnit eller fått underrättelse om fem- eller sexkanter. De Fyrsidiga former äro väl någon gång mindre ordentliga, i synnerhet de Qvadratlika, men oftast bibehålles så mycken symetri, att den tillfredsställer ögat. Vid alla dessa Former mätas största och minsta sidorna, om sådana finnas, jemte Diametrar och Diagonaler, då Monumentet, blott på en redig beskrifning genast kan uppritas. Bautil s. 20 visar ett Fyrkantigt Tingsställe med Centralsten, s. 210 en stencirkel jemte flera stenrör och stensatta ättkullar, s. 20, 22, 62, 88, 232 hafva ej så redig teckning, att man vet, om Ritaren der sett ätthögar och ättkullar med fotkedja, el-

Genom fortsatta forskningar och ytterligare samlande af noggranna uppgifter torde kunna afgöras, om dessa olikheter, dessa förändringar i bruket, kunna bestämmas för särskilta Tidehvarf, eller för särskilta Skandinaviens Riken och deras särskilta Landsorter, eller för särskilta Folkstammar, hvilka längre eller kortare tid uppehållit sig i Norden, såsom Joter, Göter, Finnar, Lappar och Hunner. Man kunde hafva anledning att anse Rörkullarna, eller med sten Fyllda Stensättningar, för minnesmärkén efter någon Finsk Folkstam, emedan de lära mest likna de i Finland allmänna Monumenter. Tyskarne tillegna Hunnerna vissa slags Kummelgrottor och Hällkistor, hvarföre de kalla dem *Hünenbetten;* men det är så långt ifrån, att de ännu derföre hafva bevis, eller trovärdig anledning, att det icke tyckes vara bestämdt, om *Hunne* här skall betyda döden, eller det har afseende på Hunnerna. Vi vilja emedlertid fortfara med att gifva anledningar till urskiljande af hvarje slag af Stensättningar.

Kummel-Grottor.

Dessa märkliga och beundransvärda, den aflägsnaste Fornåldrens Stenvårdar bestå af

ler runda Stensättningar med fyllnader. S. 62 har dessutom en fyrkantig stensättning omkring en Runsten, äfven som s. 80. Sid. 154 visar en i Sverige sällsam Fyrkant med Centralsten, Hörnstenar och, såsom det tyckes, 2:ne kullfallna Vårdhållare, samt dervid flera Stenrör. S. 225 har en oval omkring en Runsten, samt några öfverlopps-stenar, äfven ser man der flera ätthögar, s. 227 föreställer 3:ne Ovaler, och uti en af dem Centralsten samt 2:ne Öfverlopps-stenar.

resta hällar i form och storlek närmast liknande bautastenar, öfver hvilka äro till tak lagde än större, oftast klumpformiga, ehuru stundom något platta stenar, såsom Architraver på sina Pelare. I form af små, låga, fyrkantiga, eller runda grottor, med ingång mot solen, och någon gång liknande på fötter uppresta altaren, visa de sig, af hvad hittills bekant är, till en betydlig del, och i ett särdeles gammalt skick, i Vestergötland, många i Bohuslän, särdeles på öarne, flera i Skåne, en enda i Bleking, och förmodligen någon i Norriges mest södra orter. Öfver hela Danmark träffas de i mängd, i Norra Tyskland äro de ej sällsynta, der äfven så massiva sammansättningar förekomma, att Keysler vittnar sid. 7, huru 150 soldater ej kunnat röra en sten af stället. Uti Drenthe i Nederländerna får man se ett betydligt antal deraf. I England förekomma de på flera ställen, i synnerhet i Wales och Cornvall, der vanliga benämningen är *kets coiti house*, men i Westsex och Landskapet Wiltshire vid Salisbury visar sig en liknande sammansättning i utomordentlig form, storlek och prakt, nemligen *Stone Henge* eller Monumentum Salisburiense, hvars förklarande satt så många lärda pennor i rörelse. De täckta stenmassorna bilda här 2:ne cirklar, den ena uti den andra, då yttre cirklen haft 60 och den inre 40, 8 alnar höga, resta stenar, utgörande på detta sätt en dubbel Portique. I denna öppna gång emellan de pelarlika stenar har man funnit i jorden urnor, ben, kol, penningar och svärd, således har här varit en begrafningsplats; men förmodligen i me-

delpunkten äfven ett offerställe 21). Vi sätta alldeles å sida frågan, om Romare, Celter eller Druider här varit mästare, och hvarföre de ej i sina egentliga hemvist arbetat i samma jätte-styl, för att endast anmärka, huru naturligt det bör förekomma oss, att hafva uti Fornlemningarnas område funnit så fasta och förstörelserna trotsande samband emellan de ofvannämda Nationer, hvilka, jemte tätare umgänge, uråldrig slägtskap, språkens likhet och polens grannskap, alltid råkat hvarannan i Häfderna. De i Skandinavien befintliga Stenvårdar af detta slag äro väl ej så skrytsamma och i ögonen fallande. Några stå väl på jemna fältet eller på höjder helt och hållit i dagen, men de fleste äro i någon likhet med Kraftskyrkan i Lund, af en kryptisk beskaffenhet, eller souterrainer, låga, till en stor del fördjupade i jorden, och i synnerhet till bakdelen med jord täckte, dock synas takhällarne, och ingången är alltid ohöljd, dock ofta äfven med takhällar försedd.

21) Uti The Curiosities Natural and Artificial of the Island of Great Britain Vol. 3 s. 90, beskrifves Monumentet, samt på flera andra ställen, der man får se det afteckn̄adt. Hela Keyslers verk, Antiquitates Septentr. et Celticæ, är författadt, för att göra tillämpningar härpå. Han nekar, att det varit Tempel, derföre att det synes vara grafplats, men just derföre kunde det varit ett offerställe; ty de gamle älskade fornminnen, och ville förrätta allt vigtigt och stort under öppen Himmel i grannskapet af Fäders grifter. De begrofvo väl ej döda i slutna Tempel, men här är fråga om en öppen Portique, hvilken, i stället för Skidgård eller träskrank, såsom en Fredsbana och Skiringsal, omgaf offerplatsen.

Kummelgrottors särskilte delar, ehuru ej fullständigt på ett ställe befintliga, äro:

1:o *Takhällen*, på gamla språket *Hellutak;* har ofta blifvit kallad Öfverliggare, kan vara en eller flera, men i Sverige ej öfver 9 på sjelfva grottan och ej öfver 4 på Förvården. Den på Stenkistor hafva vi kallat Täcksten. Fig. VII visar en Kummelgrotta, sedd frammantill, midtför ingången (en face), och Fig. IX, sedd ofvanifrån och öfver Takhällarne, (à vue d'oiseau). Fig. VII har blott en Takhäll n. 1, men Fig. IX flera, n. 1, 2, 3 och 4. Man har anmärkt på några ställen, att då flera stenar täcka en grotta, har den af de medlersta, som framtill täcker ingången eller dagklyftan, något eget, antingen att den är sandsten, då de öfriga äro trapp eller granit, och tvertom, eller att den är mera framstående öfver de undra stenar, på hvilka den hvilar, och derjemte större än de öfriga. För att således gifva anledning till närmare undersökningar häraf, kalla vi denna sten, se Fig. IX n. 1, *Ytterhällen*, eller Fronton, den har äfven blifvit kallad Nyckelsten. N:o 2 kan då få namn af *Ryggsten*, n. 3 äro *Grottans* och n. 4 *Förvårdens Takhällar*. Det är en del af dessa stenars ofantliga massa, som gör, att vi beundra, men kunna ännu ej förklara, med hvad af fornåldren känd häfkonst, eller med hvad mensklig styrka de blifvit upplagde öfver stående stenpelare. På en grotta med 9 Takhällar på Åxvalla hed i Vestergötland vog Ytterhällen, som sprängdes, 1842 Lispund, eller öfver 92 Skeppund. Det är således visst icke underligt, att dessa Stenvårdar gifvit anledning till Sagor om Jättar, som fordom bebott de Nordiska länder. Täckstenarne på Stenkistor äro ofta flisfor-

miga, men Takhällar på kummelgrottor äro merendels klumpformiga. På altar-kummel, och i synnerhet på Götiska Altarbord, kalla vi Takhällen *Stenskifva.*

2:o *Kummelblockarna*, på gamla språket *Griotstolpi*, *Griotveggr*, kunde äfven kallas Chorpelare, Supporter, men ej Underliggare, ty de ligga ej, utan äro resta och uppbära Takhällarna, Fig. VII. n. 2. De äro af bautastens form, någon gång klumpformiga, sällan liknande flisform. På altaren kunde man kalla dem *Stenfötter.* Stundom är öppning dem emellan, se Fig. XIV, men stundom sluta de jemt till, såsom väggar, då smärre inkilade stenar, eller jordfyllnad intager mellanrummen, såsom en mur, så att ingen menniska, icke heller någon dag kan intränga, utan genom

3:o *Dagklyftan*, som enligt gamla språket kallades *Klofi*, *Gluggr*, *Glugga kista*, och kunde äfven få namn af Choröppning. Ingången till en Tingsplats eller Fredsbana har endast tillkommit derigenom, att man låtit en eller ett par Randstenar fattas, men Dagklyftan är täckt ofvan och på sidorna, såsom öppningen för en dörr. Den är 1, sällan öfver 2 alnar hög, äfven så bred, ej alltid lika hög som bred, dock stundom 1½ aln i qvadrat. Se Fig. VII n. 3 och Fig. XIV den större emot öster varande öppning; ty Dagklyftor på grottor, äfven som ingången uti Hällkistor och Randade stensättningar, är emot solen, oftast åt öster, äfven åt söder, ehuru ett och annat högst sällsamt undantag finnes, att de vända från solen. På några Danska grottor finnes ingen Dagklyfta, utan de äro helt och hållit tillstängda.

4:o *Tröskelstenen*, fordom *arinhella*, se

Fig. VII n. 4, en liten aflång sten i jorden uti Dagklyftan, är ett hufvudsakligt kännetecken på Tempelkummel, men är sällan bibehållen.

5:o *Grottan*, eller sjelfva Choret, som inneslutes af Kummelblockarna och täckes af en eller flera Takhällar. Man skulle fordom kallat den *gröftr* eller *hellir*. Danskarne kalla den Grafkammer. Den kan vara rund, qvadratlik, eller i rektangelform. Den kan hafva varit ett Tempelchor, ett Grafchor eller ett Rum under ett offeraltare. Således kunna vi uti Tempelkummel kalla den *Disar Chor*. Göterne kallade sina små Gudachor af trä *Skur*, eller skjul för Gudabilder, hvadan Skurgudar, således Gudaskjul, Afgudachor. Disar betyder, såsom redan anmärkt är, Gudomligheter, särdeles Gudinnor, i allmänhet. Uti Grafkummel kalla vi den *Griftkula*, (kan liknas vid de gamlas *Helgrindur*, eller samlingsrummet hos dödens Gudinna), och uti Offerkummel *Altargrufva*. Den är vanligen omkring 2 à 3, sällan 4 alnar hög, ofta äfven så vid, och har i sin mest aflånga grafform hos oss befunnits 12, 16, ej öfver 28 alnar lång och 4, högst 6 bred. Den är i bottnen jemn och stundom med sand och grus planerad.

6:o *Förvården*, fordom *Fordyri*, ett slags förstuga och stenbyggd ingång, som äfven kunde kallas Chorgång, Förchor, Klyftgång. Kan vara obetäckt eller utan Takhällar, Fig. VII n. 5, eller täckt, Fig. IX n. 4. Vänder emot öster eller söder, och på de rektangelformiga grottor, som hafva Förvård och då alltid äro grafmonumenter, inträffar den i en rät vinkel midtpå grottans östra långsida, bildande till hälften ett kors, hvarföre vi

kalla dem *Halfkorsgrafvar*, och en sådan är Fig. IX. Förvården är vanligen mindre och smalare, men äfven stundom lika lång och längre än grottan. Någon gång, då grottan är på en kulle, kan Förvården vara ganska långt stensatt och gå ända ned åt kullen, men har då takhällar endast på den del, som är grottan närmast.

7:o *Vårdhållare*, fordom *Gätir*, se Fig. VII n. 6. Fig. XIII de 2:ne stenar i öster.

8:o *Skiringsal*, Chorskrank, eller Förgård, är en sådan Fredsbana, som omgifver högar, se Fig. I. n. 5 och 6. Är likväl någon gång äfven rund, och då grottan är på en hög, kan den hafva fotkedja vid roten, och likväl ofvanpå Skiringsal omkring en eller flera grottor. Göternas Tempel, som åtminstone till större delen voro af trä, fredades deremot af ett trästängsel, som kallades *Skidgardr*. Skira är att rena, Skiring betyder upplysning, och Skiringsal var ett åt Gudarna invigdt ställe på den trakt af Norrige, som gränsar intill Bohuslän. Skiringsalen kan vara dubbel, en inre och en yttre. Stundom är den på Danska Monumenter med en stenrad, lik en mellanvägg, delad i 2:ne delar.

9:o *Baldurshällar* kan Skiringsalen hafva, likasom Fredsbanan, Fig. I n. 7 och 8.

10:o *Skirkälla* finner man stundom, ehuru sällan, qvarlefvor af, äfven så väl vid Tempel- och Altar-kummel, som vid Offerhögar. Om en sådan helig källa vid fordna Hedniska Templet vid Strasburg talar Keysler s. 48. Lemningar efter dylika hafva funnits vid Danska Monumenter.

11:o *Dubbelgrotta*, eller ett innerst i grottan varande inre Chor, har högst sällan

funnits och hittills endast i Danmark. Våre Fäder skulle kallat den *karmr* eller *Leidi Skemma.*

12:o *Mellangång*, på gamla Skandinaviska språket *Leiding*, leder ifrån yttre till inre Grottan, är merendels helt trång och liknar Förvården. — På detta sätt byggde man, utan kalk eller murtegel, små rum af stora stenmassor, bildande grafvårdar, altaren och Tempel, hvilka genom årtusenden ej voro i behof af reparationer, och af hvilka en stor del, utan krutets upptäckt, ej möjligen af menniskor kunnat förstöras.

Våra Nordiska Kummelgrottor äro på ett okändt sätt tilldanade af ett okändt folkslag, i ett råare tillstånd, än det vi af Nordens Historia känna, och det i ett högst aflägse tidehvarf, då byggnadskonsten ej var känd. De hafva ingenting gemensamt med Finska och Lappska Minnesmärken. Antingen vi anse dem för små Tempel och Helgedomar, eller för grafvar, eller för altaren, så äro de ej danade af de Göter, som inkommo med den Sigtunska Oden; ty de hade lysande med sten murade Tempel, såsom vid Upsala, eller mindre Hof, Gudahus och Skur med deras Skidgårdar, allt af trä, deruti afgudabilder af trä, med guld och silfverprydnader stodo på upphöjda platser, såsom i Norrige och i Jutland; eller offrade de åt sina 3:ne Öfvergudar på 3:ne högar, såsom vid Lejre i Seland och vid Lund i Skåne; äfven hade de heliga Lundar, såsom vid Upsala, vid Lund och flera ställen 22). Men äfven visa Nor-

22) I Sverige var första Templet i Forn-Sigtuna, se Yngl. C. 5. Det af guld lysande Gamla Upsala Tempel åt Thor, Oden och Freyr har

dens Häfder exempel af mera tänkande Hedniska Tviflare och Granskare, som förakta-

jag tillförene beskrifvit uti Inledn. till Fäd. Ant. s. 175. Det är, till och med den Helgade Lunden och Skirkällan, aftaget uti Svec. Ant. et Hod. Äfven ser man både Templet och dess Ruiner hos Peringsköld uti Mon. Upl. hos Verelius i Herv. Sag. och hos Busser. För öfrigt äro bevisen för dess verklighet uti Yngl. S. C. 72 och hos Adamus Brem. C. 233. Ett eget Tempel har äfven varit åt Freyrs, i dess hög upptagna, bild med dess Prestinna, och ett åt en förgudad Konung Erik, enligt Rimbertus uti Vita Ansgarii. Uti Vestergötland hafva varit flera helgedomar: ett Tempel med Friggas bild vid Skara; ett åt 100 Gudar, men i synnerhet åt Thor, förmodligen vid Gudhem, se Olof Tryggv. S. af Odde Munk s. 59: ett vid Hofva, hvilket lär vara det samma som omtalas i Olof Helg. S. C. 92, hvarest äfven flera Offerhus nämnas, dervid de annars gästfrie Vestgötar ej ville emottaga och herbergera den helige Olofs Christna sändebud. Våra Geografer, Rese- och Landskaps-beskrifvare uppgifva äfven Tempel vid Börsting på höjden Salen i Frökinds Härad, och vid Lekåsa Kyrka i Barne Härad i Vestergötland, vid Sura Kyrka i Vestmanland, vid Tegneby i Bohuslän ett Afgudahus, kalladt Rulla, och ett Tempel jemte en Offer-lund åt Thor vid Thorslunda på Öland. Namnen Odensvi i Vestmanland och Åkersbo Härad, äfven som i Småland och Södra Tjust Härad, tyckas äfven utmärka Gudahus. I Danmark lär varit Offerställe vid Odense på Fyen, men i Jutland, Aarhus Stift, Callö Härad, Thorsagers Socken känner man ett rundt Tempel åt Thor, hvilket på 400-talet uppbrändes af Frode IV. I Norrige hafva varit Tempel nästan i hvarje särskilt Landsort, och omtalar Stur-

de Afguderiet och trodde på den ende Gud, hvilken skapat Solen, Jorden och allt, hvar-

luson: Laders Afgudahus af trä ett litet stycke nordost från Trondheim i Striden Fögderi, — en stor förgyld kopparring var i dörren, Thors silfver- och guldprydda bild med hammaren jemte många andra Gudar stodo här på sina piedestaler, Offerblodet samlades i *Hlautbollar*, offerkittlar, och med *Hlaut Tynar*, svampar bundna på ändan af käppar, beståndktes menniskor, men väggar samt Gudasäten beströkos, elden var midt på golfvet, vid offer-gästabudet bars Hornet öfver elden, maten signades och man drack Odens, Njords, Freyrs, Brages samt döda vänners skålar: Ofterstället Mære med många hus i Trondheims Stift, Inderöe Fögderi, dit Hagen Jarl hade samlat flera Gudabilder. — Offerfester firades höst, vinter och vår, och tillägger Theodor. Monach. att de fingo gensvar af djefvulen: Hundstorp i Christiania Stift och Guldbrandsdalen, der Thors stora och ihåliga med guld- och silfver prydda bild, hållande hammarmärket, dyrkades, Guden trakterades dagligen med kött samt 4 limpor bröd, och visades han utom Templet på en med galler omgifven altan. Skiringsal är förut nämd s. 86 och 104. Frithiofs Saga omtalar Baldurshage i Bergen Stift och Sogns Distrikt, der ett stort Tempel, med staket omgifvet, var helgadt åt flera Gudar, men särdeles åt Baldur, och stodo Gudarnas, men i synnerhet Gudinnornas bilder uti Disarsalen, der elden var midtpå golfvet, och medan Konungen och hans män suto i en vrå och drucko, voro Drottningen och Hofdamerna sysslosatta med att smörja, torka och värma Gudabilderna. Templet var en fristad, så att sköna Prinsessor blefvo ditsatta såsom i ett kloster, men också blefvo de vid tillfälle likaledes derifrån röfvade af Herrar Riddare och Kättare,

af vi omgifvas. De gamla Offeraltaren, af hvilka några i Danmark ännu bibehållas, äro väl stenskifvor, lagda på uppresta stenár, men i en helt annan styl. De äro flata och ordentliga, nästan som bordskifvor, stående på stenfötter. Våra Kummelgrottor deremot, un-

då de med fett smorde Gudar kunde komma på eldbrasan, Konungen få ett slag för munnen, så att tänderna flögo ut, och armringen ryckas af Drottningen, så att hon släpades längs åt golfvet. På Island var på norra delen ett Tempel uti Vadsdal med en brunn eller Skirkälla, och i södra delen vid Kjalarnes, i hvilka Tempel voro altaren med ständig eld, blodkärl af koppar, stänkeqvastar m. m. Äfven omtalas ett offerhus i Nordlandet, Midfjord och Hunevatns Syssel vid Steinstadum, aflångt i öster och vester, Gudabilderna på norra sidan och dörren på södra. Bihanget till Gottlands Lagen s. 48 vittnar, att man äfven i Sverige hade heliga offerlundar. Sådana hafva varit vid Upsala, vid Bönestad i Södermanland, vid Arboga, vid berget Boredal i Örs Socken på Dal, vid Näsinge i Bohuslän, i Finheden i Småland på flera ställen, hvilka ännu med ett slags helig vördnad fredas, i Skåne vid Lund, Raflunda och vestra Karaby. Vid Hofslund nära Vexiö lär äfven varit en dylik, äfven som vid Herthedal på Seland. Om Templet i Bjarmaland vid Hvita Hafvet talas uti Olof Helg. S. C. 143 och Herrauds och Bosa S. C. 7. Der dyrkades Guden Jomala, som satt med kröna på hufvudet, en stor silfverskål, full af penningar, på knäna, och ett guldsmycke om halsen. Templet omgafs af ett träplank, och i denna förgård var en jordhög med penningar blandade i mullen, hvilka voro offrade till Gudomen, och var en Prinsessa Öfversta Prestinnan.

der hvilka intet tecken till grafplats finnes, och öfver hvilka Takhällen snarare liknar ett halfklot, hafva väl icke kunnat tjena till altaren. Äfven som vi allt ifrån Odens inträde i Norden känna Göternas Gudsdyrkan, Helgedomar och Offer, så känna vi äfven deras Begrafningssätt: man brände liken, lade askan i urnor, eller man begrof liken hela, man uppkastade ätthögar, man reste bautastenar. Utaf de kända Götiska Konungar och kämpar, hvilkas grafvar vi någorlunda kunna bestämma, hafva vi allt ifrån Ynglingarna till och med Sigurdska och Ifvarska slägterna spår att följa, för att bestämma begrafnings-sättet. Dessutom har jag af sjelfva Sturluson den trovärdiga anledning, att vid Odens ankomst till Norden, fann han här ett folk, som haft grafvar, af den beskaffenhet, att han kunde gå in och sätta sig under högarna, hvarföre man trodde, att han uppväckte de döda, ja, att han kunde gå in uti stenar, att jorden öppnade sig för honom och att han med blotta ord kunde binda de okända trollvarelser, som derinne bodde. Se Yngl. Sag. C. 7. Det är väl i sjelfva verket okändt, hvad slags folkstam det varit, hvad benämning den haft, och i hvilka mer eller mindre aflägsna sekler den här vistats, men antages att den närmast föregått de händelser, som hitförde Ynglinga slägten; så kan man äfven förena sig med den lärde Suhms tanke, som kallar dessa Antiodinska Skandinaver Joter, ja äfven visar, att de med Göter varit beslägtade. Om dessa Joter efter något vistande och sammanblandning med Göterna, och efter flera strider med dem, uttågat genom Danska länderna, der Jutland, eller Jotland, tyckes bibehålla deras namn;

så finner man orsaken, hvarföre några af de Danska, och till och med en del af de Skånska Kummelgrottor hafva någon smitta af Götiska smaken, såsom att de ej ligga något fördjupade i en ättkulle, utan såsom en stenkista alldeles öfvertäckta i en ätthög, att halfkors formen af grafvar mera närmat sig till likhet af cirkel, och att man uti dem finner urnor, aska m. m. af brännåldrens kännefecken; då deremot de klassiska Halfkorsgrafvarne hafva obrända lik, flera i en grotta, och i en helt annan ställning än i ätthögarna. Äfven har det kunnat hända på vissa tider och orter, att Göterne gjort försök, liknande de Jotiska stenmassor. Ännu ett skäl! Island, som i Joternas tid ej var upptäckt, hade trä-Tempel, har ätthögar och Stenrör, hvarföre i detta Stenrike ej Kummelgrottor, om dessa tillhörde Göterna? Ja äfven Upland, ynglingarnas Hufvudsäte, som öfverflödar af Götiska minnesmärken, hvarföre finnas der ingenstädes något slags qvarlefvor af dylika Stenvårdar? Det tyckes således, att denna gren af Jotisk folkstam ej så många Sekler uppehållit sig uti vår Nord, att de hunnit rotfästa sig uti det egentliga Svea Rike, icke heller öfverallt i Göta Rike. Likväl tyckas de, kort före Odens ankomst, lärt känna trakterna omkring Mälaren, ty annars hade han ej fått anvisning dit. Emedlertid försvunno med Joternas aftågande de namn och underrättelser, som tillhörde deras Minnesvårdar; och om någon gång en, ej från annat yngre närgränsande Monument tagen och bortblandad, benämning af viss person bibehållit sig, tillägger traditionen, att det varit en Jätte, det är en Joter. Annars kallas Kummelgrottor af allmogen: Offerhus, Altaren,

Jättegrafvar, Jättestugor, Trollstenar, Rösen, Stenstugor, Stenkummel, Kycklinge-högar eller hönor, stundom i Skåne och Danmark Stendyss och i Bohuslän Dyrhus.

Fornlemningar af alla slag kunna, såsom man redan sett, i anseende till lättheten att förklara dem och erhålla någon visshet om deras ändamål, vara *Bestämda*, då man äger tillräckliga anledningar för afgörandet; eller *Flertydiga*, då olika ledande slutsatser kunna äga rum, hvilka, tills vidare upplysningar, måste lemnas i sin oöfvervinneliga jemnvigt. Men på ett utmärkt sätt retas af denna Flertydighet den forskande blicken, vid undersökningen af Stensättningar, då ofta rätta synpunkten ej kan skönjas ifrån de hittills banade vägar.

Tempel-Kummel

Har jag trott mig kunna urskilja med dessa bestämda kännetecken: 1:o Om en liten pelarlik, eller pyramidformig sten finnes upprest i Disarchoret. Denna kan då med mycken trovärdighet anses för en Gud eller en Fétiche; dels finna vi af K. Håkan Adalsten Fostres Gulatings lag och Christendomsbalken, att det äfven i Hedendomens sista perioder var kändt, att man dyrkat högar och Stenvårdar, ja ordet *Haurgr*, eller *Hörg*, som här förekommer, betyder Gudabild, Tempel, Altare, och lär i sin äldsta bemärkelse just egentligen utmärkt ett Tempel-kummel och en dylik deruti varande tillbedd *Skyddssten;* dels veta vi, att ännu hedningar finnas i Indien, hvilka gifva sig alldeles dylika anledningar till andakts-öfningar. På Seland i Slagelse Härad och Stillinge Socken äro flera

Kummelgrottor på en aflång hög, kallad Hossedyss, omgifven af en rektangel-formig Skiringsal. Den största grottan är högst märklig, och äfven, såsom bestämdt Tempel-kummel, ganska sällsam. Den har ingen Dagklyfta, utan 4 Kummelblockar, formerande en sluten qvadrat, tillstänga alldeles Disarchoret, så att man ej kan komma der in; dock ser man, igenom öppningar emellan stenarna, en midtuti choret rest sten i prismatisk pyramidform och öfverst helt spetsig, till ½ alns höjd öfver jorden, hvaruti den står ganska fast nedsatt. Här upptäcker man således en liten Gud, som nu stått ett par tusende år i sin enslighet, odyrkad, men i säkrare förvar, än mången afsatt Regent, öfverskyggad af en täckhäll, 11 alnar i omkrets och emot 2 alnar tjock. Må hända ifrån början Dagklyfta varit å östra sidan, hvilken, vid de tillbedjandes aftågande från orten, blifvit igenstängd, för att afhålla profanerande händer. 2:o Om nära vid och midtföre Dagklyftan finnes ett offeraltare. I ofvannämde Socken på Seland och på Kjelstrups mark, på en af Skäldyssene ser man ett i detta afseende ganska märkligt Tempel-kummel. En täckhäll, öfver 9 alnar i omkrets och mot 2 alnar tjock, hvilar på 5 Kummelblockar. Nära invid dess Dagklyfta är rest ett offeraltare, bestående af en på båda sidor flat stenskifva, 15 alnar i omkrets och emot 1½ aln tjock, hvilande på 3:ne spetsiga stenfötter. Det är tydligt, att här offrades åt den Gud, som befann sig uti Tempel-kumlets Disarchor. 3:o Om i Dagklyftan synes en Tröskelsten, öfver hvilken förmodligen ingen fick träda, utan presterne, då någon förrättning i det

allra-

allrahelgaste var nödig. I Skåne, Skjuts Härad och Skegrie Socken, i söder nära Kyrkan, är ett skönt Tempel-kummel, der Tröskelstenen ganska tydligen ännu är bibehållen. Skiringsalen är en rektangel, 20 steg lång och 6 bred. Disarchoret, 2 alnar högt, utgöres af en mindre och 2:ne större Kummelblockar, formerande en rektangel, 3 alnar lång och 1¼ aln bred, öppen i södra gafveln för att bilda dagklyfta. Takhällen, af halfklots form, är 4 alnar i qvadrat och 2½ aln tjock. Sådana Tempelkummel med Tröskelstenar äro äfven ännu bibehållne i Danmark, se Antiqvariska Annaler D. 2 s. 39, 82. Dessa 3:ne ofvannämde kännetecken äro nu sällsamma och till större delen förstörda. På alla Tempel-kummel måste deremot inträffa: 4:o att så väl Takhällen som Kummelblockarna äro släta och stundom nästan likasom polerade inuti Disarchoret, men befinnas utanpå ganska ojemna och skrofliga; så att då stenskifvan på offer-altaren är i synnerhet ofvanpå platt och slät, är Takhällen på Tempel-kummel oftast med en skarp rygg, och ej sällan alldeles nära halfklots-form, så att den omöjligen kunnat tjena till offer. 5:o Har man hittills ej funnit urnor och ben hvarken under Offer-altaren eller under dessa Monumenter, som jag gifvit namn af Tempel-kummel. 6:o Plägar vid dessa Helgedomar ej synas tecken till täckt eller obetäckt Förvård. 7:o Kan således formen aldrig likna Halfkorsgrafvar, utan är antingen rund eller qvadratlik, oftast ojemt liknande både cirkel och qvadrat, äfven ofta utgörande, blott med 3:ne stenar, en liten rektangel, öppen i ena gafveln, (såsom det fordna vid Uppåkra

nära Lund, se Fig. XIII), och i alla dessa fall finnes blott en Takhäll. Jag har äfven funnit större och i synnerhet längre rektangelformer, öppna vid ena smalsidan mot Solen, försedde med flera takhällar, och anser jag äfven dessa vara ett slags Tempel-kummel. Så hafva de Christna Kyrkor först varit runda, sedan rektangelformiga efter Solskifte i öster och vester, se Diikman s. 29, 32. 8:o Är golfvet uti sjelfva Disarchoret något lägre än den yttre jordytan och med sand, grus eller småsten planeradt, hvaraf ännu plägar synas tydliga qvarlefvor.

Såsom flertydiga kännetecken, hvilka dels ej alltid inträffa, dels äfven vid grafvar och altaren kunna äga rum, är att Tempelgrottor; ehuru de finnas både högre och lägre, dels till en del åt baksidan täckte med jord, dels till alla delar ehöljde, stående så väl på högar, som på slätter och i skogar; likväl merendels äro *högre och stå friare* än andra stensättningar af detta slag. Jag har äfven anmärkt, att då Halfkorsgrafvar hafva Förvården merendels åt öster, hafva Tempel-kummel den oftare åt söder. Likasom Offeraltaren, kunna de äfven hafva qvarlefvor af små stenlagda brunnar eller *Skirkällor*, så anser jag dem som uppgifvas uti Annal. D. 2. s. 60, D. 1, s. 378. Märkligt är, att Tempel-kummel ofta finnas *Tvenne tillsamman*, likasom invigde åt ett Par, en Dubbel Gudom, (*Thor*, den Himmelska elden, Solen, åskan, och *Goa* eller Göja, jorden, morgonrodnan); då deremot Göternas Offerhögar flerestädes voro 3:ne tillsamman, — se hvad jag derom redan anfört s. 43. Nära förutnämda Tempel-kummel i Skåne på Skegrie ägor, men närmare och norr ifrån Maglarp,

finnas, inom en, 16 steg lång och 8 steg bred, Skiringsal, 2:ne dylika Tempel-kummel i rektangelform, 3 alnar långa, men endast 1 aln breda och nu utan Takhällar, hvilka blifvit förstörda. Dagklyftan har varit åt öster, och framför Monumentet ser man en sten, som antingen kan anses för en kullfallen Vårdhållare, eller för en från sitt ställe uppryckt Tröskelsten. På Seland vid det förut nämda Stillinge och på den andra af Skäldyssene uti en, med en stenrad tvådelad, Skiringsal, äro vid ena ändan 2:ne Tempelkummel, och på andra sidan stenraden ett altare för att offra åt Gudaparet. Tvenne Kummel tillsamman finnas på flera ställen i Danmark, Annal. D. 2 s. 79, 81, 83, D. 1, s. 358, 365, 368, 370, 372, 376, tvenne så förenade, att en smal mellangång leder från den ena till den andra s. 355, och tvenne tillsamman, samt dervid åt dem ett offeraltare s. 359 och 361.

Jag förmodar, att ett sådant Tempelkummel med offeraltare, eller må hända endast ett Altar-kummel, stått i medelpunkten af den stora stensättningen vid Salisbury, och att hela det nu qvarstående monumentet ej är annat, än ovanligt stora och praktfulla Skiringsalar, en yttre och en inre, båda 2-radiga med Takhällar försedda, och i jorden begagnade till begrafningsplatser. Runda Skiringsalar hafva äfven varit i bruk i Skåne, såsom man sett här Fig. XIII.

Att vi alla härstamma från Asien, intyga både Uppenbarelsens urkunder och sednare Forskares granskningar. Det är bekant, att man, i anledning af någon likhet emellan Persiskan och de Nordiska Språken, velat göra Göterna till Perser. Våra Kummel-grot-

tor skulle må hända med större trovärdighet leda oss till den slutsats, att Joterne voro en utflyttning af Indianer. Af Campbells och Paolinos Resor uti Indien ser man, att Templen der ej allenast finnas inhuggne uti bergen, utan äfven bestå af små uppförda grottor, uti hvilka finnas afgudabilder; att i grannskapet af dylika Tempel finnas vattendammar; att framför ingången sågs ett altare, upprest på pelare, omkring hvilket Presterne samlades; och att vid Madras i Jagrenats Pagoden dyrkas en svart sten i ojemn pyramidform, hvilken Gud 500 prester betjena med spisoffer, det de sjelfve i hemlighet uppäta. Kyrkoherden Fuglsang i Slagelse och S:t Michels Socken på Seland, som äfven varit i Indien, uppgifver uti Annal. D. 2 s. 41, att utom Indianernas stora och lysande Tempel, såsom i Sciringham, finnas ej allenast Gudabilder insatte uti håliga trän, utan äfven en mängd små Koviler, eller af sten hopsatta *Sanctuaria*, i byar, på slättmark och i skogar; att dessa hafva en ingång, vid 2 alnar i fyrkant, emot öster, en sten till dörrtröskel, täcksten och väggar på inre sidan jemnade, golfvet något lägre än jordytan, jemt, fast och planeradt; att äfven i de största Tempel är sjelfva Sanctuarium helt litet och trångt, så att de tillbedjande hvarken hafva tillträde till, eller kunna till fullo se den Gud, åt hvilken de frambära sina offer på ett altare, som i något afstånd står för Gudens åsyn; och slutligen, att dessa små Gudaskjul äro i rektangelform och stundom omgifvas af rektangelformiga stensättningar.

Att någon del af liknande vidskepelse eller åtminstone tradition derom i Norden bibehållit sig äfven i Göternas tidehvarf och

ända ned i Christendomens första inträde, se vi dels af de förbud emot dylik dyrkan, som finnas i gamla lagar, dels af det Bartholin uti Ant. Dan. s. 84 anför om K. Harald Hårdråda, att han sade sig ej vilja offra åt Gudar, som hade sin boning i stenar och ihåliga trän, utan i det ställe dyrka den Gud, som skapat verlden. Ännu saknas icke heller helt och hållit all fornsägn om Kummelgrottornas användande till heliga förrättningar. Worm nämner p. 6 några ställen i Norrige, der icke allenast bergshålor, utan äfven resta stengrottor uppgåfvos hafva varit något slags Tempel, men dessa orter höra nu till Göta rike och ligga i Bohuslän 23).

23) Utom i de s. 17 nämda Bergsgrottor hafva Tempel i Bohuslän kunnat vara uti klyftan, kallad Linjerns Kyrka i Forshälla Socken, och uti en dylik grotta i Råberget i Tegneby Socken. S. 489 omtalar Worm en grotta i Norrige, den han kallar *Templum Mirabile*. Uti Christiansands Stift, Telemarken, Hadeland och Hollen Socken, uti sjön Nordsöe, är en stor klippa, kallad *Vear*. Midt på sidan af denna klippa är ett stort Tempel uthugget med hvalf, till hvilket man ej utan med stegar kan komma. Här skall först hafva varit ett hedniskt Tempel och sedan en Kyrka, helgad åt S:t Michaël. Ännu ser man i detta stenhvalf en krok af jern, som varit till en dörr, eller till en klocka. Öfverst på berget är en Kyrkogård. Schöning och Gebhardi trodde, att Phenicierne varit här och uthuggit detta Tempel. Det är förmodligen ej detsamma, som Ramus omtalar uti Lister, 4 mil ofvanföre Syredal, och kallar 12 *Kjöers Hælder*, emedan Biskopen fick 12 kor för det han invigde denna Bergskrefs Kyrke, der hvalfvet som utgick från klippan uppgifves så stort, att 100 personer kunde stå derunder.

Traditionen om Tempel-kummels ändamål har gifvit anledning till förmodan, att alla slags Kummelgrottor haft någon Religionsbestämmelse, och härat tror jag att vi fått en del benämningar på dessa Monumenter. På Ickorna vallen i Gudhems Härad i Vestergötland vid Hornborga finnas, (jemte en runsten, flera stenrör, bautastenar, åtthögar, kummel-grottor och mindre stensättningar), en Halfkorsgraf, kallad *Giger-Ommen*, som visar på en gång, att monumentet är Jotiskt och att det blifvit ansedt för en helgedom; ty *gigur* eller *gygr* betyder en Bergs Nymf, en Jättinna, ett Jätte-, det är ett Jotiskt slägte. Uti Edda, Dæmes. 3, säges att *Ome* var ett af de namn, som Allfader hade redan i Asgård; Giger-Ommen betyder således något som vore helgadt åt Joternas Gudom. Men då man ej känt gamla ordet, och *Åmm* i Vestergötland betyder en ugn, så har man här bortvändt bemärkelsen, likasom i Danmark, der likväl äfven Jotiska benämningen bibehållit sig, således äro i Jutland eller Jylland, rätteligen Jotland, 2:ne Kummelgrottor (Annal. D. 1 s. 371, 374), hvilka kallas *Jynovn*, rätteligen *Jotommen*, eller den Jotiske Gudomen. En annan, nu förstörd, Halfkorsgraf i Vestergötland på Axvalla hed kallades Ons-, eller *Odenskulle*. På öen Falster kallas Kummelgrottorna utan omsvep Kyrkor, och finnas der 2:ne tillsamman, Stora och Lilla *Bondekirke*, som i denna bemärkelse vill säga Hedningarnas Tempel; ty hos allmogen bibehöllo sig längst fördomar, fornsägner och afguderi. De förut nämde *Skäldyssene* på Seland, äfven som en förstörd Kummelgrotta i Skåne, Herrestads Härad och Köpinge Socken vid Svenstorp, kallad *Skäl-*

oren, kunna väl, om benämningen är nyare, härledas från *Skjäl* gräns, men är den äldre, har den sin upprinnelse från *Skellr* ljud, klang, och kunde hafva afseende på Gudasvaren. Men då menniskorna ej allenast skåftals, utan äfven på samma tid, förguda och fördömma utmärkta föremål; så har en Jotisk Halfkorsgraf i Vestergötland, Vartofta Härad och Hångsdala Socken, *Lokehall* kallad, fått namn efter Göternas Beelzebub, den arglistige Gudars och Gudinnors smädare, Loke, om ej efter någon af Joterna, som upptagit denne sin fräntdes namn. Sjelfva det Bohuslänska *Dyrhus* kan ej komma af *dyr* kreatur; ty en del af dem äro grafvar, och på några af de öfriga vore ej möjligt att offra; icke heller hafva de på något sätt kunnat tjena till stallrum; således bör ordet härledas från *dyr* dyrbar, *dyrd* lof och pris, *dyrdlegr* majestätlig, hvilket passar med ett Gudaresidens.

Altar-Kummel

Äro af 2:ne slag, Jotiska och Götiska. Dessa sednare kunna, till åtskillnad och i anledning af sin form, kallas *Altarbord*, fordom *Blotabord:* de hafva en mera tunn och platt skifva, som hvilar vanligen på 3:ne resta, pelarlika, eller pyramidformiga stenar, såsom fötter, så att det Götiska tretalet äfven här ofta bibehålles. Sådana äro de på Seland äfven som flera i Danmark och Tyskland ännu bibehållna. De äro aftecknade hos Worm och Rhode, men hafva för öfrigt någon likhet af vanliga stenbord i en del lusthus i våra trädgårdar. *Jotiska Altar-kummel* har man deremot sett resta blott på 2:ne,

och då det ej alltid låtit sig göra, på 4 eller flera fötter: alle stenarne äro mera grofva och klumpformiga, och öfverst på den tjocka skifvan, som plägar vara mera fri för mossa, äro stundom hål ingräfda, förmodligen för att emottaga askan. Sådant tyckes ett monument vara vid Slagelse på Seland, bestående af grofva triangellika stenar, af hvilka de 2:ne utgöra fötter: detta jemte sin Skiringsal och tecken till Skirkälla är aftagit uti Ant. Annal. D. 2 Tab. II Fig. 3. Hit hörer äfven det Monument, som jag här föreställt Fig. XIV. Det är beläget i Skåne, Harjagers Härad vid Hofterup i det deraf så kallade Stendösegärdet. På fyra, $2\frac{1}{2}$ aln höga Stenfötter, hvilar en häll af omkring 2 alnar i kubik, som har öfverst några askehål och ganska litet mossa. Dagklyftan är 2 alnar hög, $2\frac{1}{2}$ aln bred, och Altargrufvan 2 alnar i diameter. Öppningarna äro för stora, för att kunna utmärka Tempel-kummel, hvilka äro mera slutna med en Dagklyfta af vid $1\frac{1}{2}$ aln, äfven mindre. För att bestyrka min öfvertygelse, att här ej kunde vara en graf, lät jag till 3 alnars djup gräfva uti altargrufvan, utan att finna ringaste spår till begrafningsplats.

Graf-Kummel

Äro oftast i rektangelform, eller *Halfkorsgrafvar*, enligt gamla språket *Dauda gröftr* eller *Drauga hellir*, se Fig. IX, som föreställer ett monument i Vestergötland, Gudhems Härad vid Stora Dala. Liken, hvaraf ända till 20 kunna finnas i en enda dylik familje-graf, ligga ej efter Griftkulans längd i söder och norr, utan efter dess bredd, så

att hufvuden äro i öster och fötterne i vester, i en sittande ställning; men ej såsom stundom i ätthögarna, att de blifvit satte på jorden i en rät eller trubbig vinkel, än mindre på stolar, hvilket äfven var brukligt i Högåldern;* utan här finnas de i en alldeles sammankrypande och nedtryckt ställning, nästan såsom då en hund, eller en markatta sitter mycket lutande. Är åter mera än en rad med lik, så att de omgifva hela grafven med ryggen emot väggarna, kunna de ej alla hafva ansigtet emot solen. I detta skick visa de sig stundom rundt omkring Kummelblockarna nederst uti Griftkulan, och har man stundom af flata stenar ihopsatt fyrkantiga Nicher eller *Skelettklyftor*, en för hvarje lik, men så små, att, utan denna sammantryckta ställning, kunde de der ej rymmas. Sällan finnas lemningar af skelett i Förvården, men väl kan hända, att man någon gång finner i griftkulan lik, utsträckte efter grafvens längd; i synnerhet sedan väggarne blifvit fullsatte, och kunna desse då hafva en längre och derefter passande Skelettklyfta. Om man skulle någon gång tycka, att liken ligga hufvudstupa; så kommer det deraf, att då hufvudskålen nedfallit från de öfriga ben, har den, igenom den lutande ställningen, kommit upp och nedvänd.

Kummel-grafvarne i Vestergötland tyckas vara de äldste, bäst bibehållande sin Jotiska karakter, och finnas i synnerhet på och vid Landryggen, särdeles vid trakterna omkring och emellan Billingen och Olleberg, eller Städerna Sköfde och Falköping 24).

24) På denna gamla Landrygg, nemligen i Gerum och Vartofta Härad, har jag råkat på en

stad vid Arlösa, åt norra sidan, vid ett berg på Hunneljung och vid Hunnerör, är ett sällsamt

och hvarpå man ser 2:ne stora nedfallna Takhällar; annars skulle denna oval vara en Skiringsal omkring kulan, utan att omgifva Förvården; några öfverlopps-stenar äro vid sidorna: en dylik fyrkantig mera skadad, så att till och med några af stenarna äro borrade, ehuru sprängningen blef förekommen, är norr om Käflinge vid landsvägen på enskiftade egendomen N:o 3 och 16. Offeraltaren vid Gårdstånga i Frosta Härad äro redan nämde sid. 24. *Torna Härad:* ett Altarkummel vid bäcken emellan Nöbbelöf och Valkärra på Kycklinge marken, för längre tid sedan förstördt. *Bara Härad:* emellan Stora Uppåkra och Flackarp på en liten höjd, se Fig. XHI, liknar en Hällkista, emedan Takhällen var borta, af hvilken den dervid liggande sten torde utgjort en del; men lär varit ett Tempelkummel med ett 4 alnar långt och 2½ aln bredt Disarchor, omgifvet af 2 alnar höga Kummelblockar: Skiringsalen höll 9 alnar i diameter: detta vackra monument fick jag tillfälle granska och afteckna, förr än det 1798 användes till dämning i Prestbostället vid Höjebro: Monumentet Trippelsten, eller Kycklinge-hönan kalladt, emellan Bara och Mölleberga, hade en stenskifva 6 alnar i fyrkant, upprest på 12 fötter till 2 alnars höjd, blef förstördt vid år 1792: vid Skabersjö har äfven på östra gärdet varit ett monument, kalladt Dyssesten: om Åkarps hög innehållit en Jotisk Fornlemning, så har den varit en Halfkorsgraf, äfven som de öfriga, hvilka nämnas s. 95. *Oxie Härad:* Mellangrefvie, Kartorps södra gärde: Klagstorp i Borrebacken: Stenstugan vid Oxie: Åkarps södra gärde, lär vara ett Altarkummel, ingången tyckes väl vara åt

sällsamt offeraltare, 2:ne breda och 11 alnar långa stenar ligga på hvarannan med småsten

norr, der några stenar fela, men rätta dagklyftan, helt trång, synes i öster. *Skjuts Härad:* 2:ne högar med Tempel-kummel äro redan nämde §. 137: nära dervid i Hammarlöf Socken vid östra Värlinge äro 2:ne mera aflånga grottor, må hända grafkummel, hvardera hafva 2:ne Takhällar med Dagklyftan i öster, och den ena har 2:ne Vårdhållare: Jätten Galles graf, som förstördes vid Gislöf, skall äfven hafva varit en Kummelgrotta. *Ljunits Härad:* Snårestad, vid torpet lilla Krutboden på Charlottenlunds ägor, en flertydig grotta. *Ingelstads Härad:* Stora Köpinge, Trolla-sten, ett Tempelkummel, har 6 Kummelblockar i ojemn cirkel, 4 à 5 alnar i diameter, dagklyftan åt söder, nu blott en vårdhållare, Takhällen i halfklotsform emot 3 alnar tjock. Hammenhögs norra gärde, vid vägen till Gottlösa på en hög, ett ovalt Grafkummel med Förvård, men Takhällarne förstörde. *Järrestads Härad:* en 12 alnar lång Halfkorsgraf, Stendösen kallad, emellan Järrestad och Gladsax: en dylik med 3:ne, och en 8 alnar lång Förvård med 2:ne Takhällar i Tommarp Socken vid Tågarp: ett Tempel eller Altarkummel, Kycklingehönan, vester ifrån Järrestads by: 2:ne grottor i Gladsax Kohage vid stranden: en vid Cimbrishamn och Bjæsemölla: och slutligen Björns hög vid Cimbris by och Viarp, lär vara ett Tempel eller Altarkummel, är åtminstone ingen Halfkorsgraf, men om någon som hetat Björn, följt eller anfört de utvandrande Joter, kunde han här, före afresan, förrättat sin Gudstjenst, och monumentet således behållit hans namn, samt åtföljt traditionen om Bjarn och Cimbrerne. Åt nordöstra sidan hafva Joter varit i Villands

emellan vid sidorna, så att en låg öppning är långs igenom altaret emellan öfra och undra stenen. Vid östra ändan stå 2:ne stenar reste lutande emot hvarannan, öfvertäckande såsom en krona, en emellan dem liggande rund sten. Se Richardson s. 197. Tab. XXV. Denna runda sten har då varit, antingen sjelfva den dyrkade Fetiche, eller dess fotstöd, åt hvilken man, i brist på tid att bygga ett Tempelkummel, gifvit till skyggd dessa 2 lutande stenar. De som uppfört monumentet hafva således blott genomtågat denna ort, utan att uppehålla sig. I Bleking, Bräkne Härad vid Hoby i skogen har man äfven sett en Kummelgrotta.

Danska Kummel-grottor äro merendels belägna flera på en aflång hög med fotkedja vid roten, eller Skiringsal ofvanpå högen. Sällan tyckas de äldste Halfkorsgrafvar förekomma, och då äro de af högar alldeles betäckte. Deremot finnas flera af de nyare altaren. På Seland var en Halfkorsgraf, hvilken likväl ej nämnes i Antiqvariske Annalerne, åtminstone ännu i behåll 1798 i Fredriksborgs Amt, Ölstycke socken på Adlære bys utmark, Griftkulan äfven som Förvården var 10 alnar lång, i grafven funnos 9 skelett och några flintknifvar. Af det stora antal, som kunde uppräknas, vill man endast anföra några, utom de förut nämde, anmärkningsvärda. Annal. D. 1 sid. 139, Långben

Härad, der vid Fjelkinge, norr ifrån och nära vägen till Christianstad, är en 6 alnar lång Halfkorsgraf med 4 Takhällar och Förvården 3 alnar med 2:ne Takhällar. Jemför min Disp. Monumenta Lapidaria, quæ in Scania exstant Gigantea.

Reses graf, utan takhäll, (en Fotangelform af samma namn hafva vi i Bohuslän, afteck- nad uti Göt. Mon. Tab. 1. n:o 2): sid. 356, dubbla takhällar, några under, och andra derofvanpå: s. 359, ett Jotiskt altare, blott med 2 fötter, D. 2 s. 77, fem grottor i en Skiringsal: s. 59, Skirkälla: s. 39 och 82, Trö- skelsten: s. 76, stenar af minsta storleken e- mellan takhällen och Kummelblockarna: sid. 80, en alldeles igenstängd, utan dagklyfta, dock nämnes ingen deruti varande Skydds- sten: s. 76, en liten öppning på monumentets baksida, hvarigenom förmodligen endast Pre- sterne fingo beskåda Helgedomen: och s. 4, Skiringsalen, hvars längd annars är i öster och vester, nu gående i söder och norr, in- neslutande ett monument, som inne vid ve- stra sidan vänder dagklyftan emot Skiring- salen, och presenterar således bakdelen åt Församlingen, hvilket visar att Presterne voro afundsjuke om Gudomens blickar. Sid. 44, spetsade hörnstenar på Skiringsalen: s. 76, en yttre Skiringsal, i rektangelform; och i dess vestra ända en inre qvadratlik, inneslutande monumentet. Flintarbeten finnas nästan all- tid i Grafkumlen; ty så väl offer, som Thors- dyrkan voro redan kände af Joterne: säll- samt är, att man äfven trott sig finna styc- ken af urnor, se Nyerup s. 54. I Jutland vilja vi anmärka ett monument med 2:ne små dubbel-grottor, en i hvart hörn, Annal. D. 1 s. 369: och en hög af 100 alnars omkrets, i hvars vestra ända var ett mindre grafkum- mel, som, tillika med större delen af dess låga förvård, var alldeles betäckt och i hö- gen innesluten, så att endast förvårdens in- gång var i dagen: på samma sätt var en dylik, men större, i östra ändan af samma hög, och

var den försedd med dubbel grötta samt mellangång, Nyerup s. 61. Uti Slesvig anmärkes, Annal. D. 1, s. 377, 9 à 10 kummelgrottor på en enda aflång hög: ett altare vid en ätthög: s. 378, tre altare inom en Skiringsal och vid hvardera märken efter Skirkälla. I Holstein D. 1 s. 379, ett tredubbelt altare med 3 skifvor på 10 fötter. I Tyskland finnas flera altare, och anföres af Worm s. 6, att man i Frisland trott, att grottorna voro ämnade till offerblodets emottagande, och att, före dödandet, tvungos de menniskor, som skulle offras (förmodligen fångne fiender), att inkrypa i grottan, der de med smuts af allmogen bestänktes, hvarföre man afskydde att gå in i dylika grottor.

Skydds-Hällar.

Deras utseende är redan beskrifvit sid. 123. Uti Kristni Saga s. 10 omtalas att i Gilja på Island var en sten, den förfäderne dyrkat, och offrat till; emedan de trodde att uti den bodde en *Armadr* eller Skyddsande. Äfvenså finner man uti Landnamabok, att man dyrkade *Gunnstenar*, hvilket ord ej lär komma af *Gunn*, som betyder krig och fältslag, utan af *gunst*, ynnest och beskydd. Intet annat, än en sådan dyrkan, har först gifvit ryktbarhet åt den i Skåne emellan Gästgifvaregårdarna Fjelkinge och Gedenryd nära Ljungby gård vid landsvägen liggande *Maglesten*, som är klumpformig, 10 alnar hög, 15 lång och 12 bred. Denna Hedniska vidskepelse har, under Christna medeltiden, i anledning af ett gammalt dryckeshorn och en jägarpipa, förvandlat sig uti den bekanta trollsagan om Ljungby horn och pipa, hvilka

märkvärdigheter ännu förvaras på gården och af hvilka man ser teckningen uti Linnés Skånska Resa s. 402. En sådan är äfven *Baltasten* i Kongsoran vid Raflunda i Skåne, vid hvilken ännu traditionen uppgifver, att sammankomster skett och vidskepelse blifvit öfvad. Af samma slag är *Glumsten* i Halland, Farås Härad, Vinberga Socken vid Falkenberg. Stenen är 4¾ aln hög, 4 alnar bred och öfver 7 alnar lång. Den skall synas 3 mil i sjön, och nämnes i Landnama vid K. Harald Hårdrådas krigsfärd år 1062, och som den ligger ytterst vid stranden, vittnar den således emot en allmän vattenminskning, se Richardson s. 96 Tab. 14. Hit torde man äfven kunna räkna de 2:ne *Guldstenarne*, en på hvardera sidan om vägen vid Femsjö i Vestbo Härad och Småland. Den ena, 6 alnar hög och 4 alnar i qvadrat, hvilar på några små stenar. Traditionen om guld och penningar, som under dem skulle finnas, tyckes visa, att man till Armadr offrat dyrbarheter. Flera stora stenar i Upland, som blifvit helgade och smorde, omtalas uti Hermansons Disputation De Unctione Lapidum, utgifven 1725 i Upsala, 8:o: nemligen i Hägunda Härad, Hageby Socken, Elfqvarnen nära vägen vid Fockstad, och en dylik vid Hellinge: i Tibble Socken vid Sundby, der vid stenen fans en brunn: i Järlåsa Socken: och i Näs Socken nära Enköping, Elfqvarnen på Kåsbacka. Uti Annal. D. 1. s. 378 uppgifves en ofantlig sten på en höjd i Slesvig, omgifven med en dubbel stensättning. En sådan Skyddshäll på en hög med fotkedja och mellangärd fans ännu 1798 på Seland uti den ofvannämnda Ölstycke Socken vid Halfkorsgrafven nära Adlære, men på andra sidan af ett stort

träsk. Hit räknar jag äfven den af Keysler s. 106 nämde 50 alnar höga *Eichelstein*, som sednare blifvit använd till fästningsverket vid Mayntz. Med dessa nära beslägtade äro:

Offerhällar,

Eller, såsom man fordom uttryckte sig, *Blotasteinar*, äro äfven stora, merendels utan underliggande supporter, på eller uti sjelfva jorden liggande stenar, men på öfra sidan flata och nyttjade till Offeraltare. En sådan är Hoby altare i Bleking vid landsvägen åt Ronneby: dess höjd är emot 3 alnar, och öfra sidan fri från mossa. Tvenne dylika äro i Torhamn Socken på ett platt stenberg, Altaremo kalladt, vid Sandhamn, och brukas ännu vid förbigående att på dem kasta ris och små stenar. Offerhällar i Småland vid Näsbyholm och på Bolmsö, uppgifvas af Ennes s. 33. En dylik på Island nämnes uti Landnama s. 94. I Vestergötland, Rèdvägs Härad, i Böne Församling, är berget Valhall, äfven verldens ända kalladt, derpå ligger en kantig ofvanpå flat sten, som kallas Skams altare, hvilken torde varit en offerhäll. För fullständigheten, har man äfven kallat en 16 alnar hög qvarlefva af ett bergras Skams Predikstol. På samma berg vid sjön Brängen skall vara en 7 alnar djup ättstupa.

Skydds-Pelare.

Eller *Skyddsstoder* hafva äfven blifvit dyrkade och skilja sig från de förutnämde Skyddshällar, i anseende till formen, se ofvan s. 123, äfven som deruti, att Hällarne tyckas till en del kunna hänföras till Jotiska

tiden, då deremot dessa sednare till och med tyckas någon gång hafva funnits i Göternas Tempel, äfven som de restes i grannskapet af ätthögar, der man gerna förrättade sin andakt. Holmverja Saga omtalar en viss man Thorstein, som gick in uti ett Tempel och tillbad en der upprest sten, från hvilken man äfven trodde sig höra ett Gudasvar och en spådom på vers. Jemför Keysler s. 22: och s. 13 etc. uppräknas flera Kyrkomötens beslut, hvilka förbjuda en sådan stenars dyrkan. Då desse stenar äro Götiska Monumenter, finner man dem stundom ännu bibehållne 3:ne tillsamman. De märkligaste jag sett af detta slag äro i Bohuslän, Nordre Härad, Norum Socken, vid gården Holm: de 2:ne äro 7, och den tredje, 5 alnar hög, af ett stenslag, som emot solen är högst lysande. Dessa odanade stoder öfverträffa, i sin okonstlade och verkligen förvånande skönhet, allt hvad den hedna verlden frambragt af Gudabilder, hvilka hos de flesta nationer varit och äro högst vanskapliga. Uti Vestergötland i Kinnefjerdings Härad vid Linnerfva och Brakelund på en höjd, likaså nedåt Alingsås, emellan Mellby och Esunga, vid Gynneved nära landsvägen, äfven som i Småland och Vestra Härad ej långt ifrån Vrigstads Gästgifvaregård på Sönnerby gärde, har jag träffat 3:ne vid hvarannan reste stenar af omkring 3 till 5 alnars höjd. Af samma slag anser jag den 5 alnar höga och trekantiga stén i Torsås Socken vid Ingelstads sjögård på en lång jordvall, och den 10 alnar höga *Slummesten* i Halland, Himle Härad vid Gödestad, se Richardson s. 75, Tab. X, likaså Habors stenar omkring 7 alnar höga, i Årstads Härad och Socken, se s. 104, Tab. XVI. Äfven

den vid Spogstad i Tonnersjö Härad nära landsvägen reste sten af 10 alnar. Den höga Jättestenen vid landsvägen i Nerike, Skyllersta Härad och Svennavad Socken, som Tuneld nämner s. 243, äfvenså de vid Tanum och He i Bohuslän s. 371, kunna här få sina rum. Den af Lindskog H. 3 sid. 19 nämda, i Vestergötland på Högberget vid Vartofta, lär vara af samma beskaffenhet. De 3:ne höga reste stenar i Skåne emellan Broby och Marklunda i östra Göinge Härad hafva bibehållit så mycket af sin fordna bemärkelse, att man säger en Kyrka der fordom stått. Den, 3 alnar höga, *Nålasten* nedom Svärtingskulle vid Raflunda, och *Vesesten* i Bara Härad vid Vismarlöf, kunde äfven föras till dessas antal. Ovisst är, om icke våra Fotanglar, se Fig. V, med sina 3 vinkelstenar haft samma bestämmelse, och att detta är orsaken, hvarföre de i Småland ännu kallas Tillbedjare-platser. Äfven såsom man ej sällan byggt Kyrkor, der hedniska Tempel varit, så har man äfven uppfört dem på rum, hvilka tillförne varit allmänt sökte, för sina Skydds-pelare; således har man i Vestergötland sett en öfver 6 alnar hög sten rest vid norra sidan om tornet i Flo och Åse Härad. Uti Svec. Ant. et Hod. uppgifves på östra Hisingen, emellan Lundby och Sjöborg, flera reste stenar, med småsten kringsatte, och en, som det tyckes, utmärkt hög stenstod, af hvilka större delen torde höra till denna klass. *Odensflisa* eller de 2 emot 5 alnar höga och invid hvarannan reste stenar vid Gärdslösa på Öland, se Linné s. 159, utvisa ej ett begrafningsställe, utan ett dyrkningssätt åt Oden. Således torde äfven de 3 så kallade Bautastenar kunna förklaras vid Stillinge på Se-

land, Annal. D. 2 s. 78. En stor del af de i Norrige uppgifne ovanligt höga Bautastenar, och säkert de med stenringar eller små stenrör omgifne, hafva varit Skydds-pelare, såsom i Christiania Län, Hedemarken vid gården Brynni nära Ronsedals Kyrka: i Bergens Län, Sundhord och Tysnæs vid Meland, och i Fjeldberg Härad vid gården Sjo: Trondheims Län på utmarken vid gården Skey i Sparboen: och Lindåsens Socken vid Sindesåker gård. Se Worm s. 63. Nyerup s. 7 etc., jemför Arnkiel s. 224. De 2:ne af Worm s. 64 nämde 9 alnar höga stenar kunde, i anledning af sagan om 2 jättar, som satt i jorden sina svärd, hvilka der blifvit i sten förvandlade, gifva anvisning på en Tvekamps plats; ty äfven efter envigen upprestes stenar, ehuru knappast så stora. I allmänhet gifver, utom tretalet, en ovanlig höjd, en, några få ensamme, eller flere stenar, som ej randa någon figur, äfven som små vårdprydnader af kullersten omkring Pyramiderna, anledning att anse reste stenar för Skyddsstoder. Men om de i mängd finnas på slagfält, om de i större eller mindre antal stå på höjden af, eller såsom vårdprydnader omgifva, ätthögar, eller om de randa namngifna grafvar på jemna fältet; äro de deremot med säkerhet Bautastenar.

Hällkistor.

De som stå öfverhöljde, fördjupade, eller alldeles på bottnen af ätthögar och stenrör, äro ej sjelfständiga monumenter, utan anses såsom delar af dessa högar, och detta slag af griftställen hafva vi kallat *Stenkistor*. Stå de åter på jemna fältet eller på höjder i

dagen, så kalla vi dem *Hällkistor*, och kunna de då hafva jord- eller stenkullar till vård-prydnader, samt dessutom omgifvas af flera *Vårdhållare*. De bestå merendels af ½, 1 à 2 alnar höga flisformiga stenar i qvadratlik, eller aflång figur, merendels med någon öppen *Ingång*, ehuru ej alltid emot Solen. Kanhända alla haft, hvad några få ännu bibehålla, en eller flera *Täckstenar* till lock, merendels äfven närmast i flisform. De äro aldrig flertydiga, utan kunna alla anses för grafvårdar, och bibehålla ofta namn af viss person. Hällkistan Fig. VIII, med ingång åt vester, några regelbundna vårdprydnader på baksidan, och några nu strödde samt i oordning brågte vid ingången, föreställer Kon. Hakes graf på skogen Hakesås i Bohuslän vid öfra Ared, emellan Gästgifvaregårdarna Grohed och Åker: ¼ mil härifrån vid Tollered på Buresås är Kon. Bures graf, och tillägger traditionen, att Hake bott på ett berg vid Tollered, hvarest äfven skall finnas ruiner efter slottet, och att han bekrigat och slagit Bure. Denna Hakes graf är 6 alnar lång, 3 alnar bred och flisorna vid 2 alnar höga. I grafven ser man en större flisa, som tyckes varit en af de fordna täckstenarne, och derjemte en grop, till minne af skattgräfvare, hvilka äfven varit på skogen Gälen vid Hjertum, der de, efter Slagrutans anvisning, uppkastade en stensatt grafplats, och funno omsider, på 6 alnars djup, — en half hästsko. På Oroust vid Tegneby uti Lunde slätts Kohage ser man, på ett stenrör, en Hällkista med Täcksten, öppen i sydvestra smala ändan. Den är af ett ovanligt utseende, såsom man ville föreställa sig en packlår öppen i ena ändan, för att der införa någon lång fyrkan-

tig låda. Trenne Hällkistor i Bohuslän finnas aftagna i Thams Göt. Mon. Tab. XI och XVII. En i Sotenäs Härad och Tössene Socken vid Hunnebo och Toftedal, vid 10 alnar lång med täckstenar, men utan ingång. Den andra dervid på Bögebacke, 3½ aln lång med ingång åt söder: täckstenen ligger inuti nedfallen: bakom grafven är en rest bred flisformig sten, och vid hvardera sidan 6 bautastenar till vårdhållare: och visa dessa ända till 3 alnar höga reste stenar, att Monumentet icke varit öfvertäckt af jordhög eller stenrör. Den Tredje är Skottske Kon. Wallberts graf-monument i Tanums Socken vid Prestmyran på en liten höjd: grafven är öfver 4 alnar lång, har täcksten och öppning i sydvest: dervid ser man en stenrörs kulle med qvarlefvor af fotkedja, jemte flera ättkullar. Det fordna sten-monument emellan Knästorp och Uppåkra vid Lund, hvilket Kil. Stobæus uti sin Disp. *Mjolnar Hammar Thors* aftecknat, jemte den ensamt deruti funna stenknif, tyckes hafva varit en stenkista uti ett stenrör, och blef af denna flintstens graf 14 lass sten till gärdesgårdar. Deremot tyckes den *Riesenbette* i Holstein som uppgifves, Annal. D. 1 s. 378, vara en Hällkista.

Strödde Stensättningar på *Valplatser*

Utgöras af Bautastenar, och bland dem finnas dock en del, hvilka randa Figurer. Skulle framföre en linie, eller strödd massa, stå en rest sten, såsom anförare, kunde man kalla den *Fylkis Drotten*, äfven som om nå-

rars minnen, bröt han upp härifrån Nyårsdagen 1678. I Albo Härad vid Raflunda Lund i Skipparps skog ser man en mängd, 2, 3 à 4 alnar höga stenar, strödde i afbrutna rader, så att på afstånd skulle man snart tro, att der ännu en armé stod uppställd i linie, med luckor emellan särskilta fördelningar 26).

26) Utom de förutnämnda högar och stenrör vid Raflunda, är denna ort, och i synnerhet Raflunda Lund märkvärdig, ej allenast såsom ett gammalt offerställe med en helig Lund, utan äfven för de vid denna kust i sednare tider gjorda fynd af Romerskt och Engelskt mynt, Guldringar, stora Smycken, små gubb-bilder och flera Talismaniska guldarbeten, samt större och mindre Bernstens stycken, hvarföre Floræus, men endast med stöd af Rudbeck, hit lämpar hvad Romarne anfört om Insula Glessaria och Phaëtons äfventyr. Emedlertid, då bernsten äfven kallas Raf, har Socknen fått namn af detta raf och denna Lund. Äfven hafva der funnits urnor, kol samt ben af menniskor och djur. Floræus och Gillberg anföra utan grund, att vid Raflunda varit en stad, som hetat Lund. Troligare är allmogens sägn, att Male Stad legat här vid utloppet af Skipparps å; der en för den tiden god hamn, jemte offerstället, gifvit anledning till liflig rörelse, folkrikhet och välmåga. Märken efter hamn med brygga synas, och de kringliggande åkrar kallas ännu Maletofta. Förledit år föranstaltade jag att Författningarne rörande förhållandet vid fynd, eller påminnelser derom, blefvo uti de närgränsande Kyrkor uppläsne, och vore ett Förordnande önskligt, att detta årligen skulle verkställas. Att Runeberga högar, som äro utan all yttre stensättning, skulle kunna utmärka ett slagfält är redan visadt s. 75. Vid samma trakt på Tirups hed ser man ett sednare monument; ty man har uppkastat en li-

Nära dervid i Torups Lund ser man i 2:ne från hvarannan åtskilda massor, tillsammans omkring 200 stenar, af hvilka de flesta landa cirklar och några få ovaler med en polarsten: desse hafva således ett flertydigt utseende, och skulle kunna vara Tingsställen med dervid varande Enviges platser. Likaledes emellan Gästgifvaregårdarne Rörum och Bröšarp vid landsvägen, nära Torup stå emot 100 strödde stenar. Desse, och än mera de i Räflunda lund, utvisa bestämdt slagfält, och kunna antingen stå i förbindelse med den sid. 119 nämnda Ragnar Lodbroks expedition vid Hvitaby och Kivik, eller kan den vara ett minne af oenigheten emellan de Danska Prinsar och bröder, då Frode V hin Fräkne, på 500-talet, slog Halfdan och satte Ingel Vendemod till Konung i södra Skåne. I det närgränsande Gärds Härad, emellan Ugerup och Gringelstad ser man äfven vid 60 flertydiga reste stenar, och deribland 2:ne vackra former, en i cirkel och en i oval med polarsten. De i vestra Göinge Härad emellan Araslöf och Vinslöf, äfven som emellan Röinge och Vankifva, tyckas deremot bestämdt anvisa fordna krigs-oroligheter. De öfver 40 vid vestra Häglinge, bland hvilka 2:ne Banerförare resa sig emot hvarannan, tyckas utmärka ett mindre Höfdinga krig, under näfverätts tiden. Hit höra äfven de i särskilta massor reste

ten jordhög till minne af Fältmarskalk Helmfeldt, som der stupade i slaget d. 14 Juli 1677. Den mängd af högar på några ställen i Finheden, se sid. 72, äfven som de Tuneld, s. 151 uppgifver i Södermanland vid Malm, Kläfstad gärde och stora Hopen, kunna äfven vara minnen af Götiska bardalekar.

stenar vid Bjerlöf i Färlöfs Socken och östra Göinge Härad. I Bjära Härad, Grefvie Socken vid Ängelsbäck skall äfven finnas en mängd reste stenar, hvilka troligen gifva åter anvisning på Frode V:s tid, då Halland och norra Skåne skulle återtagas från Sverige, se Suhm D. 1 s. 268. Sådane bestämde stensättningar finnas i Bleking och Lister Härad vid Mörrum: i Halland på och nedom höjden Fjärås Bräka kallad, vid Kongsbacka, der emot 200 ganska höga, i en lång rad strödde, med några cirkelformer, stå såsom stumma tolkar, att väcka beundran och nyfikenhet: tradition bibehåller sig om en K. Frode, som efter en misslyckad landstigning blifvit slagen: man ser flera ättkullar emellan stenarna: Fylkis-drotten, Frue eller Frodes sten kallad, ligger kullfallen, och om någon ansedd hjelte här stupat, lär han hvila i den närbelägna hög med ätthäll och fotkedja: monumentet är aftecknadt hos Richardson Tab. IV, äfven som Tab. VII höjden Ekerslund vid Värö i Viske Härad, der man jemte bautastenar ser rörkullar, fyrkanter med hörnstenar, en cirkel, flera ovaler med och utan polarstenar, 2:ne med 3 stenar vid ena spetsen, ej olika skeppsformer, och 2:ne små ovaler, vid ena spetsen sammantryckte, och vid andra bundna med en föreningskedja. Både Saxo och Hvitfeld omtala huru K. Frode III blef jordad vid Värö bro på Seland; om ej orterne blifvit förblandade, lär således der äfven vara en bro af samma namn. Annars kunna dessa Halländska Monumenter hänföras till Frode V:s ofvannämda krigståg. Minnesmärken af dylik art i Småland uppgifver Ennes, s. 29. Värends

hed

hed är nämd här s. 57. Orsaken, hvarföre Bråvalla i Östergötland ej uppvisar någon sådan sten-armé, lär vara den, att då ingen fiendskap emellan Regenter eller Nationer vållat kriget, fick man å båda sidor i fred hemföra slagna vänners och slägtingars lik. I Vestergötland på Ickorna vallen vid Hornborga ser man äfven resta valplats-stenar. Peringsköld s. 294 uppgifver flera ättkullar, randade och fyllda cirklar och fyrkanter i Upland emellan Danmarks Kyrka och Fårebro vid Lötgrinden, men tviflar, utan tillfäcklig anledning, att de kunna hänföras till K. Erik den Heliges nederlag 1160.

Randade Sten-Former,

Hvilka derjemte kunna vara planerade och fyllde, äro, i anseende till den figur de bilda, af flera slag, hvilka redan äro uppräknade s. 129. Men de äro äfven, så vida de kunna bestämmas (hvilket ej alltid sker af figuren), af olika slag, i anseende till de ändamål, hvarföre de blifvit danade. Här sakna vi hjelpreda af Sagorna, deruti de knappast nämnas, ehuru de i ganska stor mängd finnas i våra Nordiska länder. Likväl är säkert att de, äfven som stenrör och Hällkistor, tillhöra tiden efter Odens ankomst; ty dels finnas några deraf på Island, dels kunna vi, genom traditioners jemförande med Historiska uppgifter, bestämma åldren på några af dem, som fått namn af viss person 27).

27) Då vår äldsta Historia är hämtad från ett så aflägse ställe som Island, då vi icke ännu sjelfve rätt känna alla våra Fornlemningar, och

Tingsplatser.

Våra Fäder hafva kallat alla slags samlingar Ting. Således innefattas, under namnet Tingsplatser, Val- och Hyllnings-ställen, samt Domaresäten, äfven som orten för Riksmöten, Beskattnings-stämmor och Krigsuppbud. Äldsta och rätta formen är den runda så väl på Domaresäten som på ätthögar. Att båda äro oftare rektangelformiga i Danmark, visar en yngre ålder. De gamle sade derföre *Logringi*, ännu säger man Domare-Ringen vid Norrköping, och Ring kallade man dem äfven på Jutland. Många orter hafva derföre, i ansende till deras grannskap med dessa stensättningar, fått namn af Ting eller af Ring. De finnas likväl äfven hos oss både ovala och fyrkantiga. Vi kunna äfven kalla dem *Idavallar*, som enligt Edda Dæmes. 12 var det ställe, der Gudarne höllo sina ting och rådplägningar. Stundom befinna de sig, såsom vårdprydnader, på de stora Tingshö-

än mindre kunna vänta det af fordna forskande främlingar; må man ej undra, att så mycket, hvaruti vi ej egentligen deltaga, finnes i Sagorna, och att våra många stenmonument ej af dem upplysas. Stenrör, stensatta grafvar, ja äfven dyrkade stenar hade de sjelfve på Island. Förmodligen lär det talas om en Skyddshäll uti Yngl. S. C. 15, hvarest berättas, att Upsala Kon. Svegder skulle finna Oden uti en stor sten, men omkom vid försöket, hvilket var ett försåt, tillställdt af en fiendtlig folkstam, som här kallas dvärgar. Våra Mora stenar äro ej äldre än Christendomen och valrättigheten; men i Ol. Tryggv. S. C. 64 nämnes, att när Konungen höll ting i Norrige, stod han på en stor sten.

gar, stundom sjelfständiga på små höjder och ofta på jemna fältet. Merendels äro de omgifne af andra minnesvårdar, i synnerhet af grafställen, hvaraf de stundom blifva flertydiga. Ej sällan äro flere kretsar tillsamman, hvilket kunnat ske deraf, att hvarje af dem blifvit begagnad vid olika ändamål för mötet. Ja, om detta ändamål också på ett ställe alltid varit rättegång, kunde en samlad allmoge företagit sig att, vid hvarje särdeles högtidligt mål, uppsätta en ny cirkel. De särskilta delar af dessa Samfundsordningens och Rättvisans Idavallar äro:

1:o *Drottsätet*, fordom *Öndvegi*, Konungens, eller i hans frånvaro, dess utsände Befallningshafvandes säte, eller platsen för Lagmannen, såsom ortens Domare. På dessa säten hafva de, åtminstone vid vissa tillfällen, ej sutit, utan stått. Se Fig. II n. 1. De äro af större domstens form, men finnas mera sällan nu bibehållna, utgöra likväl då ett hufvudsakligt kännetecken på en Tingsplats. Högst sällan förekomma mindre *Jarlsäten* vid Drottsätet inne uti den randade banan. Väsendtlige delar äro:

2:o *Domstenar* af den s. 123 nämnda form, eller i deras ställe, ehuru sällan, *Idavalls-Stoder* af bautastens storlek. De bilda hos oss oftast och egentligen en cirkel, eller *Tings-kringla:* merendels i Danmark en fyrkant, lika de gamle *Vebund:* äfven som man stundom får se ovaler. Men då annan form ej utmärkes, tages för afgjordt, att monumentet är rundt. Egentligen, dock sällan, äro desse stenar till antalet 12 och, då de äro för 2:ne Distrikt, 24. I Sverige äro de ganska ofta 9. Dem skulle nämden sitta eller stå uppå, och, då de voro stoder, stå vid. Se vid Fig. II,

de 12 stenar, som utgöra cirkeln. Någon gång har man funnit dem upplagde på 3:ne små stenar, hvilka vi kalla *Fotkulor*, hvarpå desse Nämdmäns Taburetter upplyftas, såsom på Estrader.

3:o *Lagmans-Hällen*, ett stöd i bautastens form bakom Domarens stol, förekommer sällan, se Fig. II n. 2. I dess ställe har någon gång visat sig ett

4:o *Idavalls Bord* eller *Steinbordi*, en flat sten, som kunnat tjena till bord framför Ordförandens säte, är likväl högst sällsynt.

5:o *Fredsbanan*, såsom vid Tingshögar, i en stor rektangel, omgifvande Idavallen, förekommer på Danska monumenter.

6:o *Ingång*, både för Fredsbanan och Idavallen, se Fig. I n. 9, Fig. II n. 5, finnes sällan, är ej alltid emot Solen.

7:o *Vårdhållare*, se Fig. II n. 4, fordom *Vardveiting*, eller *Gätir* 28).

28) Öland, Resmo, — Drottsäte, 9 Domstenar, alla på Fotkulor: Röda, — 7 stenar på fotkulor: Vanborga, ytterst vid stranden, norr om byn, — 8 stenar på fotkulor. Gottland, Anga, — Drottsäte, Lagmanshäll och 10 stenar på fotkulor. Sådane trefotade Domstenar finnas äfven på Bornholm. Småland, Östbo Härad, emellan Vernamo och Mosle, — 4 klotlika stenar, i qvadrat ställde, med underliggande flisor, må hända ett gammalt gränsmärke. Tolf domstenar finnas: i Skåne, Ö. Göinge Härad, Färlöf — oval: Öland, emellan Sandby och Gårdby, — fyrkant med Drottsäte: Östergötland, Kinds Härad, vid Hägerstads Kyrka, — med Drottsäte. Tjugefyra Idavalls Stoder, Vestergötland, Vadsbo Härad, vid Askeberga, — oval, 84 alnar lång, 24 bred, stenarne 4 à 5 alnar; om ej antalet af dem vore 24, och

Af en myckenhet Fornlemningar af detta slag, vill man endast nämna några få. I Up-

traditionen kallade monumentet Tingstenar, vore det högst flertydigt; det är aftaget uti Thams Politiska Anteckningar. Tvenne Vårdhållare finnas i Småland, Vernamo vid Sörborja, — 10 domstenar, ingången i vester. Bakom Drottsätet, som var högre, ett mindre Jarlsäte, eller Lagläsarestol — Skåne, norra Åsbo Härad, vid Ösjö, hade 12, och dervid en mindre cirkel af 6, domstenar; så att här varit likasom både öfver- och under-rätt. En ganska märkvärdig Tingsplats har varit i Norrige, Christiansands Län, Stavangers Amt, Jæderens fögderi, Hålands Församling vid Sola: 24 vid 2 alnar höga Domstenar danade en cirkel, uti hvars medelpunkt låg en massif, fyrkantig gråsten till bord, och dervid 2:ne hvita stenar såsom stolar, båda vid samma sida af bordet, således Drott- och Jarl-säte. Ifrån bordets 4 hörn och 4 sidor utgingo till periferien 8 radier, lagde med hvit kullersten af andra storleken. Samma slags hvita stenar lågo äfven, såsom perlrader, emellan de 24 Domstenar i cirkeln, för att närmare sluta den. Detta monument, som nu är förstördt eller af sand öfverhöljdt, har både varit ett Tingställe för, och ett gränsmärke emellan flera distrikt. Norrska Jarlen och hjelten Erling Skjalgson har bott på Sola omkring år 1000, beherrskat orten deromkring, och här hållit sina ting. Han hade dagligen 80, vid högtidliga tillfällen 200 tjenare, och gick aldrig i vikingsfärd på mindre skepp än af 32 åror och 200 mans besättning. Monumentet var ännu i behåll 1743, då både beskrifning och teckning af ortens Amtman inlemnades på befallning till Regeringen i Danmark, men år 1811, då vidare efterfrågan skedde, kunde det ej igenfinnas. Det är afteeknadt uti Ant.

land-Hyllningsstället *Mora stenar*, en mil från Upsala i Lagga Socken, ej långt från Danmarks Kyrka på Kongsängen. De hafva från början varit 12 med ett högre Drottsäte midtuti, på hvilket stod inhuggen bilden af en Konung med Krona, Spira och Riksäple. Af de öfriga visade en, Svenska vapnet: en, S:t Eriks bild: en, latinsk inskrift öfver Erik af Pomern: en, öfver Carl Knutsons val: och den ena var ett stycke af en Runsten. De hafva blifvit till större delen bortförde och skingrade. De återstående, med obehöriga namn inhuggne, till en del sönderslagne och förderfvade, förvaras nu uti en liten dertill

Annal. D. 1. H. 1. Tab. III. Fig. 1. I Danmark skola äfven några Tingställen finnas med Idavalls bord. På Seland, Korsöer Amt, emellan Slagelse och Hejninge ligger ett 3 alnar långt Drottsäte, med 3:ne Lagmanshällar bakom, och framtill 2:ne Jarlsäten ett vid hvarje ända af Drottsätet. Dessa säten omgifvas af en rektangel, randad med 78 Idavalls Stoder, af hvilka de medlersta på båda smalsidorna resa sig öfver de andra, såsom Baldursstenar. Ingången är midtföre Drottsätet. Monumentet kallas Konge Sædet. I Holbeck Amt, Tudse Härad, Utbye Söcken vid Bognæs är en större cirkel, kallad Kongens krets, med 2:ne mindre på hvarje sida, kallade, Drottningens och Prinsens kretsar. Monumentet har namn af Jätteting. I Sorö Amt, vestra Flakeberg Härad, Marvede Socken visar sig en mycket aflång Fredsbana i rektangel, i öster och vester, midtpå vid norra långsidan ser man ett Drottsäte, af Naturen urhälkadt, liknande en länstol. I östra ändan af fredsbanan äro åt bisittarna 8 Domstenar, formerande en halfmåne. Monumentet är sällsamt och kallas Drottning Margretas sten.

uppförd byggnad, och ser man ännu delar af Runstenen, af de 3 ristade kronor, samt en sten med en sköld och deruti ett kors. På Sêland har äfven kongsstolen vid Lejre varit med cirkel omgifven, äfven som hyllningsställe varit vid Isefjorden, nära Rörviks Kyrka och den fordna staden Isby. Både Suhm och Worm omtala Vordingborgs Tingsställe, såsom en Oval af 46 Domstenar med ingång och Drottsäte, på hvilken runor voro ristade, dem Worm läste sålunda: *efthe Disalogr ter geu kerdi dia hid;* och uttydde det sålunda: såsom Disas lagar äro i pris, så bör käromål hit bringas. Men Disar voro Gudinnor i allmänhet, i synnerhet Odens Valkyrier, och hade intet med lagverket att beställa, utan hade då Gudinnan Syn bort nämnas, hvarföre ordspråket *Syn går för sagen* har en dubbel bemärkelse: den ena att Gudinnan Syn styrer rättegångssaker: den andra, att ett ögonvittne är säkrare, än allt hvad rykten kunna intyga. Jag läser: *eft a disa loga rtr (retter) gav, gardi thin hilu:* det är: sedan desse lagens rätter voro gifna (sedan lag blifvit stiftad och rättegångsställe här inrättadt), gjordes denna sten. Stenen förvaras nu i uppgången till runda tornet i Köpenhamn. Tingsstället, Hästevads stenar kalladt, vid Halleberg i Vestergötland, består af 8 stenar. Den förstörda cirkeln i Vermland vid Holma hade 24 stenar utom Drottsätet. Arkils Tingstad i Upland, som i Bautil är afttecknad N:o 55, är fyrkantig med tätt till hvarannan liggande stenar samt Drottsäte midtuti. Den af Richardson Tab. XIII aftagna i Halland, Farås Härad vid Vinberga Kyrka, har 13 Domstenar och ristade prydnader på Drottsätet; men det, i Göt. Monum. Tab.

IV n. 2. tecknade, i Bohuslän, Stångenäs Härad, Lyse Socken på Körseberga utmark, är ganska ordentligt med sitt Drottsäte, i cirkel omgifvit af 12 stenar. Flera i Finheden nämnas af Ennes s. 35. Den som finnes aftagen i min Inledn. Tab. IV. Fig. 16 tillhör Bohuslän och Hjertums Socken. De dubbla cirklar och förenade kretsar, som finnas i Vestergötland vid Algustorp och på flera ställen i Larfs Socken, i grannskapet af Lagman Lumbers graf vid Vånga, hafva till större delen 9 domstenar, och har den dervid belägna Edsvära Socken namn af värjemåls ederna.

Randade Grafplatser

Äro äfven mera allmänna. En sådan, efter gamla språket, *Bordalagdr Legstadr* är Vidrik Verlandsons graf vid Sissebäck, gränsen emellan Skåne och Bleking, har 15 stenar i fyrkant, är 18 steg lång och 16 bred. Tvenne stenar inuti fyrkanten delar den likasom i 2:ne afdelningar. Denne af de gamla visor så mycket besungne, en af Didrik af Berns eller den Götiske K. Theodoriks hjeltar, som i Vilkina sagan kallas Vidga Velintson, var son af den, i de än äldre Eddiska sånger samt flera Tyska qväden äfven så mycket berömde smeden Velint, Verland, eller Vaulunder, hvilken Suhm uppgifver för en Fylkis Konung, eller åtminstone en rik godsägare från Sverige, som blef gift med K. Nidungs dotter från Jutland. Verland, var son af Vade Rese, och hade lärt konstsmidet af de så kallade dvärgar. Vidrik Verlandson fick af K. Sivald i Skåne, som grundlagt Sölvitsborg, eller Sivaldsborg, Villands Härad i förläning, och då Vidrik i sitt sköldmärke

förde sin faders tång och hammare, har detta Härad bibehållit samma bilder i sitt sigill. Om hans kamp med Långben Rese, se Danske Viser D. 1 s. 25. Den i Danmark vid Roskild och Birke uppgifna hög, kan så mycket mindre tillhöra Vidrik, hvilken lefde på 500 talet, som på denna hög finnes en Kummelgrotta. Den sid. 82 förutnämde Fridlefs graf i Bleking, af hvilken Socknen Fridlefstad fått namn, är en stor oval med en polarsten. Ett annat slags ovala grafvar upprestes vid kusterna öfver Näskonungar, Vikingsfarare och Sjöhjeltar i form af skepp. Se Fig. IV. Man bör alltid föreställa sig, att man ser dem på den långsidan, som upplyses af dagen, det är sidan åt öster eller söder, och då kalla vi, af stenarna vid ändarna n:o 1, hvilka alltid äro större än de öfriga, *Stäfven* den i norr eller öster, och *Aktern* den i söder eller vester. Stenarne n:o 2, som äro emot dagen, kalla vi *Styrbords Stenar*, och de på andra sidan n:o 3 *Babords Stenar*. På Gottland i Garde Ting, Alskogs Socken, vid Gufrida äro flere dylika *Skeppsformer*, från 8 till 20 alnar långa, och från vid 2 till 4 alnar breda. De äro merendels 4 tillsamman, med en Förare eller Ledare i spetsen, — ⚌ ⚌. En ganska ansenlig Skeppsgrift, af samma form som Fig. IV, hvilken för sin märkbarhet blifvit besedd af Deras Kongl. Högheter, Kronprinsen samt Hertigen af Södermanland, finnes i Bohuslän, emot Norrska gränsen vid Blomsholm, ¼ mil nära Strömstad. På Öland får man åter se Skeppsformer af annan beskaffenhet. Fig. XII har dubbel randning och 4 större stenar, likasom *Stamdrottar*, eller de gamle *Stafnbuar:* en sådan, men utan stafnbui vid ena sidan, fin-

nes söder om Blänsinge by på Thomas backen. Fig. X har med kullersten planerade däck i båda ändar, med 3 reste Stamdrottar på hvardera. En dylik, men med de 2 stamdrottar på ena sidan förlorade, ser man vid Ormöga Gästgifvaregård. Den kallas Jättegraf och är 32 alnar lång samt 6 bred. Linné visar i sin Öländska Resa s. 159 teckning af de skeppsformer han såg vid Gärdlösa med Stamdrottar i ändarna: de hade 2:ne master midtuti, och flera små rader lagde tvert öfver, såsom till rodarbänkar. Fig. XI visar deremot en sådan skeppsfigur med sin besättning, som i hällebergen vid stränderna finnas ristade, och förekomma sådane i Blekingm, men i synnerhet flere, i Bohuslän. Äfven hafva några *Fotangelformer* kunnat vara grafvar, se Fig. V och VI: de kunna stundom hafva *Centralsten* n:o 1, och *Treudds-hällar* n. 2, äfven som någre få hafva befunnits med *Armar* n:o 3; så att de tyckas föreställa en menniskofigur med utsträckta ben. Desse armar och desse reste stenar äro dock endast tillfälliga vård-prydnader. Herning Broks graf i Skåne, Södra Åsbo Härad, Ausås Socken vid Herninge är en Fotangel utan andra vårdprydnader, än några trän, som deruti uppvuxit. Långben Reses graf i Bohuslän, Stångenäs Härad, öster ifrån Brokyrka vid Björkebräcka gård, nära landsvägen, har 16 à 17 alnar i hvarje treudd och är utan vårdprydnader, se Göt. Monum. Tab. 1. Fig. 2. Om den äfven så kallade Långben Reses graf på Seland vid Birke, som består af en hög med fotkedja, uppvisar en Hällkista; så kunde den komma i fråga, ehuru mycket namnet passar med monumentets figur i Bohuslän; men om den, såsom i Annal.

D. 1. s. 139 uppgifves, haft kümmelgrotta, så är namnet understuckit. I Bohuslän, Tanums Härad, Lur Socken vid Kusaröd nära, Kusens graf, som är ett stenrör, finnas 2:ne fotanglar, af 20 à 22 alnar i hvarje treudd, med små förhöjningar midtuppå, och har den ena 3:ne Treuddshällar, se Göt. Monum. Tab. XVIII, XIX. I Torpe Härad på Hjertums Skee, eller allmänning, ser man, bland en mängd flertydiga monumenter, en fotangel utan treudshällar, men med långa armar, af hvilka den ene är till det mesta förstörd: man kallar den Jättesa, och skall der en Jättinna, eller någon Sköldmö, ligga begrafven. Monumentet är aftaget uti min Inledn. Tab. IV n:o 21. Det påstås, att man tillförne till och med sett särskilt stenlagd teckning af brösten, och att man uti en närbelägen skog, Gälum kallad, sett flera dylika jätteformer med armar och ben. Treuddarne på denna Jättesa voro 12 à 16 alnar. Jag lät gräfva till 3 alnars djup uti medelpunkten, utan att finna spår till begrafningsplats. En dervid varande oval med polarstenar, se Fig. III, öppnades äfven, så väl midtuti, som under största polarstenen: äfven lät jag gräfva uti en rändad cirkel med central-sten, samt uti en ättkulle med fotkedja, utan att finna något, som kunde upplysa ändamålet af deras tilldanande. I Halland, Halmstad Härad och Getinge Socken i Frostorps skog har Richardson uppgifvit trekanter och fotanglar bland Frodes minnesmärken, likaledes på Virsberget på Vreninge ljung ser man trekanter och fotanglar med och utan centralsten: en af dem har likasom 2:ne vårdhållare, och en annan likasom en liten fyrkantig förgård. Ennes s. 30 uppgifver i Finheden en mängd trekanter och

lyckan låg så hufvudsakligen i armens styrka. Vid Lejre på Seland lära Glimhögarne haft en sådan bestämmelse; ty *glyma* betyder att kämpa. Slutligen må nämnas:

Flertydige Stenvårdar,

Hvilkas antal ännu är betydligt, vittnå om ofullkomligheten af våra Archæologiska Forskningar, men kunna dock anses för prydnader på den slöja, som för oss höljer Forntidens Helgedomar. Sådana kunna antingen vara en eller några få reste stenar till minne af någon händelse, utan att man kan bestämma hvad de utmärka 29). Af detta flertydiga

29) Runstenarne gifva med sina gamla ristningar någon, ehuru oftast ofullständig, upplysning. Sednare tiders Vårdstenar pläga deremot med tjenlig inskrift underrätta om deras bestämmelse: och hvarest den Poetiska ådran utbrustit, blir man med upplysningar alldeles öfversvämmad. I Vestergötland nära Kinnekulle vid Husaby är vid den Helige Döparen Sigfrids källa en sten, som både med och utan rim underrättar åskådaren, att K. Olof Skötkonungs omvändelse der blifvit beseglad år 1001, hvilket likväl ej lär hafva inträffat, förr än år 1008. Så väl källans upprensande och infredande, som inskriftens förbättrande vore att önska. Tvenne stenar, utan inskrift, på holmen vid Brömsebro, utvisa gränsen emellan Småland och Bleking, och kunna påminna om K. Gustaf I:s och Christian III:s möte 1541, samt om Brömsebroiska freden 1645. I Småland, Sunnerbo Härad, Markaryd Socken, på Ulfsbäcks Prestgård, är rest en vård till minne af K. Gustaf II Adolfs och Christian IV:s möte 1629. Konungstenen, utan inskrift, i

Hertygiga slag äro, utom andra, Sju Konungars stenar vid Hjertsberga i Bleking. Hit

Halland och Knäröds Socken vid Sjöaröds Gästgifvaregård, visar stället, der Knärödska freden slöts 1613. Stafsten i Skåne, Skjuts Härad, Maglarps Socken, emellan Trelleborg och Skåre Fiskläge, utmärker K. Carl XII:s Landstignings-ställe 1715, men inskriften har ej blifvit nog djupt inhuggen, hvarföre jag gjort anmälan om dess förnyande. Hit hörer äfven Minnesvården i Norrige, der denne beundransvärde Konung stupade vid Fredrikshall 1718. På sten-monumentet vid Halleberg i Vestergötland är ristad en erinran af K. Adolf Fredriks och Dr. Lovisa Ulrikas närvaro 1754, då på deras Majestäters befallning, en af de rubbade Domstenar återupprestes. I Vestmanland, Sätterbo socken, på landsvägen emellan Arboga och Kongsör, vid Arboga kanal, underrättas den resande, att detta Hjelmare Slussverk, som af K. Carl XI började 1691 och af K. Carl XII fortsattes 1699, blifvit af K. Gustaf III fullbordadt 1776. I Skåne, Östra Göinge härad vid Marklunda, ser man en stenvård till minne af H. K. H. Kron-Prinsens första resa genom Sverige 1810, då den, tillförne endast af ryktet, kände Hjelte, täcktes ingå i en koja, för att bese en Skånsk Karabiniers boning. Utom flera nyare minnesvårdar, hafva vi resta stenar, hvilka endast utmärka gräns-linier: såsom gräns-stenen i Stockholm på Vesterlånggatan emellan Upland och Södermanland: den såkallade Marmorstoden emellan Stockholms och Upsala län, vid Norra Stäke nära Tibble gästgifvaregård, och Biskops-stenarne på en liten holme i Mälaren, emellan Märsön i Upland, Ängsön i Vestmanland och Aspön i Södermanland, m. fl. Här kunde äfven nämnas de på några ställen uppresta kors,

höra äfven Randade Fyrkanter utan namn, då man har att välja emellan Andaktsvårdar, Envigesbanor, Grafvar, Tingsställen, Gymnastiska banor och qvarblifna Vårdprydnader omkring förstörda Monumenter. En sådan med hällar af bautastens form ser man, utom på flera ställen, i Skåne, Ljunits härad och Balkåkra socken vid Bruntorps fiskläge nära vägen vid stranden: den är 42 steg lång och 22 bred. I Seland, Ölstycke socken vid den såkallade Ulære by, har funnits en Rektangel, 30 alnar hög, 10 bred, på en dertill uppkastad förhöjning af 2 alnar. Andra former kunna äfven ofta, ehuru mindre, vara underkastade flertydighet. Således hafva vi ännu ingen pålitlig bestämmelse för våra fotanglar och trekanter: icke är heller afgjordt, om våra Ovaler, liknande Fig. III, äro ett slags skeppsformer. Men icke allenast enkla minnesvårdar, utan mångdubbla cirklar eller andra figurer, ja äfven sammansatta och blandade massor af ättkullar, stenrör, randade, planerade och fyllde stensättningar m. m. kunna på flera sätt tydas och anses, antingen för Valplatser, eller för Forntidens allmänna Begrafningsgårdar, eller för flera till ett och samma Tingställe hörande Cirkelprydnader. Stundom är också verkliga hän-

hvarvid Gudstjenst, före kyrkornas byggnad, blifvit förrättad, såsom stenkorset, eller korsbedningen, utom Visby östra tullport, och det på Öland vid ruinerna af Kläppinge kapell, hvilka nämnas i Linnés Resa sid. 110, 165. I Norrige, Christiania Län, i Gullbrandsdalen vid Viig, ser man ett träkors till minne af böndernas seger 1612 öfver Georg Sinclair med 900 Skottar, och utmärkes stället vidare af en tafla i Passet Kringelen.

delsen, att Tingsställen och grifter äro i förening, äfven som att ett och samma Monument kunnat vara Graf- och Bedeställe eller Offerplats. Likaledes låta Enviges banor och Griftställen helt naturligt förena sig. Ja, Valplats-vårdar äro ofta ej annat, än en sammansättning af Grafvar och Enviges ställen. Tings- och Enviges kretsar höra så mycket mera tillsamman, som Tvekampen utgjorde ett lagligen afgörande utslag i mål, som troddes ej kunna eller böra på annat sätt afgöras. Af sådan beskaffenhet tyckes ett ställe vara i Skåne och Gärds Härad, emellan Ugerup och Gringelstad, der man ser vid 60 reste stenar, och bland deras former en utmärkt Tingscirkel med 11 stenar, då den 12:te, som är förkommen, varit midtuti, och dervid en Oval Sköldborg med en Hildursten. Således har detta monument närmast likhet af ett Tingsställe med Envigesplats. Flertydiga massor af blandade Fornlemningar äro i Bohuslän på Hjetums Skee, äfven som de af Ödman och Tuneld så bestämdt kallade Pirlanda Domstenar i Klöfvedals Socken, der man ser en mängd fyllda Kullerstens cirklar med centralstenar af 2 alnar, ja en med 2:ne centralstenar, några cirklar med 6 stenar af minsta Domstensform, flera fyrkanter, randade med kullersten, och 2 reste stenar uti en af dem; hvilket allt med omkring 50 till större delen runda figurer, intager ett fyrkantigt fält af 100 alnars längd och 50 alnars bredd. Uti stensättnings-massan i Norums Socken på Grössbacke emellan Gästgifvaregårdarna Smedseryd och Kyrkeby, visa sig 9 Domstenar i cirkel, och 10 bautastenar i fyrkant. I Vestergötland utmärker sig Ickornavallen i Gudhems Härad för en sällsynt blandning af

Jotiska och Götiska Monumenter. I Kinne-fjerdings Härad vid Linnarfva på Brakelund, äfven som i Laske Härad vid Larf på Lokebacke, får man se flera förenade Ålderdoms lemningar. Dylika förekomma ofta i Småland och flerestädes. Stundom har deremot händt, att Stenvårdar blifvit helt och hållit undangömda och af sednare tiders odlingsrör öfvertäckta.

Flertydigheten kan häfvas och granskade Sten-Monumenter bestämmas, så vidt det låter sig göra: 1:o Genom Historiska uppgifter, hvilka befinnas instämmande med lokalen: 2:o i brist deraf, genom trovärdiga traditioner och gamla benämningar, hvilka dock med varsamhet böra urskiljas från sednare tillsatser och förändringar: 3:o genom jemförelse och befunnen likhet med förut kända och på goda grunder bestämda Monumenter: och 4:o genom de få ofelbara kännetecken vi kunna uppgifva; såsom att inblandade, strödde bautastenar utvisa slagfält; att 9, 12 eller 24 Domstenar med en midtuti, och af hvad antal som helst, då de hafva Drottsäte, utmärka Tingsställen; att funna ben och urnor anvisa grafvar, och att skeppsformer vittna om i orten fordom boende, eller på stället begrafne Sjökonungar o. s. v. Stundom kan äfven ett väl öfvadt öga medgifvas något anspråk på afgörande, då vanan af jemförelser urskiljer, hvad med viss regel ej nogare kan bestämmas.

Då ännu så mycket återstår att granska och urskilja för arbetaren på Skandinaviens vidsträckta och med åldriga vårdar rikt prydda fält; får jag sluta med den önskan, att Nitiske vänner af vår Nordiska Fosterjord, af tappra och redliga Förfäders Minnen, icke

allenast täcktes, hvar å sin ort, räcka mig en hjelpsam och skyddande hand, till befrämjande af våra återstående Antiqviteters vård och bibehållande; utan derjemte meddela de anmärkningar, som torde finnas nödiga, vid närvarande i sitt slag nya Försök, ja, äfven tilläggningar till dessa förberedande uppgifter, samt bidrag till den fullständiga Samling af Sveriges och Norriges Fornlemningar, hvilken jag skulle anse för en lycka att i tillbörligt skick kunna öfverlemna åt en upplyst Samtid och en granskande Efterverld.

på hvilket Hemmans-nummer och på hvilken Bys ägor de ligga. Form, längd, bredd och höjd bestämmas. Reste stenar räknas, de största och minsta mätas. På Stenkummel eller Stengrottor efterses, om Takhällarne äro flata på öfra sidan, och således tjenlige till Offeraltaren, om en sten till dörrtröskel finnes i ingången, och om tecken till någon brunn eller källa visar sig dervid. Monumenterna afritas eller åtminstone göres utkast till den hufvudsakligaste formen af dem, då alltid väderstrecken utsättas. Äfven efterfrågas af Socknens äldste Inbyggare den i orten vanliga benämning af hvarje Minnesvård, samt den dertill hörande Tradition. Likaledes uppgifvas redan förstörda Monumenter med deras benämning, samt anvisning på de personer, som förstört dem, och tiden, då de blifvit förstörda. I jorden funna, eller ännars bibehållna, gamla redskap och fornlemningar uppgifvas, samt om och hvarest de ännu finnas och förvaras. Äfven anmärkes, om närmast boende Guldsmeder beträdas med Antiqviteters och gamla metall-fynds förstörande och uppsmältande.

3:o Byn, *hvarvid kyrkan är belägen, och efter hvilken Socknen har namn*, med Hemmantal, Torpställen, Jordmån, förmåner med Skog, Torf, Fiske, Qvarnar, Planteringar, m. m. jemte förefallande anledningar till Byns och Socknens namn.

4:o Prestgården. Härvid anföres Hemmans storlek, Åbyggnad, Trädgård, Utsäde, Hötägt, underliggande Annex-Hemman, m. m. — Klockarebol och dess storlek nämnes, hvar det finnes, äfvensom der Orger äro, om Organisten särskilt lönas.

5:o Säterier, Kungsgårdar, Militär- och Civil-Boställen, *andre välbyggde och för Ståndspersoner inrättade gårdar, i Byn varande, eller utbrutne* med Hemmans storlek och Natur, Åbyggnad, Trädgård, Utsäde, Afkastning, Hötägt, Jordmån, Skog, Torfjord, Fiske, Planteringar, underliggande Arbetsbönder, Qvarnar, Sågar och dylika inrättningar, samt andre förmåner, hvarvid

uppgifvas

uppgifvas fordna och närvarande Ägare, med biografier, om de kunna erhållas. Äfven anmärkes, om några, antingen till stället, eller till någon viss slägt, hörande Dokumenter och anteckningar befinnas.

6:o *Andra till Socknen hörande Byar* beskrifvas i sin ordning på samma sätt, hvarvid enstaka hemman och torpställen med egna namn uppräknas.

7:o Beskrifvas särskilt *Bruks- och Fabriks-Inrättningar.*

Annex Socknen- eller Socknarne

Med Kyrkor, Antiqviteter, Byar och Gårdar beskrifvas derefter, hvar för sig, *efter samma grunder, som blifvit följde vid den Socken, deruti Moderkyrkan är belägen.*

Slutligen förtjenar anmärkas, att vid flera slags afhandlingar, och i synnerhet vid Topografiska, är en betydlig del af brukbarheten förlorad; då intet noggrant och fullständigt, antingen i tjenlig ordning uppställdt Innehåll, eller Alfabetiskt Register, åtföljer arbetet.

Det är en olägenhet vårt Land, i anseende till sitt af Naturen afsöndrade läge, mindre än många andra behöfde vidkännas, att den nyare Indelning af Län och Stift m. m. ej är nogare lämpad efter den äldre af Provinser och Härader, hvilken varit både naturligare, lättare och redigare att följa; då större Provinser kunnat, efter en med Häraderne inträffande någorlunda jemn linie, delas i Län, mindre förenas o. s. v. — hvilket ännu ej vore ogörligt att förbättra.

I detta afseende bör, vid hit hörande Beskrifningar, den allmänt kända indelning af Provinser, Härader och Socknar följas; likväl så, att vid en Moderkyrka böra alla dertill hörande Socknar, äfven om de ligga i annat Härad eller Provins, upptagas, med egen rubrik för det Landskap, Län eller Härad, uti hvilken de äro belägna. Särskilta Län kunna på samma sätt beskrifvas: men att den

Ecclesiastika indelningen är olämplig och vållar oredå, faller så mycket snarare i ögonen, som den är mindre allmänt känd, och egentligen brukbar för Herrar Consistorialer, hvilka likväl ej behöfva denna anvisning.

Hvarje Medborgares Stora Föremål, *Fosterlandets väl*, beror till en hufvudsaklig del, af dess nogare kännedom: och kunskapen om det Hela är i den mån blott ytlig, som den ej innefattar ett fullständigare begrepp om flera Delar.

Den, som gör sig den Patriotiska mödan, att anteckna sin hembygds eller vistelseorts Märkvärdigheter, kan, då verket utgifves, deraf nyttja allt hvad till det föresatta ändamålet fordras. Det öfriga bör likväl bibehållas och, äfven som hela Samlingen af ett Landskaps, ett Härads, en Sockens, eller blott ett enda ställes Beskrifning, då tid och omständigheter ej tillåta Författaren ordna och utgifva den, inlemnas till något Allmänt Förvaringsställe.

Skulle åter någon, som finner ett ädelt nöje uti att göra Samlingar, utan tillfälle att sjelf till allmän nytta uppgifva dem, vilja lemna mig del af sina Anteckningar, rörande någon särskilt orts, Antiqviteter och Topografi; skall det blifva mitt bemödande, att så använda dem, att Författarens berömvärda åtgärd icke blifver fruktlös.

——OOOOO——

Förklaring öfver Figurerna.

Figuren I. En ätthög, n:o 1 ätthällen, 2 kronan, 3 bältet, 4 fotkedjan, 5 inre och 6 yttre bålstaden eller fredsbanan, 7 och 8 baldurshällarne, 9 ingången.

Fig. II. En tingsplats, n:o 1 drottsätet, 2 lagmanshällen, 3 de tvenne stenar, som hafva något mera afstånd, för att bilda ingången n:o 6, med sina vårdhållare n:o 4, och sin stensatta vårdprydnad n:o 5.

Fig. III. En oval, (förmodad enviges bana), med sina bildurstenar n:o 1, och sin sköldborg n:o 2.

Fig. IV. Större Skeppsform på Gottland och i Bohuslän. n:o 1 stäfven och aktern. 2 styrbords och 3 babords stenarne.

Fig. V och VI. Fotangelformer, n:o 1 centralstenen, 2 treuddshällarne, 3 armarne.

Fig. VII. En kummelgrotta, n:o 1 takhällen, 2 kummelblockarne, 3 dagklyftan, 4 tröskelstenen, 5 förvården, 6 vårdhållarne.

Fig. VIII. En hällkista, Kon. Hakes graf i Bohuslän, n:o 1 stenflisor som formera kistan, 2 regelbundna vårdhållare, 3 strödda och rubbade vårdprydnader vid ingången.

Fig. IX. En halfkorsgraf vid stora Dala i Vestergötland, n:o 1 ytterhällen, 2 ryggstenen, 3 griftkulans och 4 förvårdens takhällar.

Fig. X och XII. Mindre skeppsformer på Öland.

Fig. XI. Skärgårdsfartyg, ristade i bergen i Bohuslän och Bleking.

Fig. XIII. Ett tempelkummel utan takhäll, med rund skiringsal och 2:ne vårdhållare: visar ett förstördt monument vid Uppåkra nära Lund.

Fig. XIV. Altarkummel nära Barsebäck i Skåne.

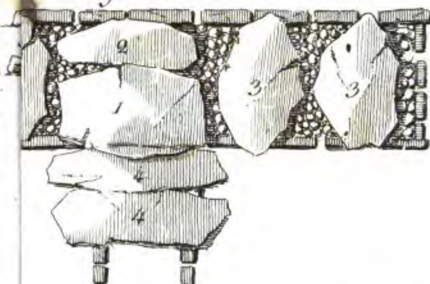
Fig. VII.

Fig. VIII.

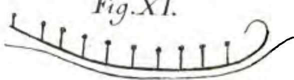

Fig. IX.

X.

Fig. XI.

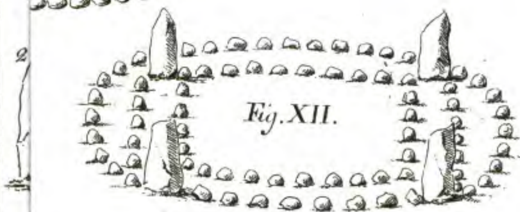

Fig. XII.

